

İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR ÇALIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

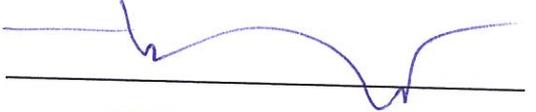
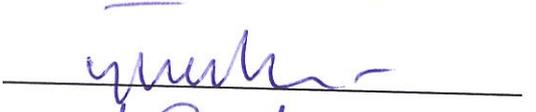
TERSİNE GÖÇ: İSTANBUL'DAN GİRESUN'A GERİ DÖNÜŞLER

FEYZA NUR BODUR

ARALIK 2019

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Şehir Çalışmaları alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri:

	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Uğur (Tez Danışmanı)	<u>Kabul</u>	
Prof. Dr. Yücel Bulut	<u>Kabul</u>	
Doç. Dr. Alim Arlı	<u>Kabul</u>	

Bu tezin İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Tarih
31.12.2019

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Feyza Nur Bodur
İmza:

ÖZ

TERSİNE GÖÇ: İSTANBUL'DAN GİRESUN'A GERİ DÖNÜŞLER

Bodur, Feyza Nur

Şehir Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Yunus Uğur

Aralık 2019, 105 sayfa

Bu tez çalışması, 1950'li yıllardan itibaren yükselen kırsal göç hareketlerinden başlayarak bugün tersine göç olarak adlandırılan kentten kıra ya da büyük kentlerden küçük kentlere doğru gerçekleşen göçleri incelemektedir. Türkiye'nin iç göç serüveni, kırsal göçün yoğunlaştığı 1950 - 1980 ve 1980 sonrası olmak üzere iki dönem şeklinde ele alınarak bu göç hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan tersine göç hareketleri incelenecektir. Kırsal göç sürecinde en önemli varış kenti olan İstanbul'un, tersine göçlerin de çıkış noktası olduğu görülmektedir. İstanbul'a en çok göç veren ve tersine göçlerde en çok geri dönüş yapılan bölge olan Karadeniz Bölgesi illerinden Giresun, araştırma sahası olarak belirlenmiş ve İstanbul'dan tersine göçler bağlamında ele alınmıştır. Giresun'dan İstanbul'a göç etmiş ve bir süre burada yaşamış, daha sonra memlekete geri dönüş kararı alarak Giresun'a tersine göç gerçekleştirmiş kişilerle yüz yüze görüşmeler yapılarak nitel bir çalışma yöntemi benimsenmiştir. Bu görüşmeler sonucunda kişilerin söylemlerinden yola çıkılarak ortak temalar belirlenmiş ve kişilerin hem İstanbul'a gidiş, hem Giresun'a dönüş kararları ardındaki motivasyonlar incelenmiştir. Bu çalışma ile yeni bir eğilim olarak 'tersine göç' kavramsallaştırması, çeşitleri ve göçleri etkileyen faktörler açıklanmaya çalışılarak, bu sürecin çıkış ve varış kentlerine etkisinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İç göç, Tersine göç, Kentten kıra göç

ABSTRACT

REVERSE MIGRATIONS: RETURNS FROM ISTANBUL TO GİRESUN

Bodur, Feyza Nur

MA in Urban Studies

Thesis Advisor: Dr. Yunus Uğur

December 2019, 105 Pages

This thesis analyzes the migration flows from urban to rural areas or big cities to small cities beginning from the rural to urban migrations which have taken place since 1950s in Turkey. The internal migration process of Turkey is going to be evaluated first under the two periods of rural migrations as from the 1950s to the 1980s and after the 1980s. Then, the reverse migrations, which have come into existence as a result of former rural migration flows will be discussed. Istanbul seems to be the departure point of the reverse migrations as it seems to be the most important destination city in the period of the rural migrations. Giresun has chosen as a research field due to it is being located in the Black Sea Region that has most emigration rates to İstanbul in the rural migrations period. The study uses the qualitative methods doing face-to-face interviews with the people who once migrated to Istanbul and lived there for a while, and then returned to Giresun. The main themes and outcomes have been reached according to discourse of interviewees to explain the motivation behind their decisions to migrate to Istanbul and then to return to Giresun. This study contributes great deal to better understand the effects of this new trend upon the origin and destination cities by discussing new terminology of 'reverse migration', its types, and its reasons.

Keywords: Migration, Internal migration, Reverse migration, Urban to rural migration

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması sürecinde ve yüksek lisans eğitimim boyunca desteklerini her zaman hissettiren danışmanım Dr. Yunus Uğur'a, Doç. Dr. Eda Ünlü Yücesoy'a ve Doç. Dr. Alim Arlı'ya teşekkür ederim. Bu çalışmanın gerçekleşmesini mümkün kılan, lisans ve yüksek lisans eğitim hayatım boyunca verdikleri kaliteli akademik eğitimin yanında düşünme biçimleri ile ufuk açan, hoşgörü, tevazu ve nezaketleri ile ayrı ayrı örnek teşkil eden, İstanbul Şehir Üniversitesi Şehir Çalışmaları ve Sosyoloji Bölümü öğretim üyeleri ile ders almış olduğum diğer bütün hocalarım ve Prof. Dr. Yücel Bulut'a teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde beni destekleyen ve yüreklendiren sevgili anneme, bu çalışma sürecinde de sonsuz desteğini benden esirgemediği için teşekkür ederim. Son olarak, tüm iniş çıkışlarıyla bu tezin yazım sürecinin tamamına şahitlik etmiş ve benimle birlikte emek vermiş olan, her zaman benim iyiliğimi ve mutluluğumu önceleyen kıymetli eşim Yasir'e göstermiş olduğu tüm sabır ve fedakarlıklar için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Öz	iv
Abstract	v
Önsöz	vi
İçindekiler	vii
Şekiller Listesi	ix
Tablolar Listesi	x
BÖLÜMLER	
1. Giriş	1
1.1. Araştırma Sorusu	1
1.2. Yöntem ve Analiz	5
1.3. Teorik Arka Plan	8
1.4. Tezin Bölümleri	17
2. Türkiye'de İç Göç	19
2.1. İç Göç Literatürü	19
2.2. Türkiye'de İç Göçün Seyri: Kentlere Yöneliş	24
2.2.1. 1950-1980 Arası İç Göç Hareketleri	26
2.2.2. 1980 Sonrası İç Göç Hareketleri	29
2.3. Kentsel Yığılmalar	34
2.3.1. Gecekondulaşma	37
3. Tersine Göçler ve Geri Dönüşler	39
3.1. Tersine Göç Literatürü	40
3.2. Kırsal Göçü Kontrol Altına Almaya ve Tersine Göçü Teşvik Etmeye Yönelik Uygulama ve Politikalar	48
3.3. Türkiye'de Tersine Göçün Seyri	55
3.3.1. İstanbul'dan Tersine Göçler	56
4. İstanbul'dan Giresun'a Tersine Göçler	61
4.1. Yöntem ve Örneklem: Temel İstatistikler	62

4.2. Analiz ve Bulgular	65
4.2.1. Çalışma Mekanı Olarak İstanbul'a Geliş	65
4.2.2. Ekonomik Sebeplerle İstanbul'dan Dönüş	70
4.2.3. Betonlaşmaya Karşı Doğal Çevre.....	75
4.2.4. Kalabalıktan Sakinliğe Kaçış.....	77
4.2.5. Güvensizliğe Karşı Tanıdık Çevre	78
4.2.6. Eski İstanbul – Yeni İstanbul	81
4.2.7. Toprak Mülkiyeti, “Ata Toprağı” ve Geçmişle Kurulan İlişkiler	84
4.2.8. “İkili Yaşamlar” ve Akrabalık Ağları	87
5. Sonuç.....	90
Kaynakça	98
Ekler.....	103
A: Görüşme Soruları.....	103
B: Etik Kurul Raporu	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Türkiye iç göçleri içinde dört büyük İle varış yüzdeleri: 1980-2010	35
Şekil 3.1. Tersine Göç Projesi Kapsamında Gerçekleşen Göçlerin Varış Bölgelerine Göre Dağılımı, 2005-2011.....	58
Şekil 3.2. Tersine Göç Projesi Kapsamında Gerçekleşen Göçlerin Bölgelere Göre Dağılımı, 2015-2017.....	59
Şekil 3.3. Tersine Göç Projesi Kapsamında En Göç Edilen İller, 2015-2017	60

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Türkiye’de Kentleşme Oranı (1927-2016)	27
Tablo 2.2. 1927-2014 Kır Nüfusu ve Toplam Nüfustaki Payı.....	31
Tablo 2.3. Şehir ve Köy Yerleşim Birimleri Arasındaki Göç Miktarları ve Yüzdeleri, 1980-1985, 1985-1990.....	32
Tablo 3.1. Şehir ve Köy Yerleşim Birimleri Arasındaki Göç Miktarları, 2000.	55
Tablo 3.2. İstanbul’da ikamet edip, farklı ilde doğmuş olan kişiler	56
Tablo 4.1. İstanbul’da ikamet eden kişilerin kütüğünün kayıtlı olduğu ilk yedi il.	61
Tablo 4.2. İstanbul’da ikamet eden kişilerin doğduğu ilk yedi il.	62
Tablo 4.3. Görüşülen Kişilere Dair Bilgiler I.....	63
Tablo 4.4. Görüşülen Kişilere Dair Bilgiler II.....	64

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Araştırma Sorusu

Göç kavramı temel olarak, insanların yaşamakta oldukları yerlerden ayrılarak bir başka yere yaşamlarını sürdürmek üzere gidişlerini ifade etmektedir. “Göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir.”¹ Göç için başka birçok farklı tanımlamalar mevcuttur. Bununla beraber, bir yer değiştirme eyleminin göç sayılabilmesi için birtakım koşullardan da söz edilmektedir. Adıgüzel’in aktardığına göre, “Birleşmiş Milletler (BM), bir birey veya topluluğun göç etmiş sayılabilmesi için, coğrafi hareketliliğin bir yıl ve üzerinde bir süreyi kapsamaması, önemli veya uzun bir mesafe kat etmesi, siyasal sınırları aşması” gerektiğini belirtmektedir.² İç göç ise, gerçekleştirilen göç eyleminde çıkış ve varış noktalarının aynı ülke içerisinde bulunması durumu olarak özetlenebilir. “[Bu bağlamda iç göç,] belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlanmaktadır.”³ Tekeli, bu tanımlamanın ilk başta bütün toplum düzenleri için geçerli gibi görüldüğünü fakat dikkatli bir okuma ile kendi kapsamının sınırlarını çizdiğinin fark edilebileceğini ifade etmektedir. Öncelikle, tarım toplumlarında insanların toprağa bağlı bir yaşam sürdürdükleri göz önünde bulundurulursa yaşadıkları yeri değiştirme eyleminin kişilerin kendi iradesiyle gerçekleşmeyeceği anlaşılmaktadır. Eğer iç göç tanımı yalnızca bireylerin kendi iradesiyle karar verdikleri yer değiştirme hareketi biçiminde ele alınacak olursa bunun için de ulus devletlerin, modern toplumların ve özgür bireylerin ortaya çıkmış olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla iç göç, sanıldığı gibi her dönemde ve her toplum biçiminde yer almış olan bir

¹ Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, (Ankara 2004), s.13.

² Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, (Ankara 2018), s.18.

³ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, (İstanbul 2008), s.173.

olgu değildir. Modern zamanda ortaya çıkmış olan ve modern toplumlara özgü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

Türkiye, 96 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca milyonlarca insanın ülkenin bir bölgesinden başka bir bölgesine göçüne şahitlik etmiş, her zaman kitlesel hareketliliğin bulunduğu dinamik bir toplumsal yapıya sahip olmuştur. Şehirleşen, bunun sebebi ve sonucu olarak ekonomik, sosyal ve sınai anlamda gelişmiş olan ve dolayısıyla ülkenin kalkınmasında en büyük paya sahip olan bölgeler ile kırsal ve nispeten daha “az gelişmiş” olarak kalmış bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklar cumhuriyet tarihi boyunca bir uçurum niteliğinde olagelmıştır. Bu sebeple de iç göç hareketleri ülkenin demografik yapısı bağlamında her dönem büyük önem taşımıştır. 1950 yılından itibaren kendini göstermeye başlayan, sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte 1980 sonrasında büyüyen kırdan kente göç dalgası, Türkiye’nin kentleşme sürecinde kilit rol oynamaktadır. Bu sebeple bugün büyük şehirlerde yaşanan aksaklıklar, geçmişte gerçekleşmiş ve hatta halen sürmekte olan bu göç dalgalarının mirası olarak karşımızda durmaktadır. Bu göç dalgalarının en başından itibaren iyi yönetilememiş ve yönlendirilememiş oluşu, hızla büyüyen bir çığa dönüşmesine sebep olmuştur. Kırdan kente göçler ülkedeki kentleşme sürecini şekillendirmiş ve kırdan giden kitleler çoktan kentlerin sabit birer unsuru haline gelmişlerdir. Artık kırdan kente göçleri önlemek amacıyla ortaya konacak herhangi bir çaba bu problemi çözme noktasında oldukça yetersiz kalmaktadır.

Bütün bu kente yönelim hareketi bugün bile devam ederken, diğer yandan da bir zamanlar kırdan kente gelmiş olan fakat kentlerin giderek büyümesi ve evrilmesiyle birlikte artık büyük şehirlerde yaşamak istemeyen bir kitle de oluşmaktadır. Bu kişilerden, geldikleri kırsal bölgelerle iletişimini bir şekilde sürdürenler büyük şehirlerden ayrılarak memleketlerine geri dönme eğilimi göstermektedirler. Elinizdeki çalışma, bu şekilde meydana gelen tersine göçlere odaklanacak ve 1950’lerden itibaren

⁴ A.g.e., s.173.

görülmeye başlanan kırdan kente göçlerde en önemli role sahip olan kent İstanbul ve gerek İstanbul'a göçlerde gerekse İstanbul'dan gerçekleşen tersinde göçlerde büyük role sahip olan Karadeniz Bölgesi şehirlerinden olan Giresun örnek olarak incelenecektir. İstanbul'dan Giresun'a tersine göç gerçekleştiren kişilerin göç hikayeleri, İstanbul'a gidiş ve dönüş olmak üzere her iki göçteki karar süreçleri ve motivasyon kaynakları araştırılacaktır. Giresun'daki toprak mülkiyeti durumlarının karar süreçlerindeki etkisi de bu çalışmanın cevaplamayı hedeflediği bir diğer sorudur.

Çalışmada iç göç, kişinin kendi iradesiyle gerçekleştirdiği bir eylem olarak ele alınacaktır. Türkiye'de 1950 öncesine denk düşen, kişilerin kendi iradeleri dışında gerçekleşmiş olan yer değiştirmeler, diğer bir deyişle "zorunlu göçler" çalışma kapsamı haricinde tutulacaktır. Türkiye'nin iç göç hareketleri, tersine göçlere zemin oluşturan kır-kent dengeleri üzerinden analiz edileceği için, bu bağlamda özellikle önem teşkil ettiği düşünülen 1950-1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere iki bölüm altında incelenecektir. Tersine göç süreci ise ayrı bir bölümde detaylıca ele alınacaktır. Göç, toplumsal ve makro ölçekli bir gerçeklik olmakla beraber bireysel bir irade sonucu meydana gelen bir eylem olması sebebiyle, büyük ölçekli çalışmaların yanı sıra bireysel düzeyde de analiz edilmesi gereken bir olgu olarak görülmektedir. "İstanbul'dan Giresun'a Tersine Göçler" adlı bölümde tersine göç gerçekleştirmiş kişilerin bireysel göç hikayeleri ele alınmaktadır.

Tersine göç, Türkiye'nin iç göç sürecinde yeni ortaya çıkmış bir kavram olduğu için bu konuda gerçekleştirilmiş olan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Henüz tersine göç üzerine yeterince kapsamlı bir araştırma yapılmadığı literatür kısmında da dikkat çekmektedir. Yeni çalışılmaya başlanan bu konuya dair yayımlanmış ve Bölüm 3'de detaylıca

incelenecek olan az sayıda makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri bulunmaktadır.⁵ Bu çalışmaların çoğunun ise anket yöntemi ile toplanan verilerin nicel bir yaklaşım ile değerlendirildiği görülmüştür. Türkiye'nin kırsal-kent dengelerinde önemli rolü olan Karadeniz Bölgesi illerine dair çalışmaların yetersiz olduğu da görmüş olduğumuz bir diğer eksikliklerdir. İstanbul ve Giresun illeri özelinde ele alınmış olan bu çalışmada, tersine göçü memlekete geri dönüş biçiminde gerçekleştirmiş olan kişilerle yapılan derinlemesine mülakatlar aracılığıyla, bireysel hikayelerin ortaklaştığı belli temalar çerçevesinde yorumlanması ile literatüre katkıda bulunması ve tersine göç olgusunun daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

İstanbul'da doğup büyümüş biri olarak kamusal alanları tecrübe ettikçe İstanbul'da yaşamın birtakım zorlukları olduğunu, sürekli kullandığım caddelerdeki kalabalığın, toplu ulaşım sorunlarının ve trafikte geçirilen sürelerin yıllar içerisinde giderek arttığını gözlemledim. Bu zorluklar ve sebepleri üzerine düşünmenin, bu çalışmanın ilk tohumları olduğunu söyleyebiliriz. Nüfusun bu denli yüksek olmasının nedenleri, sonuçları ve sebep olduğu sorunların çözüm yolları üzerine düşünmek de bu çalışmanın esas çıkış noktasını teşkil etmektedir. İnsanların cazip bir yaşam alanı olan İstanbul'a öğrenci olarak veya çalışma amacıyla geldiklerini kişisel şahitliklerim dolayısıyla biliyordum, fakat buradaki zorlukları tecrübe eden insanların memleketlerine geri dönmeyi tercih

⁵ Ahmet Doğan Alperen, "Organik Tarımın İstanbul'dan Geriye Göç Üzerindeki Etkileri: Erzincan - Üzümlü ve Tercan İlçeleri Örneği." (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010). Bengisu Ertek, "İstanbul'dan Geriye Göç". (yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015). Deniz Özyakışır, "İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması." (doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012). Emek Barış Kepenek ve Tülay Uğuzman. "Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeni Yol Köyü Örneği." Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 40:2 (Ekim 2018), s.11-36. Emel İslamoğlu, Sinem Yıldırım ve Abdurrahman Benli. "Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği." Sakarya İktisat Dergisi. 3:1 (Mart 2014), s.68-93. İpek Sürmeli, "Türkiye'de İç Göçün Değişim ve Dönüşümü: Kentten Kırsala Yöneliş" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı. s.275-286. Nail Yılmaz, "Ekonomik Krizin Etkisiyle İstanbul'dan "Tersine Göç" Eden Ailelerin Toplumsal Özellikleri ve Beklentileri Üzerine Bir İnceleme." Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XI, Sayı I. (2009), s.27-62. Nevzat Gümüş, Ali İlhan ve Ali Ekber Gülersoy. "Bir Tersine Göç Örneği: Köprücük Köyü (Varto-Muş)". International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8:6 (Spring 2013), s.233-261. Setenay Mirza Baş, "Yeni Bir Göç Modeli olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul İncelemesi" (yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2019).

edip etmemeleri ve bu durumun nedenleri cevabını merak ettiğim sorulardı. Bu sorular ile beraber, sosyolog olarak görev aldığım İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nde bulunan Tersine Göç Birimi'nde edindiğim tecrübeler bu tez çalışmasının yapıtaşlarını oluşturmaktadır. İBB ile TÜİK'den edindiğim veriler ve yaptığım araştırmalar sonucunda İstanbul'dan tersine göç süreçlerini kişisel bağlantılarımın da bulunduğu Giresun ili özelinde incelemeye karar verdim. Tersine göçlerin yeni bir konsept olması, ulaşabileceğim verilerin kısıtlılığına sebep olmuştur. Bu sebeple mevcut veriler illerin nüfus verilerinin yorumlanması ile desteklenmiştir.

1.2. Yöntem ve Analiz

Çalışma, kişilerin göç ve tersine göç süreçlerini motivasyonları ile beraber incelemek üzere, nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. "Nitelik bir şeyin ne, nasıl, ne zaman, nerede ve niçinini, yani özünü ve ortamını ifade eder. Bu yüzden nitel araştırma, nesnelere anlamlarını, kavramlarını, tanımlamalarını, karakteristiklerini, metaforlarını, sembollerini ve tasvirlerini ifade eder."⁶ Göç süreçlerinin neden ve nasıldır sorgulayacak olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

İstatistiksel verilere göre İstanbul'a göçlerde ve İstanbul'dan tersine göçlerde Karadeniz Bölgesi'nin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple araştırmanın Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ve kişisel bağlantılarım dolayısıyla erişim imkanı sağlayabileceğim Giresun ili özelinde gerçekleştirilmesinin anlamlı bir çalışma ortaya koymak adına doğru bir tercih olacağı düşünülmüştür. İstanbul nüfusunda Giresunluların önemli bir paya sahip oluşu da bu düşünceyi pekiştirmiştir. Araştırmanın evreni Giresun'dan İstanbul'a göç etmiş, sonrasında ise Giresun'a geri dönmeye karar vererek tersine göç gerçekleştirmiş kişilerden oluşmaktadır. Örneklem, kişilerin göç kararında sosyal ilişkilerinin de önemli olması dolayısıyla bu ilişkiselliği takip edebilmek adına kartopu tekniği ile oluşturulmuştur. Sağlanacak olan verilerin çeşitliliğini,

⁶ Bruce L. Berg ve Howard Lune, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Çev., Hasan Aydın, (Konya 2015), s.19.

dolayısıyla örneklemin temsil gücünü artırmak amacıyla izlenecek olan kartopu sayısının başlangıçta yüksek tutulmasına özen gösterilmiştir. Sahada bu yöntemle ulaşılmış olan 50 yaş ve üzerindeki 17 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kişilere dair temel bilgiler dördüncü bölüm birinci kısımda yer almaktadır.

Giresun'a giderek gerçekleştirdiğim yüzyüze görüşmelerin fındık sezonunun hemen öncesine denk gelmesi, kişilere kolay ulaşmamı sağlayarak görüşmelerin tamamına yakınına fındık bahçelerine yakın bulunan köy evlerinde gerçekleştirmeme olanak sağladı. Bununla beraber köy evlerinin, bölgenin coğrafi yapısı nedeni ile dağlık bölgelerde, birbirlerine ve şehir merkezine çok uzak mesafelerde oluşu karşılaştığım en büyük zorluklardan oldu. Kişilerin kullanmakta olduğu yerel ağız zaman zaman ifadeleri tam olarak anlayamamama neden oldu. Fakat dile dair esas sorun, ifadeleri kullanıldığı biçimiyle transkribe etmekte zorlanmam oldu. Konuşmaları olabildiğince doğal hali ile aktarmaya çalışmakla beraber, ifadeleri değiştirmeden günlük anlaşılabilir bir dil haline getirmek üzere küçük müdahalelerde bulunmak durumunda kaldığımı belirtmem gerekir.

Çalışma, öncelikle mevcut verilerle Türkiye'nin iç göç sürecinin seyri incelenecek, ardından yüz yüze görüşmeler ile kişilerin kendi göç süreçlerine dair görüşleri kavramsal olarak tartışılacak biçiminde tasarlanmıştır. "Bir nitel araştırmacı verilere anlam verir, onları çevirir veya anlaşılır kılar. İncelenen insanların bakış açılarıyla başlar ve sonra incelenen insanların dünyayı nasıl gördüğünü, durumu nasıl tanımladığını veya durumun onlara ne ifade ettiğini bulur."⁷ Bu bağlamda Türkiye'nin iç göç süreci kırdan kente göçlerden başlayarak tersine göçleri de kapsayacak biçimde, sahip olunan veriler çerçevesinde yorumlanacaktır. Ardından sahada gerçekleştirilen görüşmelerle kişilerin göç süreçlerini nasıl yorumladıkları tartışılacaktır.

⁷ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, çev. Özge Sedef (Ankara 2014), s.237.

Kişilerin özgün bakış açılarına ulaşabilmek ve kısıtlandıklarını hissetmeden özgür bir biçimde kişisel tecrübelerini aktarabilmelerini, önemli gördükleri ve üzerinde durmak istedikleri noktaları rahatça ifade etmelerini sağlayabilmek adına görüşmeler yapılandırılmış olarak gerçekleştirilmiştir.⁸ Bu sebeple saha çalışmasından önce konuya dair yalnızca temel sorular belirlenerek, içeriklerin görüşmeler sırasında ve görüşülen kişilerin katılımlarıyla detaylandırılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla önceden belirlenmiş bir hipoteze yanıt aramak yerine, temel meseleler ve sorular etrafında görüşmeler gerçekleştiğinde çalışma şekillenmiştir. “Nitel araştırmacılar çoğunlukla belirsiz veya net olmayan araştırma sorularıyla başlar. Konu, çalışma sırasında yavaş yavaş oluşur. Araştırmacılar çoğunlukla belirli bir soruya odaklanmayla, verileri toplarken gerçekleşen çalışma tasarımının ayrıntılarına karar verme sürecini birleştirir.”⁹ Görüşmeler sırasında kişilerin kendi göç süreçlerini nasıl anlamlandırdıkları üzerinde durulurken, temel birtakım söylemlerin diğer görüşülen kişilerin söylemleri ile ortaklaştığı noktalar olduğu keşfedilmiş, görüşmelerin bu söylemlerden yola çıkarak belirlenen ve dördüncü bölümde detaylandırılacak olan temalar çerçevesinde yorumlanmasına karar verilmiştir.

Toplumsal davranışı yaratan insanların kendi eylemleri için kişisel gerekçeleri veya güdüleri vardır. Bu birinci düzeyde yorumlamadır. Bir araştırmacının bu birinci düzeyde yorumlamayı keşfetmesi ve yeniden inşa etmesi, ikinci düzeyde yorumlamadır, çünkü araştırmacı neyin gerçekleştiğini keşfetmek için dışarıdan içeriye girer. İkinci düzeyde yorumlamada, araştırmacı verilerde altta yatan bir tutarlılık veya anlam ortaya çıkarır. Anlam boşlukta değil, bir dizi diğer anlam içinde geliştiği için ikinci düzey yorumlama incelenen insan eylemini “davranış akışı” içine veya ilişkili olduğu olaylar içine –bağlamına- yerleştirir.¹⁰

Bu anlamda, birinci düzey yorumlamada kişilerin kendi tecrübelerine dair düşünceleri yer alırken, farkında olmadan daha büyük ölçekteki bir toplumsal hareketin parçası oluşlarının, söylemler etrafında şekillenen temalar aracılığıyla ortaya çıkarılması ikinci düzeyde yorumlamayı meydana getirmektedir. İlk esnada kişilerin yalnızca kendilerini etkilediği düşünülen eylemler, bir araya gelerek birtakım örüntüler meydana

⁸ Bkz. Ek A: Görüşme Soruları.

⁹ A.g.e., s.228.

¹⁰ A.g.e., s.237.

getirmektedir. Dolayısıyla kişisel deneyimlerin incelemesi yoluyla gerçekleştirilen araştırmalar büyük ölçekli örüntülerin izini sürmeyi mümkün kılmaktadır. Bu sebeple çalışma, kişilerin söylemleri üzerine inşa edilmiştir. Görüşmeler sırasında göç hikayelerinin ortaklaştığı noktalar keşfedilerek bu bağlamda elde edilen verilerin de bir örüntü meydana getirdiği fark edilmiş, veri toplama sürecinde bu söylemler etrafında yoğunlaşmaya başlanmıştır. Aynı süreç içerisinde kişilerin söylemlerinin bu ortak noktalar etrafında analiz edilmesine de karar verilmiştir. “Nitel araştırmacılar, örüntüler ya da ilişkileri bir araştırma projesinin başlarında, hâlâ veri toplarken arar. Erken veri analizinin sonuçları, sonraki veri toplamaya kılavuzluk eder. Dolayısıyla, analiz, araştırmanın ayrı bir son aşaması olmaktan çok, bütün aşamalara yayılan bir boyuttur.”¹¹ Dolayısıyla analiz süreci ile veri toplama süreci eş zamanlı olarak ilerlemiş ve birbirlerini biçimlendirmişlerdir. Kök neden analizi ile yorumlanan saha verileri, göç süreçlerinin neden-sonuç ilişkisi altında değerlendirilmesine ve göç kararının barındırdığı motivasyonları açıklamaya olanak sağlamıştır.

1.3. Teorik Arka Plan

Her göç hareketinin birbirinden farklı şartlarda ve dönemde gerçekleştiği unutulmamalıdır. Bu sebeple tüm dönemleri ve göçleri kapsayacak bir göç teorisinin ortaya konması mümkün görünmemektedir. “Bugün için herkesin kabul ettiği genel bir göç teorisi bulunmamakla beraber, ekonomistler, sosyologlar ve fiziki plancılar tarafından geliştirilmiş çok sayıda birinci basamaktaki genellemeler düzeyinde kanun veya hipotezler vardır.”¹² Göçün ekonomi, siyaset, psikoloji, sosyoloji gibi birçok farklı bilim dalı ile ilişkili olması sebebiyle, ortak bir teori sunmanın olanaksız olduğu ifade edilmektedir. Hatta yalnızca sosyolojik bir evrensel teoriden dahi bahsetmenin mümkün olmayışı, göçe dair tanımlamaların çeşitliliğinden başlamak üzere teorilerde de kendini

¹¹ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, çev. Özge Sedef (Ankara 2014), s.661.

¹² İlhan Tekeli, “Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler.” O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi 1:1, (Bahar 1975), s.153-176.

göstermektedir.¹³ Her teori ve kuram kendi özgün yaklaşımıyla göç olgusunu farklı açılardan ele alarak tanımlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Ravenstein Göç Kanunları

Göç teorilerinin ilk ve en temel olarak kabul edileni Ravenstein Göç Kanunları'dır. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentlere yönelim hareketi yalnızca Türkiye'de değil, bütün dünyada gerçekleşmiştir. "On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi devriminin artan etkileriyle bireylerin ve toplulukların yaşam koşulları ve çalışma kalıpları değişmiş, fabrikaların ortaya çıkışı ve ulaşım imkanlarının artmasıyla milyonlarca insan iş bulma amacıyla kentlere akın etmeye başlamıştır."¹⁴ E. G. Ravenstein, tam da bu hareketliliğin yüksek olduğu dönemde bahsi geçen kanunları ortaya koymuştur.¹⁵ Ravenstein'in göç kuramlarından bahsedilirken 1889 yılında yayımlanan ünlü makalesi "The Laws of Migration" esas alınmaktadır.¹⁶ Fakat Grigg, Ravenstein'in konuya dair birkaç farklı makalesinde bahsettiği maddeleri bir araya getirerek aslında 11 göç kanunu olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, göçmenlerin daha çok kısa mesafe göçleri gerçekleştirdiğidir. İkincisi, göçlerin aşama aşama gerçekleştiği yönündedir. Üçüncü olarak göçmenler uzun mesafe göçlerinde çoğunlukla sınai ve ticari olarak daha gelişmiş bölgelere doğru hareket etmektedirler. Dördüncü madde, her göç akımının dengeleyici bir karşı akımı doğuracağını söylemektedir. Beşinci maddede kentli insanların kırsal bölgedeki insanlarda daha az göç etme eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Altıncı maddede kadınların erkeklere göre daha fazla göç etme eğilimi içinde olduklarını ifade etmektedir. Yedinci maddede, göçleri daha çok yetişkinlerin gerçekleştirdiğini, ailelerin daha az göç ettiklerini söylemektedir. Sekizinci maddede büyük kentlerin nüfularının doğumdan ziyade göç alma yoluyla arttığından söz etmektedir. Dokuzuncu maddede, göç miktarlarının sanayi ile ticaretin gelişimi ve ulaşım olanaklarının artmasıyla doğru orantılı olarak yükseleceğini ifade etmektedir.

¹³ Cemal Yalçın, a.g.e., s.3-4.

¹⁴ E. Deniz Ela Özcan. "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme" İş ve Hayat, 2:4, (2016), s.188.

¹⁵ A.g.m., s.188.

¹⁶ Ernst Georg Ravenstein, "The Laws of Migration," *Journal of The Royal Statistical Society* 52 No.2, (1889): 241-305.

Onuncu madde göçlerin kırsal alanlardan sanayi ve ticaretin gelişmiş olduğu kentsel bölgelere doğru gerçekleştiği yönündedir. Son olarak göçlerin temel nedeninin ekonomik olduğunu ifade etmektedir.¹⁷

Ravenstein'in Göç Kanunları üzerinden yüzyıldan uzun süre geçmiş olmasına, ardından birçok teori geliştirilmesine ve bu süre içerisinde değişen göç dinamiklerine rağmen hala geçerliliğini sürdürdüğü durumlar olduğu görülmektedir. Fakat her göç teorisi tarihte gerçekleşmiş olan belirli birtakım göçlerin analizi ile ortaya konmaktadır. Bu durum da herhangi bir göç kuramının tam anlamıyla bütün göçler için geçerli olmasını olanaksız kılmaktadır. Çünkü her göç zamansal ve mekansal olarak özgün niteliktedir. Yalçın'ın ifade ettiğine göre Ravenstein da bu kanunları İngiltere göç dinamiklerini temel alarak ortaya koymuştur.¹⁸ Türkiye'de iç göç tarihine bakıldığında hareketlilik çoğunlukla Ravenstein'in belirttiği gibi sanayi ve ticarete gelişmiş olan kentlere doğru gerçekleşmiştir. Uzak kırsal bölgelerden gelişmiş büyük kentlere yönünde meydana gelen kırsal göçler de, uzun mesafe göçlerine dair olan maddeyi doğrular niteliktedir. Türkiye'de gelişmiş kentlere yönelim sonucu ortaya çıkan kentsel yığılmaların tersine göçü doğurması da, dördüncü madde olan ve her göç dalgasının karşıt dalgasını meydana getirdiği savı ile paralel görünmektedir. Türkiye sürecinde iç göç daha çok kırsal bölgede yaşayanlar tarafından gerçekleştiği için beşinci madde olan kırlıların kentlilere göre göç eğilimlerinin daha fazla oluşu maddesi de geçerli görünmektedir.

Kesişen Fırsatlar Teorisi

Stouffer, 1940 yılında yayımladığı "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance" adlı makalesinde, hareketlilik (mobility) ve mesafe arasındaki ilişki üzerinden göç süreçlerini ele almaktadır. Göçte mesafe unsurunu açıklama noktasında sıklıkla kullanılan itme-çekme konseptinin her zaman yeterli bir açıklama sağlayamadığından bahsetmektedir. Bu noktada, belli bir bölgeye göç eden kişi sayısının

¹⁷ D. B. Grigg, "The Laws Of Migration" review of *The Laws of Migration* by Ravenstein, *Journal of Historical Geography* 3:1, (1977): 41-54.

¹⁸ Cemal Yalçın, a.g.e., s.26.

o bölgesindeki mevcut fırsatlarla doğru orantılı olduğunu öne sürmektedir.¹⁹ Sözelimi bir kentte ne kadar çok iş imkanı varsa, oraya gerçekleşen göç miktarı da o kadar fazla olacaktır. Bu durum yalnız iş imkanları bağlamında değil, diğer fırsatlar için de geçerli olabilmektedir. “Örneğin, bir hırsız için kentlerde kira oranla daha fazla fırsat vardır. Dilenciler için büyük bir kentte olmak doğrudan gelir artırıcı bir fırsatın kendisidir.”²⁰ Bununla beraber fırsat kavramının yalnızca ekonomik fırsatları karşıladığı açıkça görülmektedir. Göçü basit bir sisteme oturtan kesişen fırsatlar teorisi, diğer teorilerde olduğu gibi bütün göç durumlarını açıklama noktasında yeterli olmamakla birlikte, istihdam olanakları ve ekonomik fırsatlar sebebiyle kentlere göçün hayli yüksek seviyede seyrettiği bir dönemde ortaya atılmış olması itibariyle anlamlı ve makul görünmektedir. Yakın bir dönemde Türkiye’de yükselişe geçen iç göç hareketliliğine bakıldığında da, göçün her türlü ekonomik fırsatın daha fazla bulunduğu inanılan kentlere doğru gerçekleşmesi en azından ilk aşamada Kesişen Fırsatlar Teorisi ile açıklanabilir görünmektedir. Fakat bu teori daha sonraki evrelerde değişen iç göç dinamiklerini açıklamada oldukça yetersiz kalmaktadır.²¹ Ancak değişen şartlar ve beklentiler doğrultusunda fırsat kavramının yeniden ele alınmasıyla teorinin güncel bir yorumunun mevcut göç süreçlerini açıklama imkanını sağlayabileceği görünmektedir.

William Petersen Göç Tipolojisi

Petersen, 1958 yılında yayınlanan “A General Typology of Migration” adlı makalesinde beş tip göçten bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, ilkel (primitive) göçtür, doğal şartlar ile baş edememe sebebiyle gerçekleştirilen göçlerdir ve daha çok ilkel topluluklarda meydana gelmektedir. Zorlama (forced) göç ve yönlendirilen (impelled) göç birbirleri ile benzerlik göstermektedirler. İlkinde kişilerin kendi iradeleri dışında, bir dış faktörün zorlaması ile gerçekleşen göçler söz konusudur; daha çok yerinden edilme biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Yönlendirilen göç ise yine bir baskının söz konusu olduğu fakat kişilerin göç kararını kendilerinin aldığı durumlar için geçerlidir. Örnek olarak vasıfsız işçi

¹⁹ Samuel A. Stouffer, “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”, *American Sociological Review* 5:6 (1940): 845-67.

²⁰ A.g.e., s.28.

²¹ A.g.e., s.28-30.

göçleri verilmektedir. Bu üç göç tipinde de kişilerin özgür iradesi göç kararında çok da ön planda değildir. Serbest (free) göçte ise göçmenler tam anlamıyla karar verici pozisyondadırlar. 19. Yüzyılda Avrupa'dan "yeni dünya"ya gerçekleşen öncü göçler bu niteliktedirler. Petersen, bu öncü göçmenlerin ardından kolektif şekilde Amerika kıtasına gerçekleşen göçleri ise kitlesel (mass) göçe örnek göstermektedir.²² Bu tez çalışmasında yer alan iç göç ve tersine göç kavramları, yalnızca kişilerin özgür iradeleri ile aldıkları göç kararlarını kapsamaları sebebiyle Petersen'in göç tipolojisindeki serbest göçlere denk düşmektedir.

İtme – Çekme Teorisi

Everett Lee, Ravenstein göç kanunlarını yazdığından beri tüm göç çalışmalarında bu kanunların kullanıldığını ve bu çalışmaların ortak noktasının göçmenlerin demografik yapısı olduğunu belirtmektedir. Ravenstein'in göç kanunlarının göçmen odaklı olduğunu ileri sürerek, göçün kendisi ile ilgili bir teori ortaya koymuştur. Bu bağlamda, her türlü göç için geçerli olmak üzere birtakım maddeler belirlemiştir.²³ Everett Lee, "A Theory of Migration" adlı makalesinde göç kararını etkileyen ve göç sürecini özetleyebilecek dört başlıktan bahsetmektedir. Bunlar, çıkış bölgesine ilişkin faktörler, varış bölgesine ilişkin faktörler, araya giren engeller ve kişisel faktörlerdir.²⁴ Lee'nin ileri sürmüş olduğu bu dört faktör çerçevesinde, yıllar içinde İtme – Çekme Kuramı oluşturulmuştur. Bu kurama göre, göç veren ve göç alan bölgelerin birtakım avantaj ve dezavantajları vardır. Göç veren bölgenin sahip olduğu dezavantajlar itme faktörü olarak nitelenirken, göç alan bölgenin sahip olduğu avantajlar çekme faktörü olarak adlandırılmaktadır. Lee'ye göre itme ve çekme faktörleri herkes için sabit ve mutlak değildir, kişinin sosyo-ekonomik durumuna, eğitim seviyesine, medeni haline, cinsiyetine, yaşına vb. Değişkenlere göre belirlenmektedir. Örneğin, çocuklu bir aile için bölgedeki okulların iyi olması bir çekici faktör iken, bekar biri için nötr bir faktör olarak

²² William Petersen, "A General Typology of Migration." *American Sociological Review* 23:3 (Haziran, 1958), s.256-266.

²³ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi." Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 17 (Güz 2006), s.72.

²⁴ Everett S. Lee, "A Theory of Migration" *Demography* 3, no. 1 (1966): 47-57.

değerlendirilmektedir.²⁵ Türkiye özelindeki kır – kent göçleri de bu teori çerçevesinde kısmen açıklanabilmektedir. “Kırsal göçte ana “itici” etken yoksulluk, düşük gelir, öğrenim ve sağlık hizmetlerinin olmayışı ve bunların meydana getirdiği her şeydir. Kentlerdeki “çekici” etken istihdam ve yüksek gelir fırsatı ve öğrenim, sağlık ve diğer hizmetlerin mevcut olmasıdır.”²⁶

Türkiye’de 1950 sonrasında gerçekleşen kırsal göçler kentin çekici unsurları ile açıklanabilirken, 1980 ve sonrasındaki göçler kentin çekme faktörleriyle beraber siyasi krizlerin ve terör olaylarının kırsal alanların itici faktörü haline gelmesi ile açıklanmaktadır. Bu dönemde, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi çıkışlı göçlerde güvenlik sorunu yaşayan insanların göç kararında artan terör olaylarının etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. 1986-2005 yılları arasında göç eden toplam nüfusun %4’ü güvenlik endişesinin göç kararında etkili olduğunu ifade ederken, terörün etkin olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden göç eden kişilerin %16’sı güvenlik endişesiyle göç ettiğini belirtmektedir.²⁷ Göç sürecini etkileyen diğer faktörler arasında, ulaşım şartları ve sosyal belirsizlikler gibi kişisel koşullar ve ülkelerin göç ve göçmen prosedürleri gibi daha büyük aktörlerin kontrolünde olan faktörler de yer almaktadır.²⁸ Dolayısıyla göç süreçlerini değerlendirirken yalnızca itme – çekme faktörleri üzerinden açıklama gayreti yeterli görünmemektedir.

Denge Kuramı ve Merkez Çevre Kuramı

Türkiye’de göç olgusunu inceleme hususunda özellikle iki kuramın öneminden bahsedilmektedir. Bunlardan biri Modernleşme Okulu’na ait olan “Denge Kuramı”, diğeri ise Bağımlılık Okulu’na ait olan “Merkez – Çevre Kuramı”dır. Göç kuramları, göç alan ve veren bölgeler arasındaki ilişkilere dair genelleme ve varsayımlar içeren teorik açıklamalardır. Denge Kuramı’na göre, kent ve kırsal bölgeler arasında gerçekleşen

²⁵ Michael Paul Todaro (1980)’dan aktaran Savaş Çağlayan, a.g.m., s.73-74.

²⁶ Kemal Karpat, *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*. Çev., Abdulkerim Sönmez. (Ankara: 2003), s. 45.

²⁷ Mustafa Şen, “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi.” *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 40, (2014), s.240.

²⁸ Michael Paul Todaro (1980)’dan aktaran Savaş Çağlayan, a.g.m., s.74.

göçler, ekonomik olarak denge sağlayıcı bir işlev görmektedir. Kırsal bölgelerden, gelişen ve sanayileşen kentlere doğru gerçekleşen göçler sonucunda, kırsal bölgelerde üretim artışı ve iş gücü ihtiyacı meydana gelecek, bu ihtiyaç da göçün yavaşlamasını sağlayacaktır. Dolayısıyla göç, olumlu anlamda bir nüfus transferi olarak ele alınmaktadır. 1960'lı yıllarda kabul görmekte olan bu yaklaşım daha sonrasında eleştirilmeye başlanmış, Merkez – Çevre Kuramı'nı savunanlar da, Denge Kuramı'nı reddederek az gelişmiş bölgelerden çok gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşen göçlerin iddia edilen aksine dengesizliklere sebep olduğunu savunmuştur. Türkiye örneğinde de olduğu gibi, kırdan kente göçler az gelişmiş bölgelerin daha da geri kalmasına, çarpık kentleşmeye, gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arasındaki uçurumun daha da artmasına sebep olmaktadır.²⁹

Neoklasik Teori

Erken dönem göç teorilerinin geliştirilmesi ile modern çağ göç teorileri oluşturulmuştur. Modern göç teorilerinin ilki olarak kabul edilen Neoklasik teoride göç olgusu, makro ve mikro ölçekte olmak üzere ekonomik gerekçelerle açıklanmaktadır. Makro ölçekte göç, farklı bölgelerdeki işgücünün arz ve talep farklılıklarından kaynaklanmaktadır. "Sermayeye nazaran emek piyasası sınırlı olan ülkeler yüksek ücret düzeyine sahipken; emek fazlası olan ülkelerin ise ücret düzeyleri düşüktür. Ortaya çıkan bu ücret farkı, düşük ücretli ülkede çalışan işçilerin yüksek ücretli ülkelere göç etmesine neden olur." Mikro yaklaşımda ise göçe sebep olan faktörler bireysel ekonomik sebeplerdir. Rasyonel bir varlık olan insan, faydayı maksimize etmek adına daha çok gelir elde edebileceği yere doğru hareket etmektedir.³⁰ Türkiye'de kırdan kente göçlerin motivasyonu olarak iş bulma ve ekonomik imkanlara erişim olduğu varsayılırsa, bu bağlamda kırdan kente göç dalgası bu teori ile açıklanabilir görünmektedir. Fakat göçü ekonomi temelli yaklaşımlarla açıklamanın yetersiz olduğunu ileri süren görüşler de

²⁹ Sabri Çakır, "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme." SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:24, (Aralık 2011), s.135-136.

³⁰ Erdem Selman Develi, "21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası". Süleyman Demirel Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt:22, Göç Özel Sayısı, (2017), s.1346.

bulunmaktadır. Brettell ve Holifield'a göre, "...ekonomi disiplininde göç araştırmaları, ekonomik faktörleri merkeze alma ve 'faydasını maksimize etmeye çalışan rasyonel bireyler' varsayımına dayanarak hareket etme eğilimindedir." Oysa ki göçün sosyal ve kültürel bir eylem olarak ele alınması, ekonominin ise göçü etkileyen faktörlerden bir tanesi olarak değerlendirilmesi göç çalışmaları açısından daha zengin ve geniş bir perspektif sunacaktır.³¹

İlişkiler Ağı (Network) Teorisi

İlişkiler Ağı Teorisi'nde göç olgusu maddi sebep ve sonuçlar ile değil, bireylerin sosyal ağlarının göç süreçlerindeki işlevi üzerinden değerlendirilmektedir. "Göç ağları göçmenleri, eski göçmenleri, çıkış ve varış ilindeki göçmen olmayan kişileri akrabalık, arkadaşlık ve toplumsal ortaklık yoluyla birbirine bağlayan kişilerarası ilişkiler bütünüdür."³² Bu teoriye göre göç edilmesi planlanan yerde akrabalık veya arkadaşlık ilişkisi ile bağlı kişilerin bulunması, bir güven faktörü olarak görülmektedir.³³ Aynı zamanda ağlar, göçmenlerin işgücüne erişimini sağlayan bir sosyal sermaye niteliği de taşımaktadır.³⁴ Bu sermaye, yeni yaşam alanındaki riskleri azaltmakta ve göç kararını kolaylaştırmaktadır. Göç edilecek bölgede sosyal ağları olmayan kişiler için ise göç, daha belirsiz bir eylem olarak görülmektedir.

Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumlari birbirine bağlayan bir altyapı oluştururlar ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç kendi kendini devam ettiren bir hal alır."³⁵

İlişkiler ağı teorisinden önce, göçmenlerin art arda aynı bölgeye göç etmelerine ilişkin zincir göçü kavramı ortaya atılmıştır. Zincir göçü, müstakbel göçmenlerin eski göçmenler kanalıyla göç edilecek yerdeki fırsatları öğrenmesi, bölgeye ulaşım

³¹ E. Deniz Ela Özcın, a.g.m., s.187.

³² Douglas S. Massey ve diğerleri. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal" Population and Development Review 19:3 (Eylül 1993) , s.448.

³³ Erdem Selman Develi, a.g.m., s.1347.

³⁴ Massey ve diğerleri, a.g.m., s. 448.

³⁵ Wilpert'tan (1992) aktaran, Cemal Yalçın, a.g.e., s.50.

sağlaması, ilk etapta kalınacak yer temin edebilmesi ve iş bulabilmesi olarak açıklanmaktadır.³⁶ Zincir göçü kavramının daha genişletilmiş hali olan ilişki ağı teorisinde, göçmenlerin ilişki ağlarının altı temel işlevi olduğu varsayılmaktadır. Ağlar öncelikle göçün maddi ve manevi yükünü azaltmaktadır. Kişiler ne ile karşı karşıya olduklarını önceden bilirler, bu da göçmenler için belirsizlikleri azaltan rahatlatıcı bir unsurdur. İkincisi, göçmenler göç ettikleri bölgede kendi ilişki ağları içinde yaşarlar, bu da memleketleri ile ilişkilerini sürdürmelerini sağlamaktadır. Ağların üçüncü işlevi göç sürecini öngörülebilir kılmasıdır, göç edilecek yer ve kişilerin belirlenmesini sağlar. Dördüncü işlev, göçmenlerin gittikleri yere adapte olmalarını kolaylaştırmasıdır. Beşinci işlev, önceden göçmüş olan kişilerin bölgedeki işleyişe dair bilgi sahibi olmaları ve bunları yeni veya müstakbel göçmenlerle paylaşmalarıdır. Son işlev, göç hareketinin miktarı ve hızı konusunda belirleyici olmasıdır.³⁷ Kırdan kente göçlerde de göçmenlerin akrabalık ve hemşehrlik ilişkilerinin göç sürecinde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Köyden kente göç eden kişiler, öncelikler kendilerinden önce kente yerleşmiş olan akrabalarının yanında kalmaktadırlar. Bu anlamda kentteki akrabalık ilişkileri, yeni düzene uyum sağlamayı mümkün kılan bir “tampon mekanizma”³⁸ işlevi görmektedir. Bu tez çerçevesinde görüşülen kişilerin birçoğunun İstanbul’a ilk gittiklerinde bir akrabalarının yanında kaldığı ve onların sağladığı bağlantılarla iş buldukları görülmüştür. Ekonomik yeterliliğe ulaştıktan sonra ayrı eve çıkan kişilerin de yine çoğunlukla kendi akrabaları ile yakın bölgelerde yaşadığı ve gündelik hayatta sıklıkla görüştüğü dikkat çekmektedir.

Kırdan kente göçlerin hızlandığı dönem Türkiye’ye özgü veya diğer ülkelerden bağımsız olarak gerçekleşen bir süreç değildir. Sanayileşme ile birlikte Avrupa’da da kırsaldan kentlere doğru bir göç hareketi meydana gelmiştir. Bahsi geçen teoriler, bu göçlerin yaşandığı dönemde ortaya konmuş olmaları sebebiyle kırdan kente göçler ekseninde

³⁶ John S. MacDonald ve Leatrice D. MacDonald, "Chain Migration Ethnic Neighborhood Formation and Social Networks." *The Milbank Memorial Fund Quarterly* 42, no. 1 (1964), s. 82. doi:10.2307/3348581.

³⁷ Cemal Yalçın, a.g.e., s.51-52.

³⁸ Perrin Öğün Emre, Ferhat Kentel ve Murat Öztürk, “Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekânlar ve Anlamlar.” (İstanbul: Temmuz 2017), s.224.

şekillenmiştir. Dolayısıyla bu göç teorileri bambaşka motivasyonlar ile yeni modeller oluşturan tersine göç süreçlerini doğrudan açıklama noktasında oldukça yetersiz kalmaktadır. Ancak, kırdan kente göçlerin bir sonucu olarak meydana gelen tersine göçleri sağlıklı analiz edebilmek adına sürecin en başından başlamak üzere kente doğru gerçekleşen göçleri anlamının ön koşul olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu teoriler tersine göçleri doğuran süreci anlama noktasında önem teşkil etmektedir. Aynı sebeple, bu çalışmada tersine göçler Türkiye'nin kırdan kente göç döneminden başlayarak analiz edilmesini hedeflemektedir. Özellikle ilişki ağı ve itme-çekme kuramlarının kırdan kente göçleri açıklamada önemli olduğu görülmektedir. Yeni bir olgu ve çalışma alanı olan tersine göçler için henüz bir teori veya kuram bulunmamaktadır. Yıllar içinde tersine göçlerin artması durumunda yeni teori ve kuramlar üretilerek bu süreçlerin incelenmesi mümkün olabilecektir. Bunların yanı sıra, bahsi geçen kuramlardan en eskisi olmasında rağmen Ravenstein'in göç kanunlarında bahsettiği, her göçün bir karşı göç hareketini doğurduğu tezi, tersine göçlerin oluşum süreci ile gösterdiği benzerlikle dikkat çekmektedir. Bunun dışında göç çalışmalarında çok temel bir yere sahip olan itme-çekme kuramı, çok değişkenli ve esnek bir çerçeveye sahip olması nedeniyle tersine göç süreçlerinin analizinde işlevsel olabilmektedir.

1.4. Tezin Bölümleri

Giriş ve sonuç bölümü ile beraber toplam beş bölümden oluşan tezin ikinci bölümünde Türkiye'de İç Göç başlığı altında öncelikle ana hatlarıyla iç göç literatürü değerlendirilmekte, ardından Türkiye'nin iç göç seyri 1950-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmektedir. Son kısımda kırdan kente göçlerle kentlerde meydana gelen nüfus yığılmaları ve bu yığılmalar sonucunda kentlerde oluşan gecekondu yerleşimleri ele alınmaktadır.

Üçüncü bölüm olan Tersine Göç ve Geri Dönüşler'de, Türkiye'nin tersine göç literatürü ve daha önce yapılmış olan çalışmaların genel bir değerlendirmesi yer almaktadır. Kırsal Göçü Kontrol Altına Almaya ve Tersine Göçü Teşvik Etmeye Yönelik Uygulamalar

kısımında kırdan kente göçlerin kitlesel hale gelmeye başladığı dönemden itibaren benimsenen politik yaklaşımlar ve yürürlüğe konulan uygulamalar incelenmektedir. Son kısımda ise tersine göçlerin Türkiye’de izlediği seyir verileri değerlendirilerek İstanbul’un bu süreçteki rolü üzerinde durulmaktadır.

İstanbul’dan Giresun’a Tersine Göçler bölümünün ilk kısmında örneklem detaylandırılarak görüşülen kişilere dair temel bilgiler verilmektedir. Analiz ve Bulgular kısmında ise saha çalışmasında elde edilen veriler ile oluşturulan temalar; Çalışma Mekanı Olarak İstanbul’a Geliş, Ekonomik Sebeplerle İstanbul’a Dönüş, Betonlaşmaya Karşı Doğal Çevre, Kalabalıktan Sakinliğe Kaçış, Güvensizliğe Karşı Tanıdık Çevre, Eski İstanbul – Yeni İstanbul, Toprak Mülkiyeti, “Ata Toprağı” ve Geçmişle Kurulan İlişkiler, “İkili Yaşamlar” ve Akrabalık Ağları başlıkları altında teorik çerçeve ve literatür ile bağlantılı olarak tartışılmaktadır.

BÖLÜM 2

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ

2.1. İç Göç Literatürü

İnsanların kendi talepleri sonucunda veya zorunlu olarak yer değiştirmeleri, ardında büyük motivasyonlar bulundurmaktadır. Bu motivasyonların kitlesel olarak incelenmesi, göç alan ve veren bölgelerin çeşitli yönlerden mevcut durumlarını ortaya koymanın yanı sıra, insanların yıllar içerisinde değişen beklentilerinin takibini de mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla iç göç araştırmalarının, ülkenin toplumsal yapısının analizinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’de göç konusunda önemli çalışmaları bulunan İlhan Tekeli “iç göç araştırmalarının toplumun yaşadığı üretim biçimlerindeki ve mekansal yapıdaki dönüşümleri açığa çıkardığını ve anlaşılmasını kolaylaştırdığını” ifade etmiştir.³⁹

Türkiye’de iç göçle ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri, Erol Tümertekin’in 1968 yılında basılan *Türkiye’de İç Göçler adlı* kitabıdır. Kitapta kullanılmış olan veriler 1935 (ilk nüfus sayımı), 1950 ve 1960 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımlarına dayanmaktadır. 1935 nüfus sayımından sağlanan veriler oldukça sınırlıdır, bu sebeple göçe dair elde edilen bilgiler de bu nispette kısıtlıdır. Bu dönemde yalnızca göç almış olan iller ile ilgili veriler bulunmaktadır, çünkü “başka vilayette doğanlar” bilinirken, bunların hangi vilayetler olduğu bilinmediği için göç veren illere dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1950 nüfus sayımında ise doğum yerleri ile birlikte nüfus verileri edinilmiş, iç göçe dair bilgiler nispeten daha takip edilebilir hale gelmiştir. 1955 ve 1960 Nüfus Sayımlarında ise doğum yerleri, “10.000’den az nüfuslu yerler ve 10.000 ve daha fazla nüfuslu yerler halinde ayrı ayrı olarak da verilmiştir.” Türkiye’de kır ve kent yerleşim bölgelerini ayırt edebilmek adına o dönem için 10.000 nüfus sınırının önemli olduğu ifade edilmektedir.

³⁹ İlhan Tekeli, “Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, *Türkiye’de İçgöç: Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6-8 Haziran 1997*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.7.

Bu ölçütten yola çıkılarak, 1935 yılında şehirdeki (10.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşim bölgeleri) nüfus oranı %16.6'dır.⁴⁰ Bunlarla birlikte çalışmada iç göçte kadın – erkek oranları, ziraat sahaları ve nüfus yoğunlukları ilişkisi gibi bölümler de yer almaktadır.

1977 yılında gerçekleştirilen ve jüri üyeleri arasında Mübeccel Kıray ile Şerif Mardin'in de bulunduğu Karacan Armağanı Yarışması'nı kazanan Önder Şenyapılı'nın çalışması *Kentlileşen Köylüler* 1978 yılında kitap olarak basılmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmada kırdan kente göçün o yıllar için dahi büyük bir problem teşkil ettiğinden bahsedilmektedir. Kente yönelim temayülünün izi sürülerek sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde bu problemin açıklanması ve bir çözüme kavuşması hedeflenmiştir. Belirtildiğine göre 1950 yılında Türkiye'de nüfusun %75'i kırsal bölgelerde yaşarken, bu yıllar itibariyle izlenen ekonomik politikalar sebebiyle kentler her anlamda önem kazanmış, kente doğru göçler neticesinde 1975 yılında Türkiye'de kırsal nüfus oranı %58.3'e gerilemiştir.⁴¹ İlk bölümde Türkiye'de köyden kente göç hikayesinin nasıl başladığı ve sürdüğü değerlendirilmektedir. O dönemde, bu muazzam büyüklükteki nüfus hareketinin kentte doğurduğu ve doğuracağı sorunların göz ardı edildiği ifade edilmektedir. Kalabalık yeni sakinlerinin gelmesine karşın kentlerin yeterliliği gündem edilmezken, "imar hareketi" dolayısıyla kullanıma açılan büyük yol ve bulvarların güncel demografik gelişmeler görmezden gelinerek, yalnızca kenti güzelleştirmek üzere, önceden planlandığı biçimiyle kullanıma açıldığı ve bu istimlaklar dolayısıyla yeni düzensiz yerleşim bölgelerine sebep olunduğu ifade edilmektedir.⁴² İkinci bölümde kentin tanımından başlanarak, kentli olmak, toplumlar sınıflar, gecekondulaşma, sosyal mobilite ve yabancılaşma gibi temel kavramlar ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise Anadolu'nun çeşitli yerlerinden büyükşehirlere, özellikle İstanbul'a gelip yerleşen insanlar, yani "kentlileşen köylüler" kentin eski sakinlerinin gözünden anlatılmaktadır. Ayrıca köyden gelen göçlerle birlikte kentlerin geçirdiği değişimler, kentlileşen köylülerin neden köylerine dönmediği, tercih ettikleri iş sahaları, tüketim alışkanlıkları

⁴⁰ Erol Tümertekin, *Türkiye'de İç Göçler*, (İstanbul 1968), s.1-38.

⁴¹ Önder Şenyapılı, *Kentlileşen Köylüler*. (Milliyet Yayınları 1978), s.16.

⁴² Önder Şenyapılı, a.g.e., s.18.

ve niçin kentle bütünleşemedikleri gibi göç edenlerin kenti nasıl algıladıkları ve kentteki yaşantılarına dair kısımlar da yer almaktadır.

1980'den itibaren, ülkenin farklı bölgelerinden İstanbul'a gelen ve kentin çeperlerinde bulunan kırsal bölgelere yerleşen yeni sakinler ne geleneksel anlamdaki "köylüler"e ne de kentin merkezinde bulunan "kentliler"e benzemektedir. Kentteki toplumsal çeşitlilik "kentlilik – köylülük" ikiliğinden uzaklaşmaya başlamış ve İstanbul'a göç eden bu yeni kitle kenti dönüştürmeye başlamıştır⁴³ Sema Erder'in 1996 yılında basılan kitabı *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye'de*, İstanbul'un 1950'lerden başlayarak ülkenin kırsal bölgelerinden ayrılan kitlelerin varış noktası haline gelmesiyle birlikte önem kazanan ilçelerinden biri olan Ümraniye'nin, bu göç süreci etkisiyle geçirdiği değişim ve dönüşümler ele alınmaktadır. Bununla beraber, kitabın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere, "Bu araştırmanın bulguları, kentleşmenin ve göçün bugünkü evresindeki toplumsal dinamikleri açıklamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bu bulguların, araştırmanın yapıldığı yerin [Ümraniye] ve araştırmanın yapıldığı dönemdeki siyasal ortamın özelliklerinden soyutlanarak algılanmasında yarar görülmektedir."⁴⁴ Ümraniye'nin, Mübeccel Kıray'ın "saçaklanma" kavramı ile ifade ettiği kent çevresinde oluşan yeni bir yerleşim bölgesi olması, halihazırda kurulu bir düzene dolayısıyla eski ilişkilere sahip oluşu ile beraber gecekondulaşmaya da ev sahipliği etmesi ve halen göç almayı sürdüren bir ilçe olması sebebiyle araştırma sahası olarak seçildiği ifade edilmektedir. Bu özelliklerinden dolayı Ümraniye, formel ve informel iş alanlarının, tapulu ve tapusuz konutların, eski ve yeni ilişki biçimlerinin izlenebilmesine olanak sağlamaktadır.⁴⁵ Kentin eski yerleşim birimi olan merkezinden başlayarak yeni sakinlerin yerleştiği dış bölgesine kadar uzanan bir "dilim" (Atatürk, İnkılap ve Kazım Karabekir mahallelerini kapsayan) seçilerek araştırma sahası olarak belirlenmiştir. İlçenin ilk belediye başkanları, kamusal ilişkiler, ticari faaliyetler, muhtarların toplumsal ilişkileri ve konumları gibi tartışmalar, çalışmanın "Yerel İlişki Ağları ve Yöneticiler" adlı

⁴³ Sema Erder, *İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye*. (İstanbul: 1996), s.12-13.

⁴⁴ A.g.e., s.13.

⁴⁵ A.g.e., s.24-25.

ilk bölümünü oluşturmaktadır. “Kurucu Belediye’de Karar Vericiler ve İlişkiği” bölümünde ise belediye meclis üyelerinin akraba ve hemşehrileri ile ilişkileri, hanehalkı özellikleri, siyasi geçmişleri, iş yaşamları ve nereli hissettikleri gibi bir çok farklı bilgi yer almaktadır. Üçüncü ve sonuncu olan, “Kente Göçedenlerin İlişkiği ve Devingenlik Kanalları” adlı bölümde ise 152 kişi ile gerçekleştirilmiş olan görüşmeler neticesinde göç hikayeleri, il ve ilçe içindeki mobiliteleri, yaşadıkları ilçe ve mahalleyi tercih sebepleri, sosyal yaşantıları, kendilerini Ümraniyeli olarak görüp görmedikleri gibi birçok soruya verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir.

Türkiye’de demografinin akademik bir araştırma alanı olarak yer edinmeye başladığı ilk yılları tecrübe etmiş olan Tekeli, 2008 yılında basılmış olan *Göç ve Ötesi*⁴⁶ kitabında, Türkiye’de iç göç meselesini sebep sonuç ve çözüm önerileri ile detaylıca ele almaktadır. İlk bölümünde yayınladığı “Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler” adlı yazısında göç hareketlerini piyasa, sistemin talepleri, sosyal düzen, bireylerin karar süreçleri gibi bir çok farklı açıdan ele alarak göç teorilerinin cevap vermeye çalıştığı soruların genel bir çerçevesini çizmiştir. Ardından Türkiye’nin tecrübe ettiği farklı göç türlerini kategorize ettiği “Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler” adlı yazısı bulunmaktadır. Sonraki üç yazı olan, “Türkiye Tarımında Mekanizasyonun Yarattığı Yapısal Dönüşümler ve Kırdan Kopuş Süreci”, “Türkiye’deki Kentleşmenin Öyküsünü Modernist Meşruyet Kavramını Merkeze Alarak Kurmak” ve “Kalkınca Sürecinde Marjinal Kesim ve Türkiye Üzerinde Bir Deneme” adlı yazılarında ise 20. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Türkiye’de ortaya çıkmaya başlayan kırdan kente göç hareketlerini ve Türkiye’nin kentleşme biçimini ele almaktadır. Ardından bu tezin kapsamı dışında kalacak olan zorunlu göç ve iskan politikalarına dair olan, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu” adlı yazısı bulunmaktadır. Kitapta yer alan son üç yazıda ise kendi deyişiiyle “temelde göç olgusunu aşmaya” yöneldiğini belirtmektedir.

⁴⁶ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, (İstanbul 2008).

Murat Güvenç yürütücülüğünü üstlendiği ve Özge Aktaş Mazman'ın araştırmacı olarak yer aldığı 2014 yılında gerçekleştirilen proje, "Türkiye İç Göç Çalışmalarında Yeni Bir Evreye Doğru: 1985-1990, 1995-2000 Göç Akımları ve Göçmen Profilleri" bugüne kadarki göç çalışmalarından farklı olarak, meseleyi "göç alanları" kavramı üzerinden ele almaktadır. Mazman, çoğu göç çalışmasında kullanılan net göç kavramının işlevselliğini sorgulayarak, bu kavramın çok değişkenli göç süreçlerinin incelenmesinde yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Bir merkezin aldığı göç ile verdiği göç sayısı arasındaki matematiksel fark alınarak hesaplanan net göç kavramı, örneğin yüksek miktarda göç hareketliliğine sahip bir merkezi, aldığı ve verdiği göç miktarları birbirine yakın olduğu için stabil nüfusa sahip bir yer olarak değerlendirmemize sebep olacaktır. Oysa ki sağlıklı bir analiz için alınan göç ve verilen göç dinamikleri birbirlerinden ayrı olarak değerlendirilmelidir. Mazman'ın benimsediği yaklaşımda belirlenmiş olan her göç alanı, merkezler arasındaki dinamikler açısından ilişkisel olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada kullanılan "göç alanları" ifadesinin Bourdieu'nun alan kuramı üzerinden kavramsallaştırıldığı belirtilmiştir. Bourdieu'nun alan kavramı, toplumsal hareketlilikler neticesinde biçimlenen, birden fazla düzleme sahip bir mekansallığı ifade etmektedir. "Alan kuramı, bireylerin bu çok boyutlu yapı (alan) içindeki konumlarının ve yapısal nesnel ilişkiler ağının, davranışlar ve özneler üzerinde ilişkilerin ve etkileşimlerin üzerinde yönlendirici etki yaptığını öne sürer."⁴⁷

Türkiye'de iç göç ile ilgili önemli bir diğer çalışma ise yine Sema Erder'in İstanbul'da gerçekleştirmiş olduğu temelde göç ile ilgili alan araştırmaları neticesinde 1990-2014 yılları arasında kaleme aldığı yazıların bir araya gelmesiyle varlık bulan *İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)* adlı kitaptır. Kısaca, Türkiye'de iç ve dış göçlerin kentleşme sürecine etkileri ve bu hareketlerin sebep olduğu sosyolojik dönüşümün detaylı bir analizinin sunulduğu kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Yeni Kentliler, Yeni Yoksullar" da, Türkiye'de iç göç türleri ve süreçleri, kente yeni gelen grupların yoksulluk halleri, yoksulluğun tanımı gibi konunun kapsamına dair çerçeve çizen yazılar yer

⁴⁷ Özge Aktaş Mazman ve Murat Güvenç, "Türkiye İç Göç Çalışmalarında Yeni Bir Evreye Doğru: 1985-1990, 1995-2000 Göç Akımları ve Göçmen Profilleri Sonuç Raporu", (Nisan 2014), s.9-23.

almaktadır. İkinci bölüm olan “Gecekondulaşma: Varsillaşma mı, Yoksullaşma mı?” da gecekondulaşma kavramının değerlendirilmesi, kent yöneticilerinin gecekondular ile ilişkileri, başlangıcı ve sonu itibarıyla gecekondulaşma hareketine dair yazılar yer almaktadır. Bu bölüm ayrıca çocukların çalışması ve kadına şiddet gibi meseleleri de kapsamaktadır. Kitaba adını veren üçüncü bölüm ise kapsamlı bir biçimde İstanbul’un göç meselesinde durduğu yeri tasvir etmektedir. “Küresel Düzlemde Yeni Eğilimleri ve İstanbul”, “Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu?: Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi”, “Muhafazakar Toplumda Kadının Değişen ‘Görünmezlik’ Biçimleri” ve “Kentsel Dönüşümün Kentsel harekete Dönüşümü: Gezi Hareketi” gibi başlıklar içermektedir. Dördüncü Bölüm, “Merkezi Siyaset – Yerel Siyaset İlişkisi Üzerine”de göç ve kentleşmeye dair izlenen yerel siyasi yaklaşımları ele alan yazılar bulunmaktadır.⁴⁸

2.2. Türkiye’de İç Göçün Seyri: Kentlere Yöneliş

İç göç, “belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlanmaktadır.” Fakat bu tanımlamanın daha çok modern toplumlarda geçerli olduğu, çünkü tarım toplumlarında toprağa bağlılığın bir gereği olarak insanların yer değiştirme eylemini kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirmedikleri de belirtilmektedir.⁴⁹

Osmanlı’dan miras kalan mevcut sistem ve iskan politikası sebebiyle, (iskan politikası çerçevesinde gerçekleşen yer değiştirmeleri bir iç göç biçimi olarak saymadığımız takdirde) Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye yerleşik bir köylü nüfusa sahipti.⁵⁰

⁴⁸ Sema Erder, *İstanbul Bir Kervansaray (mı?)*, (İstanbul 2015).

⁴⁹ İlhan Tekeli, “Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, *Türkiye’de İçgöç: Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6-8 Haziran 1997*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.7.

⁵⁰ Bahattin Akşit, “İç Göçlerin Nesnel ve Özne Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış” *Türkiye’de İçgöç: Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, s.6-8. Haziran 1997*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.23-25.

Toplamda 13,6 milyon olan nüfusun, 10,3'ü köylerde bulunmaktaydı.⁵¹ 1950 öncesi dönemde geniş toprak sahibi olmak ve bu toprağın bakımını sağlayabilecek geniş bir aileye sahip olmak bir zenginlik ve güç belirtisi idi, dolayısıyla toprak, sosyal ve devletle olan ilişkiler bağlamında önemli bir role sahipti.⁵² 1950'lerde başlayan makineleşme ve sanayileşme süreci ile birlikte toprak, eski anlamını ve fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. Toprak ile ilişkisi değişen ve toprağa bağlılığını yitiren köylüler hareket etmeye başlamış, böylece önceden yerleşik olan nüfus artık dinamik ve hareketli bir toplum olmaya doğru evrilmeye başlamıştır.

Literatüre bakıldığında, Türkiye'de iç göç hareketlerinin çoğunlukla üç döneme ayrılarak incelendiği görülmektedir. Bahattin Akşit, Türkiye'nin iç göç serüveninin kırsal bölgelerin dönüşümü ve göç bağlamında 1950 öncesi, 1950-1985 arası ve 1985'den bugüne olmak üzere üç bölüm altında incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵³ Özbay ve Yücel de, benzer biçimde Türkiye iç göç hareketlerini 1923-1950 zorunlu göç dönemi, 1950-1980 emek göçü dönemi, 1980 sonrası da yerel ve küresel değişimler ışığında gerçekleşen göçler şeklinde üç döneme ayırmıştır.⁵⁴ Mümtaz Peker, Türkiye'de iç göç hareketlerini, 1950-1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere iki farklı örüntünün gözlemlendiği zaman dilimleri biçiminde ele almaktadır. "İlk örüntü; ulusal kalkınmacı politikanın yerine liberal düşüncenin egemen olmaya çalıştığı, fakat kamunun öncülüğünün sürdüğü 1950-1980 dönemindeki, göçlerin varış noktasının hakim kentlere yöneldiği kır-kent göç tipidir." Bu dönemde tarımda yaşanan makineleşme, haberleşme ve ulaşımdaki gelişmeler, yüksek genç nüfus oranı ile birleşince kente doğru bir göç hareketine sebep olmuştur. "İkinci örüntü ise, kamunun üretimden vazgeçmesi, küçültülmesi (özelleştirme) gibi fikirlerin öncülüğünde ekonomik liberalizme geçiş ve ekonominin uluslararası nitelik kazanma sürecinde yaşanan kent-kent arası göçler ile hakim kentlerin büyük kentlere dönüşmesinin yanı sıra, bölge çekim

⁵¹ Mümtaz Peker ve diğerleri. *75 Yılda Köylerden Şehirlere. "Türkiye'de İç Göçün Değişen Yapısı"*. (İstanbul: 1999), s.1.

⁵² Bahattin Akşit, a.g.m., s.23-25.

⁵³ A.g.m., s.23.

⁵⁴ Ferhunde Özbay vd., *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*. (Ankara: 2001), s.8-17.

merkezlerinin oluşma sürecidir.”⁵⁵ Bu dönemde nüfus kırsal-kent dağılımında kentten yana yoğunluk göstermeye başlamış, mevcut kentler de gelişme göstererek ekonomideki etkilerini arttırmış ve hakim hale gelmiştir.

2.2.1. 1950-1980 Arası İç Göç Hareketleri

Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, az gelişmiş ülkelerin kalkınması için tarımda modernleşmenin ve tarım ürünü ihracatının gerekliliğini savunuyordu. “1950’lerde Türkiye’de de bu kalkınma stratejisi benimsendi; kalkınmada tarıma öncelik verilerek, Marshall Planı çerçevesinde sağlanan yardım ve kredilerle tarım kesiminde olağanüstü hızlı bir traktörleşme süreci ve köylerden kentlere göç yaşandı.”⁵⁶

Daha önce de ifade edildiği gibi, toprak sahibi ve toprakların ekimini sürdürebilecek büyük bir aileye sahip olmanın toplumda bir güç göstergesi olması, toprağın toplumsal ilişkiler bağlamında ne derece önemli bir yeri olduğunun kanıtıdır.⁵⁷ Toprağın toplumsal ilişkiler bağlamında belirleyici bir role sahip olduğu bu düzen, sanayileşme ile birlikte değişime uğramaya başlamıştır. Çünkü üretim, bu mevcut düzenin ve döngünün bir parçası olmaktan çıkıp, pazar için olmaya başlamıştır. Bununla beraber toprak ekim yöntemleri de evrilmiştir. Dolayısıyla sahip olunan geniş toprakları ekecek geniş bir aileye sahip olmak da artık bir güç göstergesi olmaktan çıkmaktadır. “... karasaban yerine atla çekilen demir pulluk, ve daha sonra traktör girince, devlet, modernleşmeci atılımlar yapıp eğitim ve sağlık hizmetlerini köye getirince ve ölümlülük oranı keskin bir inişe geçince, bu dengeler ve döngüler yapısal dönüşümlere uğramakta ve topraktan kopmalar başlamaktadır.” Bu değişimler de, sonrasında gelecek olan zincirleme çözümlenin başlangıcını teşkil etmektedir.⁵⁸ Ferhunde Özbay ve Banu Yücel’in ifade ettiği üzere, “Türkiye’de de ilk göç çalışmalarında tarıma giren her traktörün kırsal

⁵⁵ Mümtaz Peker ve diğerleri, a.g.e., s.295.

⁵⁶ A.g.m., s.13-16.

⁵⁷ Bahattin Akşit, a.g.m., s.23-25.

⁵⁸ A.g.m., s.23-25.

kesimde on kişiyi işsiz bıraktığı öne sürülmüştür.”⁵⁹ Toprakdan kopan köylüler önce mevsimsel olarak başka tarım bölgelerine göç etmeye başlamış, sonrasında ise bu hareketlilik kente doğru bir sürekli göç haline evrilmiştir.⁶⁰ 80’li yıllara doğru gittikçe hızlanacak olan kente doğru göç hareketi, yukarıdaki gelişmeler sonucunda işsiz kalan nüfusun yeni istihdam alanlarına doğru hareketiyle ortaya çıkmaya başlamıştır.

Zaten yüksek olan doğum hızına, tıp teknolojisindeki ilerlemeler sayesinde düşük ölüm oranları da eklenmiş böylece genç nüfusta hızlı bir artış gözlenmiştir. Bunun yanı sıra motorlu taşıtların kullanımındaki artışla birlikte kent ve köyler arası ulaşım kolaylaşmış, dolayısıyla ilişkiler de yoğunlaşmıştır. Ayrıca “haber kanallarının artması ile köylünün ve kentlinin sistemden ‘haberdar olma’ ve buna göre karar almaları çabuklaşmış ve kolaylaşmıştır.”⁶¹ Tüm bu gelişmeler ve belki de en önemlisi tarımda makineleşme temayülü kırsal bölgelerden kentlere göçleri başlatan tetikleyiciler olmuştur. Nitekim, Adıgüzel’in ifade ettiğine göre, “1950’de yüzde 25 düzeyinde olan kentte yaşayanların nüfusu, 1980’e gelindiğinde yüzde 43,9’a, 1985’e gelindiğinde ise yüzde 53’e ulaşarak, nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşamaya başladığı bir Türkiye ortaya çıkmıştır.”⁶²

Tablo 2.1. Türkiye’de Kentleşme Oranı (1927-2016)

Yıllar	Kent Nüfusu %	Yıllar	Kent Nüfusu %
1927	24,2	1980	43,9
1940	24,4	1985	53,0
1950	25,0	1990	59,6
1955	28,8	2000	64,9
1960	31,9	2007	70,5
1965	34,4	2010	76,3

⁵⁹ Ferhunde Özbay vd., a.g.e., s.13.

⁶⁰ Bahattin Akşit, a.g.m., s.25.

⁶¹ Mümtaz Peker ve diğerleri, a.g.e., s.296.

⁶² Yusuf Adıgüzel, a.g.e., s.42.

Tablo 2.1. (devam)

1970	38,6	2015	92,1
1975	41,8	2016	92,3

Kaynak: Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018, s.43.

Özbay ve Yücel, 1950 sonrası göç hareketlerini inceleyen çalışmalardan yola çıkarak, emek göçü dönemi olarak adlandırdıkları 1950-1980 arası dönemi başlıca iki döneme ayırmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. “İlk dönem tarımın modernleşmesi ile başlayan ve sanayinin gelişmesine kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Nüfus sayımları temel alındığı için ikinci dönemin başlangıcını 1970 olarak vermek mümkündür. Zira Türkiye’de göçün niteliğinin değişmeye başladığını gösteren araştırmalar 1970 Nüfus Sayımı verilerine dayanmaktadır.”⁶³ Kısacası, tarımdaki moderleşme hareketiyle birlikte gelen kentlere yönelik, sanayileşmeye paralel olarak artış göstermiştir.

1950-1980 yılları arasındaki iç göç sürecini ele alırken, tarımda modernleşme, sağlık sektöründe ve teknolojideki gelişmeler, sanayileşme gibi birçok faktörden bahsettik. Fakat şunu belirtmekte fayda var ki, bu gelişmelerin hepsi bir anda ortaya çıkmamış, belli bir sıra ile, birbirlerinin nedeni veya sonuçları olacak biçimde meydana gelmiştir. Dolayısıyla tüm bu kentleşme sürecinin topyekun sebebi olarak sanayileşmeyi göstermek doğru olmayacaktır. Adıgüzel’in ifadesine göre; “Türkiye’de kentleşme, Batı’da olduğu gibi sanayileşmeye bağlı olarak gelişmemiştir.”⁶⁴ Kemal Karpat’da, “Türkiye’de köyden kente nüfus akımının başladığı 1951 ve 1952 tarihlerinde, (1958’e kadar) Türkiye’de gözle görülür bir endüstrileşme olmadığını ifade etmektedir.”⁶⁵ Bu noktada Rana A. Aslanoğlu’nun Sjoberg’den aktardığı iki kavramdan kısaca bahsetmek gerekir. Bunlar “sanayileşmeye bağlı kentleşme” ve “sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme”dir. Sjoberg, Türkiye’de 2. Dünya Savaşı ardından görülmeye başlanan kentlere doğru yönelişi, sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme olarak

⁶³ Ferhunde Özbay vd., a.g.e., s.12.

⁶⁴ Yusuf Adıgüzel, a.g.e., s.41.

⁶⁵ A.g.e., s.41.

nitelendirmiştir.⁶⁶ Sanayileşme, Türkiye’de kentleşme sürecini başlatan ana etmen olmasa da, zamanla kente doğru göç hareketlerini destekleyen güçlü bir unsur haline gelerek kırdan kente göçe büyük bir ivme ve hacim kazandırmıştır.

2.2.2. 1980 Sonrası İç Göç Hareketleri

Tekeli, Türkiye’de İç Göç Konferansı’nda 1980’li ve özellikle 1990’lı yıllarda dünyanın geçirdiği büyük bir değişimden bahsetmektedir. “Sanayi toplumundan bilgi toplumuna, Fordist birikim rejiminden esnek birikim rejimine, modernizmden, post-modernizme, ulus devletler dünyasından, küreselleşmiş bir dünyaya geçiş” şeklinde tanımladığı bu dönüşümün yeni bir uyum sürecini, dolayısıyla nüfus hareketleri, yani yer değiştirmeleri de beraberinde getirdiğini belirtmiştir.⁶⁷ Göç hareketinin sanayi toplumlarında meydana gelmesine dair birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden bir tanesi, göç sürecine üretim temelli bir yaklaşımı benimsemektedir. Sanayileşme ile birlikte kentler üretim merkezi haline gelmekte ve köylerde bir emek gücü açığa çıkmaktadır. Bu fazladan emek gücü de kentlere doğru hareket etme eğilimi göstermekte böylece iç göç hareketleri ortaya çıkmaktadır. Sanayi toplumlarında iç göç hareketlerinin ortaya çıkmasına dair bir diğer açıklama, sanayileşme süreci içerisinde toplumda meydana gelen eşitsizlikler üzerinden yapılmaktadır. Gelir düzeyleri ve iş imkanları bağlamında ele alınabilecek olan bu eşitsizlik, gelişimin görece daha hızlı olduğu alanlara doğru bir harekete sebebiyet vermektedir. Bu açıklamada, kentsel bölgelerdeki fırsatlar göç eden kişilerin motivasyonu olarak görünmektedir.⁶⁸

Sanayileşme ile birlikte “kırsalın çözülmesi” ve kente doğru hareket, ilk etapta kırsal alanda ortaya çıkan fazla emek ile işgücü ihtiyacı bulunan kentler arasındaki dengeyi sağlıyor gibi görünmektedir. Fakat diğer yandan kentsel bölgelerdeki fırsatlara ulaşmak için kırsal alandan uzaklaşan emek gücünün toplumun aktif kesimini oluşturması nedeniyle göç veren bölgelerdeki dinamik yaş grubu miktarı azalmaktadır. Dolayısıyla

⁶⁶ Rana A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. (Bursa: 1998), s.37.

⁶⁷ İlhan Tekeli, a.g.e., s.8.

⁶⁸ A.g.e., s.12.

söz konusu bölgelerde gelişimi sağlayabilecek olan kesimin kentlere yönelmesi, kırsal alanın gelişim sürecini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca göç eden kesimi yalnızca üretim gücü değil aynı zamanda tüketim öznesi olarak değerlendirilecek olursak, göç sonucunda kırsal alandaki tüketim de azalmakta ve bu alanlar pazar olarak atıl hale gelmektedir. Böylece göç veren kırsal bölge üretim ve tüketimin azaldığı, gelişme imkanının hepten yitirildiği bir alan olarak geriye kalmaktadır.⁶⁹

Tekeli'nin aktardığına göre, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri Belgesi'nde kır-kent göçlerinin gerekçeleri şu şekilde ifade edilmektedir;

Türkiye'nin bugüne kadarki sosyal ve ekonomik kalkınma sürecinde, modernleşme çabaları, sanayileşme ve sosyo-ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak, kentsel ve kırsal alanlar arası gelişmişlik farklılıkları önemini korumaktadır. Bu süreçte, kırsal alanlar; kentlerin göstermiş olduğu gelişme ivmesini yakalayamamıştır. Türkiye ekonomisinin sanayi ve hizmet sektörleri lehine yapısal dönüşümü, bölgeler arası ve kırsal alanlardan kentlere gerçekleşen göç bunun temel nedenleri arasında bulunmaktadır. Bu kapsamda, bugüne kadarki en önemli gelişmeler; özellikle 1950'li yıllarda tarımdaki mekanizasyon süreci ile başlayan, 1980'lerde Piyasa Reformu Programının uygulamaya konulmasıyla serbestleşen ekonomi politikaları ile yeni bir ivme kazanarak kırsal nüfusun çözülmesi sonucunu doğuran kentleşme süreci ve 1980'den sonra tarım sektörünün ulusal ekonomiye katkısının yapısal olarak değişmesi ve oransal olarak azalmasıdır.⁷⁰

Kentler geliştikçe ve dönüştükçe kırsal kesim kentsel bölgelere kaymakta, kentlere yönelme sonucu kırsal kesimin yaşam düzeni sekteye uğramakta, bununla birlikte kırsal alanların gelişme ve kentlere uyum sağlama olasılığı da her bir göç ile daha da azalmaktadır. Gelişmekte olan kentlere uyum sağlayamayan kırdan kentlere, köylerden şehirlere gerçekleşen her göç ardındakileri de peşinden getirmektedir. Kırsal bölgelere yapılan yatırımlar ve gerçekleşen makineleşme tek başına kırdan kente göçlerin mutlak sebebi olarak gösterilemezken, bu göçleri destekleyici birer unsur oldukları da göz önünde bulundurulmalıdır. Kentleşme ve kentlerdeki nüfus oranındaki artış yalnızca kırdan kente göçlerin bir sonucu değil, aynı zamanda kırsal bölgelere

⁶⁹ A.g.e., s.16.

⁷⁰ İlhan Tekeli, Göç ve Ötesi, (İstanbul 2008), s.6.

yapılan yatırımlar ile eğitim seviyesindeki, ekonomik imkanlardaki ve sağlık hizmetlerindeki gelişmelerin kırsal bölgelerdeki nüfusu artırmasıyla bu yerleşim birimlerinin ilçe ya da mahalle haline gelmesi dolayısıyla kırsal yerleşim birimi olmaktan çıkmasının da bir sonucudur.⁷¹ 1927-2014 yılları arasındaki Türkiye genel nüfusu ile birlikte kır ve kent nüfusları Tablo 2.2’de gösterilmektedir.

Tablo 2.2. 1927-2014 Kır Nüfusu ve Toplam Nüfustaki Payı

Yıl	Nüfus (milyon)	Kır Nüfusu (milyon)	Kır Nüfusu Oranı (%)
1927	14	10	76
1940	18	13	76
1950	19	14	73
1960	28	19	68
1970	36	22	62
1980	45	25	56
2000	67	23	35
2011	75	17	23
2014	77	6*	8*

Kaynak: Murat Öztürk, Ferhat Kentel ve Perrin Öğün Emre, “Geleneksel Kır Mekanında Sosyoekonomik ve Kültürel Dönüşüm: Yeniden Kurulan Anlamlar.” F. Gür, M. Bayramoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. (İstanbul: 2018), s.169.

1950’lerde sanayileşmenin etkisi ile başlayan kentleşme süreci 1980’li yıllara kadar daha çok köyden kente yönünde bir hareket olarak gerçekleşirken, kentleşme anlamında ciddi bir kırılmanın yaşandığı 1980’li yıllar itibarıyla bu sürecin küçük şehirlerden büyükşehirlere istikametinde bir biçimi de doğurduğunu söyleyebiliriz.⁷²

⁷¹ Murat Öztürk, Ferhat Kentel ve Perrin Öğün Emre, “Geleneksel Kır Mekanında Sosyoekonomik ve Kültürel Dönüşüm: Yeniden Kurulan Anlamlar.” F. Gür, M. Bayramoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. (İstanbul: 2018), s.169,170.

⁷² Serdar Sağlam, “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, (2006), s.39.

1980-1990 yılları arasındaki kent-kır arası göç eğilimleri ise aşağıdaki Tablo 2.3’de yer almaktadır.

Tablo 2.3. Şehir ve Köy Yerleşim Birimleri Arasındaki Göç Miktarları ve Yüzdeleri, 1980-1985, 1985-1990

Yıllar	1980-1985	1985-1990
Şehirden Şehre	1.885.689	2.872.788
Köyden Şehre	378.971	420.246
Şehirden Köye	297.929	378.933
Köyden Köye	322.710	392.935
Toplam	2.885.299	4.064.902

Kaynak: Serdar Sağlam, “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, (2006), s.39.

Türkiye’de iç göçün seyri incelendiğinde, göç hareketlerinin başlangıcı olarak 1950’li yılların kabul edildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Türkiye iç göç çalışmaları 1950’den bugüne kadar süregelen yaklaşık 70 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Özge Aktaş Mazman’ın Türkiye İç Göç Çalışmalarında Yeni Bir Evreye Doğru: 1985-1990, 1995-2000 Göç Akımları ve Göçmen Profilleri isimli proje çalışmasının raporunda belirtildiği üzere, Türkiye’de göç istatistikleri, ilk nüfus sayımı yapılan 1970 yılından itibaren tutulabildiği için, öncesine dair bilgiler sürekli olmamakla birlikte mevcut verilerin incelenmesi neticesinde göç eğilimleri izlenebilmektedir.

1950, 1965, 1975 ve 1985 yılları için iller itibariyle nüfus ve doğum yerleri listeleri birleştirilerek oluşturulan bu tablolar incelendiğinde, doğduğu yerde yaşamayanların sayısının zaman içerisinde katlanarak arttığı gözlenmiştir. Nitekim, 1950 yılında doğduğu ilde yaşamayan nüfus (stok göçmen) 1.6 milyon düzeyinde iken, bu sayı 1965 yılında 3.1 milyon, 1975’te 6.7 milyon ve 1985’te ise 10.6 milyon düzeyine yükselmiştir. 1950-1985 döneminde stok göçmen sayısı 1.6’dan 10.6 milyona yaklaşık 10 kat artarken, aynı dönemde Türkiye toplam nüfusu yaklaşık 20 milyondan 50 milyona yükselerek yalnızca iki buçuk katlık bir artış göstermiştir.⁷³

⁷³ Özge Aktaş Mazman ve Murat Güvenç, a.g.m., s.18.

Daha önce de ifade edildiği gibi Aktaş Mazman, çalışmasında göç alanı kavramını kullanmış, neredeyse her göç çalışmasında karşımıza çıkan net göç kavramının ise sağlıklı bir veri elde etme noktasında etkili olmadığını, bilakis araştırmalarda yanlış çıkarımlara sebep olabileceğini savunmaktadır. “Eğer bir ilin aldığı ve verdiği göç sayısı birbirine yakın ise, net göç değeri bu ilin değişmeyen bir yapıya sahip olduğu algısı yaratacak ve gerçekte yaşanabilecek büyük değişimin gizlenmesine sebep olacaktır.”⁷⁴ Bu sebepten ötürü Türkiye içgöç akımları ve göçmen profillerini analiz ettiği araştırma projesinin, göç alanları yaklaşımı üzerine inşa edildiğini ifade etmektedir. Özcan’ın aktardığı ve Tekeli’nin ifade ettiği gibi, “...geleceğin göç analizi, eskiden olduğu gibi noktasal değil, güzergâh odaklı bir göç analizi olmalıdır.”⁷⁵ Mazman da bu bağlamda göç alan ve göç veren şehirleri noktasal olarak değerlendirmek ve alınan-verilen göç sayılarını matematiksel hesaplamalara indirgemek yerine göç merkezleri arasındaki rotaları analiz etmeyi tercih etmektedir.

Aktaş Mazman, 1950-1985 arasında doğduğu il dışında ikamet edenlerin sayısı incelendiğinde ortaya dört ana göç alanı çıktığını belirtmektedir. Bunlar, Kuzey Alanı, İç Anadolu Alanı, Ege Alanı ve Çukurova-Güneydoğu Alanı şeklindedir. Bu göç alanları şunu ifade etmektedir; bir kişi, doğduğu ilde yaşamıyorsa, büyük bir ihtimalle doğduğu ilin bulunduğu ana göç alanı içerisinde bulunan başka bir ilde yaşıyordur. Diğer bir deyişle, kişinin doğmuş olduğu ilin bulunduğu ana göç alanı dışında bir bölgede yaşama olasılığı düşüktür. Bu ana göç alanları içerisinde yer alan dört ana varış noktası olarak da İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ Türkiye’nin dört büyük ili sayılan bu illerin, dört ana varış noktası olarak karşımıza çıkması dikkat çekicidir. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente göç hareketlerinde bu illerin sahip olduğu önemin de bir göstergesi niteliğindedir.

⁷⁴ A.g.m., s.12.

⁷⁵ E. Deniz Ela Özcan, a.g.m., s.183.

⁷⁶ Özge Aktaş Mazman ve Murat Güvenç, a.g.m., s.18-19.

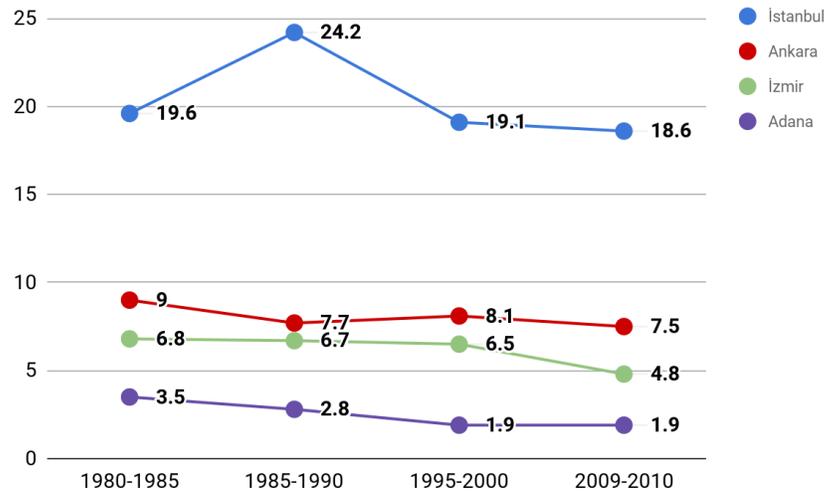
Türkiye, cumhuriyet tarihi boyunca giderek artmak üzere dinamik bir iç göç hareketliliğine sahip olmuştur. Fakat bu hareketlilik, belirli bir kalıp içerisinde gerçekleşmemiş, göç rotaları ve yoğunlukları zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. Aktaş Mazman'ın çalışmasında ifade ettiği üzere, 1950-1985 yılları arası incelendiğinde bazı göç rotaları önemini korurken, bazıları önemini kaybetmiştir. Örneğin, "Giresun, Rize, Sakarya, Samsun il grubunun yine aynı alan içerisinde olan Giresun, Kocaeli, Ordu ve Trabzon illerinden zaman içinde kararlı biçimde ve yoğun göç aldığı görülmektedir." [Kuzey Alanı ana varış noktası olan] "İstanbul'un Artvin, Edirne, Erzincan, Gümüşhane, Kastamonu, Kırklareli, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Zonguldak illerinden aldığı göçlerin de yoğunluğunu koruduğu görülmektedir." 1985 yılına kadar önemini kaybeden göç akımlarına ise örnek olarak Burdur, Denizli ve Muğla'dan Bilecik ve Kütahya yönünde gerçekleşen göçler verilebilir. Bunların yanı sıra, 1950 yılında anlamlı bir göç hareketi saptanamayan rotaların da zaman içerisinde önem kazandığı saptanmıştır. İstanbul'un Giresun, Rize, Sakarya ve Samsun'a verdiği göçü 1950 yılında önemsiz olan fakat 1975 ve 1985 arasında önem kazanan göç bağlantılarından biri olarak göstermektedir. Bu göç rotasındaki hareketlenmenin de, geri dönüşlere işaret edebileceğini ifade etmiştir.⁷⁷ Henüz tersine göçlerden bahsetmek için çok erken sayılabilecek bir dönemdeki göç verilerinde, bugünkü tersine göçlerin muhtemel ilk örneklerinin izlenebiliyor oluşu, aslında detaylı göç çalışmaları ve analizleri ile potansiyel göç eğilimlerinin öngörülebilirliğini göstermektedir.

2.3. Kentsel Yığılmalar

Bir önceki bölümde bahsedilen, 1950-1985 yılları arasında doğum yeri baz alınarak gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde ortaya çıkan göç akımlarının temel olarak, nüfus sayımı sonrası dönem için ikamet edilen ile göre gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile örtüştüğü görülmektedir. "1950-1985 dönemi için doğum yeri, 1980-2010 dönemi için de daimi ikametgah değişkenleri kullanılarak yapılan incelemelerde, Türkiye iç göç örüntülerinin işaret ettiği dört göç alanının 1950-2010 döneminde önemini koruduğu

⁷⁷ A.g.m., s.19-22.

anlaşılmaktadır.” Dolayısıyla Kuzey Alanı ana varış noktası olarak İstanbul, İç Anadolu Alanı ana varış noktası olarak Ankara, Ege Alanı ana varış noktası olarak İzmir ve Çukurova-Güneydoğu Alanı ana varış noktası olarak Adana’nın geçerliliğini sürdürdüğü görülmektedir.⁷⁸ İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana Türkiye iç göçünün bölgesel ağırlığını taşıyan dört büyük kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içerisinde İstanbul ise ayırt edici bir biçimde en kritik şehir olarak öne çıkmaktadır. Ekonomi, kültür ve eğitim alanlarındaki yüksek gelişmişlik seviyesi, diğer büyük şehirler için öncü bir niteliğe sahip olmasına sebep olmuştur. Bütün fırsatların ve imkanların bir araya toplandığı bir merkez konumunda oluşu, İstanbul her zaman cazip bir varış noktası kılmıştır. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan insanlar için İstanbul’da yaşamak her zaman bir prestij kaynağı olmuştur. Yukarıda bahsedilen dört ana göç alanının varış noktalarının (İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana) 1980-2010 yılları arasındaki varış yüzdeleri Şekil 1.’de gösterilmektedir. 1980-2010 yılları arasında İstanbul’un iç göçte sahip olduğu varış yüzdesinin diğer üç ilin toplamından fazla olduğu görülmektedir. Bu da İstanbul’un Türkiye’nin iç göç hacminde sahip olduğu kritik önemini ortaya koymaktadır.

Şekil 2.1. Türkiye iç göçleri içinde dört büyük ile varış yüzdeleri: 1980-2010

Kaynak: Özge Aktaş Mazman ve Murat Güvenç, “Türkiye İç Göç Çalışmalarında Yeni Bir Evreye Doğru: 1985-1990, 1995-2000 Göç Akımları ve Göçmen Profilleri Sonuç Raporu”, (Nisan 2014), s. 25.

⁷⁸ A.g.m., s.21-22-23.

Kentlere doğru gerçekleşen göç hareketi daha önce de bahsedildiği gibi, başlangıçta sanayileşme sonucu istihdam alanı oluşan kentlerdeki işgücü ihtiyacını karşılamakta ve böylece tarımsal bölgelerde işsiz kalan kişiler için iş imkanı anlamına gelmekteydi. Fakat giderek artan kentlere göç fenomeni, ekonomik bir denge noktasında ulaşıp durmak bir yana, bu denge noktasının çok ötesine geçerek kentler için büyük problemler teşkil etmeye başlamıştır. 1950’li yıllar itibariyle Türkiye’nin kırsal bölgelerinden gelen bu muazzam göç kitlesinin tüm ağırlığı birkaç şehre yüklenmiş, bu şehirler kapasitesinin çok üzerinde nüfusları barındırmaya başlamıştır. Nüfusun birkaç kent etrafında yoğunlaşması kentlerde birçok probleme sebep olmuştur. Bunlar temel olarak ulaşım, tarım arazilerinin imara açılması, kent hizmet maliyetlerinde artış, yeşil alan yetersizliği, kanalizasyon sorunları, su kaynaklarının kirlenmesi, hava ve gürültü kirliliği, kriminolojik olaylarda artış şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁹ “Türkiye’de iç göçlerin ülke yararları söz konusu olduğunda, zamansız ve plansız yapıldığı, yönetimdeki iktidarların hazırlıksızlığı ve beceriksizliği yüzünden günümüz çarpık kent oluşumlarının ortaya çıktığı bilinmektedir.”⁸⁰ Bunların yanı sıra işsizlik de kırdan kente göçlerin büyük kentlerde sebep olduğu aksaklıklardan en önemlileri arasında yer almaktadır. Kırdan kente gelenler sanayi sektöründe işçi olarak çalışma niyetiyle gelmiş olsalar da bir kısmı bu işlerde çalışma imkanı bulamamakta, ya işsiz kalmakta ya da enformel sektörlerde yer almaktadırlar. Enformel sektörlerde çalışanlar güvencesiz ve az bir gelirle ancak şehir merkezlerinin dışında yer alan bölgelere yerleşebilmektedirler. Akşit’in de belirttiği gibi, “... tarımda beslenemeyen nüfus şehirlere akmakta, fakat bu işgücü üretici endüstrilere yöneltilmediği için çok düşük gelirli Gecekondular kurulmaktadır. Bir yanda kaloriferli apartımanlarda yaşayanlar, öte yanda ölmeyecek kadar yemek düzeyinde yaşayan gecekonduculardır.”⁸¹ Böylece sosyal tabakalaşmanın mekansal tezahürü olarak şehrin çeperlerinde gecekondu bölgeleri ortaya çıkmıştır. Fakat gecekonducularda yaşayan kesim içerisinde yoksullar olduğu gibi, orta gelirli aileler de bulunmaktaydı. Hatta Erder’in

⁷⁹ Ümit Meriç, “İstanbul’a Muhtemel Göç Dalgaları”. *İstanbul’u Bekleyen Sosyal Riskler Araştırması 2*. (İstanbul 2004), s.61.

⁸⁰ Cemal Yalçın, a.g.e., s.119.

⁸¹ Bahattin Akşit, *Türkiye’de “Azgelişmiş Kapitalizm” ve Köylere Girişi*. (Ankara: 1967), s.54.

Ümraniye’de gerçekleştirmiş olduğu çalışmada gecekondu bölgelerinde yaşayanların çoğu ekonomik statülerini “orta halli” olarak değerlendirmekteydiler.⁸²

2.3.1. Gecekondulaşma

Kırdan kente göçün kentler üzerindeki ilk gözle görünür sonucu olan gecekondu Türkiye’de iç göçün görünür olmaya başladığı 1950 ve özellikle hız kazandığı 1980 yılı sonrasında kentlerde ortaya çıkmaya başlamış, kentleşme sürecinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kırdan kente göçler sanayileşme ile beraber hızlanmış ve ancak bu dönemde demografik bir anlam ihtiva eder hale gelmiş olmakla beraber, aslında tarih boyunca var olmuş bir yer değiştirme biçimidir. “Gecekondu ise, yalnızca, tarımda pazara yönelik üretime (cash cropping) geçişin görsel olarak hızlandığı ve kentteki nüfus yığılmasının hızla artmasına karşılık, çok yavaş bir sanayileşmenin gerçekleştiği toplumlarda ortaya çıkmıştır.”⁸³ Kemal Karpat gecekondulaşmanın modernleşme ve kentleşme sürecinde mutlak bir basamak olmadığını, yeterli düzeyde ekonomik kaynaklara ve planlama kabiliyetine sahip ülkelerin kentleşme süreçlerinde kaçınılabilecekleri bir olgu olduğunu belirtmektedir. Fakat üçüncü dünya ülkelerinde gecekondulaşmanın kentleşme süreçlerinin neredeyse değişmez bir parçası haline geldiğini dolayısıyla bu yerleşim bölgelerini birer “sapma” değil, kentleşme ve kalkınma süreçlerinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁸⁴

Sosyolojik anlamda gecekondu, “patolojik bir gelişme kalıbı içinde şekillenen çevre işçilerin ve alt gelir gruplarının toplumsal mekanı” şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁵ Kırsal göçün öncüleri olarak kente gelen erkekler kendi başlarına geldikleri bu kentte bir süre çalışarak uygun şartları sağladıktan sonra ailesini de yanına getirmekteydi. Kentte tek başına yaşayan erkekler çalıştıkları yerlerde, inşaatlarda, parklarda kalabilmekteydi, bir süredir çalışıp yeterli parası olanların kiralayabilecekleri ev sayısı ise kısıtlıydı. “Konut

⁸² Sema Erder, a.g.e., s.152.

⁸³ Mübeccel B. Kıray, *Kentleşme Yazıları*. (İstanbul: 1998), s.90.

⁸⁴ Kemal Karpat, a.g.e., s.29.

⁸⁵ Tansı Şenyapılı (1981)’ dan aktaran Alim Arlı, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Şehirleşme ve Gecekondu Araştırmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3:6, (2005), s.288-289.

sorunu sonunda, kentlerin çevresinde eski tarla ve özellikle kamu arazileri üzerinde kenti daha iyi tanıyanların – daha çok eski fakir kentlilerin- öncülüğünde altyapısız kulübeler yaparak çözüldü.”⁸⁶ Kerpiç, tahta, teneke ve muşambalarla inşa edilen bu kulübeler, şartları ne kadar kötü olursa olsun artık içine girip yaşanabilecek bir yerdi, böylece artık aileler de kentlere gelebilmekteydi.⁸⁷

Gecekonduların kırsal göç sürecine paralel olarak büyük kentlerde ortaya çıkmaya başladığı 1950 ve 1960’lı yıllar için Arlı şunları ifade etmektedir;

Bu yıllar; hükümet politikaları aracılığıyla yoğun bir popülizmin topluma dayatıldığı, denetimsiz bir yapı gelişimine göz yumulduğu, özellikle İstanbul ve Ankara gibi şehirlerdeki geleneksel şehir dokusunun tahrip edilerek enformel şehirleşme süreçlerinin arsa spekülasyonları yoluyla zımnen veya açık olarak teşvik edildiği, sonraki yıllarda içinden çıkılmaz bir sorun haline gelen gecekondulaşma sefaletinin oluşumunun ve yeniden üretiminin siyasî mekanizmaları yöneten siyasiler tarafından ciddi önlemler alınmadığı için kronik hale geldiği bir zaman dilimidir.⁸⁸

Devletin başlangıçta teşvik ettiği, sonrasında ise müdahale etmediği dolayısıyla kontrol altına almak için geç kalınmış olan kırsal göçler gibi, bu göçlerin sonucunda meydana gelen gecekondu da kalıcı hale gelerek kentlerin ve kentleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

⁸⁶ T. Yapıcı’dan aktaran Tansı Şenyapılı, *Gecekondu: ‘Çevre’ İşçilerin Mekanı*. (Ankara: 1981), s.44.

⁸⁷ Y. Kurucu’dan aktaran Tansı Şenyapılı, a.g.m., s.44.

⁸⁸ Alim Arlı, a.g.m., s.297.

BÖLÜM 3

TERSİNE GÖÇLER VE GERİ DÖNÜŞLER

Tersine göç veya geriye göç, daha önceki bir göç hareketinin aksi yönünde gerçekleşen göç hareketini ifade etmektedir. Fakat kullanıldığı anlamıyla tersine göçün, kentten kırsal bölgelere geri yönelik şeklinde tanımlanması daha doğru olacaktır. Türkiye’de kentten kıra yönelik görece yeni bir eğilimdir, bu sebeple tersine göçün tarihi çok da eski değildir. 1950’li yıllardan başlayarak kırdan kente yönünde gerçekleşen büyük kitlesel hareketler sonucu kentler doyum noktasına ulaşmıştır. Dolayısıyla kentlerin eski cazibesini yitirmesi kişilerin kırlara yönelmesine sebep olmaktadır. “Kentten kıra göç davranışına yakından bakıldığında, bir anlamda başarısız bir kırdan kente göçün sonucu olarak kıra geri dönme durumundan söz edilebileceği gibi, aynı zamanda eskiden köyden göç etmişlerin geri dönüşü, kentlilerin kıra göçü gibi yeni gelişmeler dikkati çekmektedir.”⁸⁹ Tersine göçün bu noktada iki başlık altında değerlendirilmesi uygun olacaktır. İlki, daha önce bir kır geçmişi olan, diğer bir deyişle kentlere köylerinden gelmiş olan kişilerin memleketlerine geri dönüşü şeklinde ifade edilebilir. Bu göç biçiminde kişiler gerçekten de geldikleri yere doğru bir geri dönme eylemi gerçekleştirmektedirler, yani kavramın doğrudan anlamıyla tersine göç etmektedirler. Bu tip göçler bir vazgeçiş ve geriye dönüş barındırmaktadır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, bu tip tersine göçün daha çok kırsal bölgelerden büyük şehirlere iş bulma ve çalışma niyetiyle giden ve çoğunlukla eğitim seviyesi daha düşük olan, orta-üstü ve yaşlı kişiler tarafından gerçekleştirildiği gözlenmiştir. Görüşme yapılan ve yaşları 54 ile 80 arasında olan 17 kişiden yalnızca biri lise mezunu olup, diğerleri daha düşük eğitim düzeyine sahiptir. İkinci tip tersine göç ise, çoğunlukla sosyoekonomik düzeyi ve eğitim durumu daha yüksek olan ve daha genç yaştaki kişilerin gerçekleştirdiği, metropolden kaçış ve doğaya dönüşe tekabül etmektedir. Bu tip tersine göçler üzerine gerçekleştirilmiş olan ve İstanbul’dan Muğla’nın Köyceğiz

⁸⁹ Perrin Öğün Emre, Ferhat Kentel ve Murat Öztürk, “Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekânlar ve Anlamlar.” (İstanbul: Temmuz 2017), s.3.

ilçesine göç eden kişileri kapsayan, “Yeni Bir Göç Modeli Olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul İncelemesi” adlı çalışmada, görüşme yapılan ve yaşları 29 ile 40 arasında değişen 17 kişiden yalnızca ikisi lise mezunu, kalan 15 kişi ise en az lisans mezunudur.⁹⁰ Bu tip tersine göç, önceden beri kentli olup doğal hayata yönelişle birlikte kır yaşantısını kente tercih ederek kırsal bölgelere doğru gerçekleştirilen göç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu göçlerde kişiler bireysel olarak bir geri dönüş eylemi içinde değildirler, fakat son 70 yıldır kırdan kente biçiminde meydana gelen göçlerin aksi yönünde bir göç hareketi gerçekleştirdikleri için bu göç tipi de tersine göç olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı, kırsal bölgelerden kentlere gelmiş olan kişilerin memleketine geri dönüş biçimindeki anlamıyla tersine göç ile sınırlıdır.

Tersine göç konusunda önemli olan bir diğer husus da, hangi göçlerin tersine göç kapsamında olacağıdır. Kentlerden kırsal bölgelere doğru gerçekleşen geri göç biçimindeki sınırlı tanımlama, tersine göçleri açıklama noktasında bizleri yetersiz bir kapsama sevk edecektir. Kırsal göçün başlangıcından, bugün tersine göçün görünür hale gelmesine kadarki süreçte kentler büyük şehir ve metropollere evrilirken, kırsal bölgeler de bu kentleşme sürecinden payını alarak farklı yerleşim birimi statüleri kazanmışlardır. Birçok köy, ilçe ve mahalle haline gelmiş, kırsal kesim olarak adlandırılan bölgeler belli ölçülerde kentleşmiştir. Dolayısıyla tersine göçleri yalnızca kentlerden köylere göç biçimindeki algı, tersine göç süreçlerini inceleme noktasında yetersiz kalacaktır. Bunun yerine, tersine göçü büyük yerleşim birimlerinden daha küçük yerleşim birimlerine göç eğilimi olarak incelemek daha doğru ve kapsamlı bir çalışma sağlayacaktır. Bu yaklaşım doğrultusunda elinizdeki çalışmada bir metropol olan İstanbul’dan, Giresun iline geri dönüşler tersine göç bağlamında incelenecektir.

3.1. Tersine Göç Literatürü

Türkiye’de iç göç ve kır-kent dengeleri yakın zamana kadar kırdan kente doğru gerçekleşen göçler bağlamında tek yönlü olarak araştırılmış, öyle ki kırsal göç ifadesi, bu

⁹⁰ Setenay Mirza Baş, “Yeni Bir Göç Modeli Olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul İncelemesi” (yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2019), s.66.

göçleri karşılayan bir kavram haline gelmiştir. Fakat kırsal ve kentlerde değişen sosyo-ekonomik koşullar sebebiyle artık kentten kırsala göçler de belirgin hale gelerek, bu göç hareketlerini tanımlamak üzere “tersine göç” kavramı literatüre dahil olmuştur. Yeni bir kavram ve araştırma alanı olması sebebiyle bu konuya dair yapılmış olan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Makale, doktora ve yüksek lisans tezleri olmak üzere akademik çalışmalarda yakın zamanda yer almaya başlamıştır.

Nail Yılmaz, 2009 yılında yayımlanmış olan “Ekonomik Krizin Etkisiyle İstanbul’dan Tersine Göç Eden Ailelerin Toplumsal Özellikleri ve Beklentileri Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde, ekonomik kriz ile tersine göçlerin ilişkisi sorgulamaktadır.⁹¹ 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan küresel kriz etkisiyle artan işsizlik oranlarının, kırsaldan kente gelmiş “yoksul” kesimlerin geri göç etmeleri için büyük bir etken olduğunu belirtmekle beraber, memleketeye geri dönüşlerin yalnızca ekonomik sebeplerden dolayı olmadığını ifade etmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 1980 itibarıyla yaşanan terör olaylarının da dolaylı bir etken olarak kişilerin tersine göç kararında etkili olduğundan bahsetmektedir. Terör sebebiyle göç etmek durumunda kalan kişiler mal varlıklarını memleketlerinde bırakıp kentlere gelerek zor şartlar altına yaşamaktadırlar. 2005 yılından itibaren bölgedeki terör olaylarının durulmasıyla birlikte bu kişiler memleketlerine geri dönme eğilimi göstermektedirler. Yılmaz, İstanbul’da 42 aileye uyguladığı anketler sonucunda tersine göç gerçekleştiren aile reislerinin yaşları, eğitim durumları, meslekleri ve göç sürecindeki ekonomik durumlarının incelenmesi ile krizin ailelerin göç kararındaki etkisini ve göç edecekleri bölgeden beklentilerini analiz etmeye çalışmaktadır.

2010 yılında Ahmet Doğan Alperen tarafından gerçekleştirilmiş olan “Organik Tarımın İstanbul’dan Geriye Göç Üzerindeki Etkileri: Erzincan – Üzümlü ve Tercan İlçeleri Örneği” adlı çalışmada, Türkiye’de organik tarım uygulamaları ile tersine göç arasındaki

⁹¹ Nail Yılmaz, “Ekonomik Krizin Etkisiyle İstanbul’dan “Tersine Göç” Eden Ailelerin Toplumsal Özellikleri ve Beklentileri Üzerine Bir İnceleme.” Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XI, Sayı I. (2009), s.27-62.

ilişkisellik araştırılmaktadır.⁹² Organik tarımın gelişim süreci kurumsal, eğitim ve iletişim, üretim, araştırma ve pazarlama aşamaları bakımından incelenmektedir. Organik ve iyi tarımın yaygınlaşmasının sağladığı istihdam olanaklarından bahsedilen çalışmada, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2005 yılında başlattığı "Organik Tarım Projesi" ile Doğu Anadolu'daki 8 ilde çiftçilere "alım garantili ekim" imkanları sunulduğu ifade edilmektedir. Bu proje kapsamında çiftçilerin yetiştirdiği organik buğdaylar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Halk Ekmek tarafından satın alınmaktadır. Halk Ekmek'te çalışan ziraat mühendisleri, İl tarım müdürlüğü ve Doğu Anadolu Organik Tarım Üreticileri Birliği çiftçilere organik tarım eğitimleri vermektedirler. Görüşme yapılan kişilerin %80'inden fazlasının, organik tarım yapmayı bu şekilde öğrendikleri görülmüştür. Projeye dahil olarak ekim yapan 72 çiftçi ile anket ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İstanbul'dan geri göç ederek Erzincan'a yerleşmiş olan çiftçiler üzerine yapılan araştırmada, görüşülen kişilerin yarısına yakını yalnızca organik tarım yaparak geçim sağlanabileceği düşüncesine kesinlikle katıldıklarını belirtirken, verilen emeğin karşılığının tam olarak alınamayışı da organik tarıma dair en büyük problem olarak görülmektedir. Kişilerin %80'inden fazlası Halk Ekmek'ten memnun olduklarını ifade ederken, aynı zamanda kişilerin çoğunluğu devletin organik tarıma yeterince önem vermediği görüşüne sahiptir. Görüşülen kişilerin tamamına yakını, İstanbul'da tekrar yaşamaya dair düşünceleri sorulduğunda, "istememedim" veya "hiç istemedim" şeklinde yanıtlamıştır. Çalışmada kırsal göç sürecinin ardından kent koşullarının değişmesi ile kentlerin emme potansiyellerinin azaldığını, dolayısıyla yeni gelen göçmenlerin bir şekilde tampon mekanizmalardan mahrum kalarak kentlere katılımlarının sekteye uğradığı ifade edilmektedir. Göçmenlerin marjinal işlerde geçici değil, bilakis sürekli olarak çalışma durumunda kaldığı, bu noktada organik tarımın geri göçleri teşvik ederek bu kişiler ve kentsel problemler için bir çıkış yolu sunduğu ifade edilmektedir.

Deniz Özyakışır, "İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha

⁹² Ahmet Doğan Alperen, "Organik Tarımın İstanbul'dan Geriye Göç Üzerindeki Etkileri: Erzincan - Üzümlü ve Tercan İlçeleri Örneği." (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010).

Araştırması” adlı doktora tezinde, 2008-2011 yılları arasında bu bölgeden İstanbul’a göç etmiş kişilerle görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁹³ Bu kişilerin geldikleri şehirlere geri dönme isteme ve istememe durumları ve bu durumlarda etkili olan faktörlerin değerlendirmesi yapılmaktadır. 1944 kişiden elde edilen veriler SPSS programı üzerinden analiz edilmiş bu analizler sonucunda yaşlıların ve kiracıların geri göçte daha istekli oldukları, gelir ve eğitim durumu iyi olanların ve ev sahibi olanların ise geri dönme konusunda isteksiz oldukları yönünde bir sonuç çıkmıştır. Bununla beraber göç edenlerin büyük bir kısmının devlet desteği ile dahi olsa geri dönme konusunda isteksiz oldukları gibi sonuçlar yer almaktadır.

Gümüş ve diğerleri, “Bir Tersine Göç Örneği: Köprücük Köyü (Varto-Muş)” adlı çalışmada tersine göç süreci, 1929-1972 yılları arasında doğmuş olan 36 kişi ile Muş’un Varto ilçesine bağlı olan Köprücük köyünde gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşmeler üzerinden incelenmiştir.⁹⁴ Görüşülen kişilerin eğitim düzeyleri, ekonomik durumları, sosyal güvence durumları ve medeni halleri gibi temel bilgilerin yanında, kişilerin hangi kentlere ne sebeple göç ettikleri yer almaktadır. Kentlere göç sebebi olarak öne çıkan iki faktör ise depresyon ve işsizlik olarak görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, 2005 yılından sonra hız kazandığı belirtilen tersine göçlerde ise en önemli göç sebebi olarak emeklilik öne çıkmaktadır.

Tersine göç çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkan yaklaşım, belirli bir bölge tayin edilerek bu bölge özelinde tersine göç süreçlerinin araştırılmasıdır. “Türkiye’de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği” adlı makalede ise, İslamoğlu ve diğerleri tersine göç sürecini destekleyen kurumsal politikaları

⁹³ Deniz Özyakışır, “İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul’a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması.” (doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012).

⁹⁴ Nevzat Gümüş, Ali İlhan ve Ali Ekber Gülersoy. “Bir Tersine Göç Örneği: Köprücük Köyü (Varto-Muş)”. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8:6 (Spring 2013), s.233-261.

incelemektedirler.⁹⁵ İstanbul özelinde gerçekleştirilmiş olan bu çalışmada, temel olarak Türkiye'nin geçirdiği iç göç ve tersine göç süreçlerinin ardından tersine göçü teşvik eden uygulamalardan en önemlisi olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sunduğu Tersine Göç Projesi incelenmektedir. Bu proje kapsamında, İstanbul'a önceden göç etmiş fakat geçim sıkıntısı sebebiyle memleketine dönmek istemekle beraber ekonomik olarak göç masraflarını karşılayamayacak durumda olan kişilere nakliye hizmeti verilmektedir. Başvuruların ardından yapılan incelemelerde belirli koşulları sağlayan (üzerine kayıtlı herhangi bir gayrimenkul bulunmaması gibi) kişilerin eşyaları taşınarak bilet masrafları karşılanmaktadır. Yoksul Sevk Zabıta Amirliği'nden alınan ve 2005-2011 yıllarını kapsayan verilere göre 25.246 kişiye bilet alınmış, 4.921 aileye nakliye tahsis edilerek göç yardımı yapılmıştır. Çalışmada tersine göç yardımı yapılan aile sayısının son beş yılda 9 kat arttığı ifade edilmektedir. Proje kapsamında İstanbul'dan en çok göç veren 5 ilçe, Bağcılar, Esenler, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa, ve Küçükçekmece olarak sıralanmaktadır. En az göç veren ilçelerin ise Bayrampaşa, Üsküdar ve Fatih olduğu görülmektedir. Kırdan kente göçler ile oluşan kentsel yığılmalar sonucunda işsizlik ve suç oranlarındaki artış sebebiyle, göçmenlerin kent yaşantısında sosyal, psikolojik ve ekonomik olarak zorlandıkları ve memleketlerine geri dönüş eğilimi içinde oldukları belirtilmektedir. Bahsedilen kentsel faktörlerin tersine göç uygulamalarının gerçekleştirilmesine de sebep olduğu öne sürülmektedir. Tersine göçlerin en önemli nedeni olarak ekonomik sıkıntıların öne çıktığı ifade edilirken, 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz sebebiyle insanların işlerini kaybetmesi ve düşük ücretlerle çalışmak durumunda kalmasının bu göç hareketlerini tetiklediği belirtilmiştir. Kırsal bölgelere yapılan yatırımlarla iş olanaklarının artırılması ile beraber, tersine göçü teşvik edici politika ve uygulamaların da kent ve kır arasındaki dengesizlikleri çözme noktasında önemli olduğu vurgulanmaktadır.

İstanbul'dan tersine göç gerçekleştiren kişilerin geri dönme nedenleri ve profillerini değerlendirme amacıyla yazılan "İstanbul'dan Geriye Göç" adlı yüksek lisans tezinde

⁹⁵ Emel İslamoğlu, Sinem Yıldırım ve Abdurrahman Benli. "Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği." Sakarya İktisat Dergisi. 3:1 (Mart 2014), s.68-93.

Bengisu Ertek, İstanbul'dan geri göçleri Ordu ili örneği üzerinden incelemektedir.⁹⁶ TÜİK 2000 yılı Türkiye Genel Sayım %5 örneklem anketi veri seti, Murat Güvenç'in çoklu mütekabiliyet analizi üzerinden oluşturduğu Katmanlar programı kullanılarak yorumlanmıştır. Bu verilerin analizi sonucunda Kuzey ve Doğu bölgelerin İstanbul'dan geri dönüşler bağlamında görece daha büyük bir önem taşıdığı görülmüştür. Doğu illerindeki göç süreçlerinin zorunlu göçler kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Ertek, bir kuzey ili olan Ordu'yu çalışma alanı olarak belirlemiştir. Bahsedilen mütekabiliyet analizi verilerinin tersine göç sürecini açıklama noktasında tek başına yeterli olmayacağı düşünülerek Ordu'da yarı yapılandırılmış mülakatlar da gerçekleştirilmiştir. 12 kişi ile gerçekleştirilen görüşmelerde çoğu kişi İstanbul'a geri dönmeyi düşünmediğini kesin bir dille ifade etmiştir. Belirlenmiş olan anahtar kelimelerin kaçar defa kullanıldıklarına dikkat çekilerek (56 defa çocuk, 33 defa para, 32 defa sigorta, 21 defa kira, 20 defa emekli gibi) kelimelerin kullanım sıklıklarının göç süreçleri hakkında temel bilgileri verici nitelikte olduğu belirtilmektedir. Geriye göç gerçekleştirenlerin profilleri ve göç hikayeleri ile birlikte Ordu ve İstanbul'a dair görüşleri de çalışmada yer almaktadır. Ertek, gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde İstanbul'a giden ve Ordu'ya geri dönen kişilerin iki grupta değerlendirilebileceği ifade etmiştir. Bunlardan ilki, İstanbul'a giderken kalıcı olarak orada yaşama niyetiyle gidenlerdir. Diğer grup ise İstanbul'a belli hedefleri gerçekleştirip dönmek üzere gittiğini ifade etmektedir. Bu kişiler şehir ile bağ kuramayışlarını ekonomik yetersizliklere atfetmektedirler. Yazar ise İstanbul'daki yaşantılarını geçici olarak gören bu kişilerin geçicilik niyetinin şehir ile kurdukları ilişkiye yansıdığını düşünmektedir. Bu bağlamda yazar, İstanbul'u terk etmek ve İstanbul'un kişileri göndermesi ayrımının önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

İpek Sürmeli'ye ait "Türkiye'de İç Göçün Değişim ve Dönüşümü: Kentten Kıra Yöneliş" adlı makalede, kentten kırsal bölgelere doğru gerçekleşen göçlerin nedenleri ve

⁹⁶ Bengisu Ertek, "İstanbul'dan Geriye Göç". (yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015).

muhtemel sonuçlarını değerlendirmek hedeflenmiştir.⁹⁷ Kentlerdeki suç oranlarının artması, “kentlileşememe”, betonlaşma, kirlilik, trafik ve ekonomik zorluklar kentten kıra yönelişin esas sebepleri olarak ortaya konmaktadır. Kentten kıra göçlerin sonucu olarak ise kırların kentleşeceği, tarım alanlarının kentsel faaliyetlere ayrılarak tarımsal faaliyetlerin azalmasıyla kırsal bölgelerin dışa bağımlı hale geleceği, çiftçilerin işsizlik oranının artacağı ve bu gibi sebeplerle köylülerin mağdur olarak yoksullaşacağı öngörülmektedir.

2018 yılında Kepenek ve Uğuzman tarafından yazılmış olan, “Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yenyol Köyü Örneği” adlı araştırmasında, Rize ilinin Ardeşen ilçesine bağlı olan Yenyol köyü araştırma sahası olarak seçilmiş, bu bölgede tersine göçün oluşma nedenleri, tersine göçlerin köy hayatına etkileri ve bunlar üzerinden geliştirilen öneriler yer almaktadır.⁹⁸ 2000’li yıllara yaklaştıkça Rize özelinde net göç hızının giderek düştüğü, bu durumun kırsal göçün yavaşlamaya ve geri dönüşlerin başladığının bir göstergesi olabileceği ifade edilmektedir. 125 hane ile gerçekleştirilen anket çalışması ve 10 kişi ile gerçekleştirilen derinleme mülakatlar ile, geri dönecek bölgede akrabaların ve tarım arazilerinin varlığının tersine göç kararındaki etkisi araştırılmaktadır. Emeklilerin tamamına yakını yazı köyde kışı ise ilk göçü gerçekleştirdikleri şehirlerde (Ankara, İstanbul, İzmir) geçirmektedirler. Kişilerin köye döndükten sonra yaşadıkları en büyük problem olarak sosyal ilişkilerin öne çıktığı, sorunları ortak çözme bilincinin olmayışından şikayet edildiği görülmüştür. Kişilerin dönüş kararında ekonomik, sosyal ve ya kültürel faktörlerin etkili olduğu, fakat şehre adapte olamama kaynaklı dönüşlerin neredeyse yok denilecek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Miras yoluyla kalan toprakların paylaşımı sürecinde kardeşler arasında anlaşmazlık ve küslüklerin meydana gelmesiyle beraber, tarım arazilerinin varlığının göç kararında etkili olduğu görülmüştür. Köydeki

⁹⁷ İpek Sürmeli, “Türkiye’de İç Göçün Değişim ve Dönüşümü: Kentten Kıra Yöneliş” Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı. s.275-286.

⁹⁸ Emek Barış Kepenek ve Tülay Uğuzman. “Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yenyol Köyü Örneği.” Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 40:2 (Ekim 2018), s.11-36.

tarımsal faaliyetlerin geçim sağlamak için yetersiz olduğu, bölgedeki üniversitelerin çalışmaları ile devlet politikalarının kırsal alanlardaki refah düzeyini ve tarımdan elde edilen gelirleri artırmaya yönelik olarak geliştirilmesi önerilmektedir.

Baş, “Yeni Bir Göç Modeli Olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul İncelemesi” (2019) adlı yüksek lisans tezinde, “metropol yaşamı, İstanbul, kent sosyolojisi, göç sosyolojisi ve bunalmışlık” kavramları üzerinde durmaktadır.⁹⁹ Çalışmada genç ve orta yaşlı kişilerin metropollerden kırsal bölgelere göç sebepleri yer almaktadır. İlk bölümde Georg Simmel’in “Metropol ve Zihinsel Yaşam” adlı makalesi ve Richard Sennett’in “Kamusal İnsanın Çöküşü” adlı makalesinden yola çıkarak metropol yaşantısı ve sebep olduğu kargaşalar ele alınmış, kentlerden uzaklaşmaya sebep olan buhran ve bunalmışlık halinin sebebi olarak metropollerin sunduğu yaşam şartları Simmel’in “nevrasteni” kavramına değinilerek irdelenmiştir. Çalışmada 25-55 yaş aralığında, en az lise olmak üzere çoğu lisans ve yüksek lisans eğitim seviyelerinde olan, bilişim, organizasyon, tekstil, finans gibi sektörlerde çalışan kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Örneklem, İstanbul’dan taşınarak Muğla’nın Köyceğiz ilçesine yerleşmiş olan 17 kişiden oluşmaktadır. Görüşmelerin bahsedilen makaleler kavramlar çerçevesinde analizi ile, ayrılan kentlerin tersine göç kararlarında nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmıştır. Çalışmaya göre insanlar metropol hayatında tecrübe ettikleri bunalmışlık hissinden kaçarak doğal bir hayatı tercih etmektedirler. Metropoldeki uyarıcıların fazla olması, para ekonomisi üzerinden şekillenen yaşam biçimleri ve hesaplama üzerine kurulu düzen kişilerde sıkışmışlık ve mutsuzluk olarak tezahür etmektedir. Kentli insanlar dış dünyaya duyarsızlaşarak kendi kişilikleri içine bir yaşam sürmektedirler. Sennett’in tanımladığı biçimde narsistik, Simmel’in tanımladığı biçimde nevrastenik, Wirth’ün tanımlamasıyla şizofrenik özellikler taşımaktadırlar. Kırsalda bulunan yeşil alanlar, temiz hava ve doğal yaşantının ise, kişileri bu bölgelere çeken unsurlar olduğu görülmektedir.

⁹⁹ Setenay Mirza Baş, a.g.t.

Kırdan kente göç çalışmalarında, kırların “az gelişmişliği” ve kentlerin ekonomik, sınai ve sosyal açıdan çok gelişmişliği ile kabaca bir açıklama ve değerlendirme yapılabiliyorken, tersine göç çalışmalarında göç sürecini “kentlerde yaşanan aksaklıklar ve kırsal bölgelerde gelişen imkanlar” şeklinde özetlemek, tersine göçleri açıklama noktasında yetersiz görünmektedir. Çünkü kırdan kente göçlerde kırların ortak özelliği olarak kentin sunduğu imkanları sunamayışı öne sürülebilirken, bugün tersine göçlerde varış noktası olan bu bölgelerin her birinin kendine özgü nitelikleri olduğu ve göç kararında bu niteliklerin önem kazandığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla tersine göç süreçlerini iyi analiz edebilmek için çalışmalarda araştırma sahası olarak geri dönüşlerin gerçekleştiği bir bölge seçilmekte, ve o bölge özelinde tersine göç süreçleri incelenmektedir. Güney illerine doğru gerçekleşen göçlerde organik tarım ve doğala dönüş gibi temalar dikkat çekerken, Karadeniz Bölgesi’ne dönüşlerde fındık ve çay gibi ürünlerin yetiştiriciliği, doğu illerinde ise hayvancılık sektörüne veya terör olaylarının seyrine bağlı olarak tersine göç süreçleri incelenmektedir. Her çalışma, bölgelerin özgün göç süreçlerini ortaya koyma amacı taşımakla birlikte, bu bölgelerin yatırıma ihtiyaç duyduğu alanlarda desteklenmesi gerektiği noktasında ortaklaşmaktadır. Göç veren bölgeler ile ilgili çalışmalar da şimdilik yalnızca İstanbul özelinde olmak üzere tersine göçü teşvik eden uygulamaları incelemektedir. Göç sürecinin taşınma kısmını destekleyen İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin “Tersine Göç Projesi” gibi uygulamaların artırılması, göçün taşınmadan sonra gelen adaptasyon ve uyum sürecini kolaylaştıracak uygulamaların da yaygınlaşması gerektiği görülmektedir.

3.2. Kırsal Göçü Kontrol Altına Almaya ve Tersine Göçü Teşvik Etmeye Yönelik Uygulama ve Politikalar

“Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan kırsal kesimden göç 1960’lı yılların sonuna kadar hızlı kentleşme, endüstriyel gelişme ve kalkınmanın lokomotifi olarak değerlendirilmiş

ve desteklenmiştir.”¹⁰⁰ Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’den gecekondulu yerleşimleri ıslah çalışması için bulunduğu talepte de benzer nitelikteki şu ifadeler yer almaktadır;

Kentleşme ve ona eşlik eden “gecekondulu” bugün Türkiye’de arzulanmayan bir olgu olarak düşünülmemektedir. Aksine, kentlerin hızlı büyümesi ve gecekondulu alanlarının varlığı –planlı veya plansız- ulusal kalkınmada olumlu etkenler olarak düşünülmektedir, çünkü 1970’li yıllar için önerilen ağır sanayileşme için gerek duyulan işçiler oradan gelecektir. Türkiye’de kentleşme, münferit bir demografik olgu olarak bile, “iktisadi ve toplumsal kalkınmanın” bir aracı halinde gelmektedir. Yaklaşım şu anlamda gerçekçidir ki, Türkiye’nin bugünkü iktisadi ve toplumsal koşulları altında kentsel alanlara kitlesel göçe izin verme önerisine muhtemelen başka bir alternatif yoktur; çünkü tarımsal topraklar azami kullanım altında ya da buna yakın görünmektedir ve Kalkınma Planı’na göre “kentleşme sanayileşmeden önce gelir.” Aynı zamanda ve dengeleyici bir iktisadi ve toplumsal güç olarak, hükümet tarafından tarımsal üretimi ıslah etmek, köy hayatını modernleştirmek ve “kaçınılmaz” kentleşmeyi mümkün –ve makul- olduğu ölçüde bütün ülke sathına eşit olarak dağıtmak için ilave gayret gösterilmektedir.¹⁰¹

Devlet tarafından müsaade edilen ve hatta kalkınmanın ön koşulu olarak görülen kentleşmenin bir gerekliliği kabul edilen kırdan kente göçlerin bir noktadan sonra kentlerin taşıma kapasitesinin üzerinde seyretmesi ile yıllar içinde kentlerde birtakım aksaklıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere, 1950’den itibaren izlenen politikalar ile tarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kırsal bölgelere Marshall Planı çerçevesinde yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Sanayileşme ile beraber tarımda makineleşmeye gidilmiş, bu da tarımsal faaliyetlerin dönüşümüne, insan gücü yerine makine kullanımına geçişi sağlamıştır. Tarım işinde çalışan işçilerin yerine makineler geçince bir emek fazlası söz konusu hale gelmiştir. Bu kitle, kırdan kente kitlesel göçlerin ilk aktörleri sayılmaktadırlar. Diğer yandan kırsal mekanlarda gerçekleştirilen sınai yatırımlarla birlikte altyapı, eğitim, sağlık olanakları gibi imkanlar da gelişmektedir. Fakat bu gelişmeler ve yatırımlar işsiz kalan genç nüfusun kırdan kalması için yeterli olmamaktadır. Çünkü diğer taraftan makineleşme ile “...artan tarım gelirleri, hem kente göçü hem köy dışında eğitim almayı hem de tarım dışı işlere

¹⁰⁰ Adem Aksoy vd. “Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Kırsal Alandan Göç Etme Eğilimini Etkileyen Faktörlerin Analizi”. *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*. (16-18 Eylül 2004), s.139.

¹⁰¹ Kemal Karpat, a.g.e., s.117-118.

girişmeyi finanse edecek kaynaklar da üret[mektedir]”¹⁰² Artık ekonomik olarak güçlenen kesim para harcamak üzere, işsiz kalan kesim ise iş bulmak üzere kentlere yönelmektedir. Kentlere göçü yavaşlatmak ve kontrol altında tutmak adına yapılan çalışmalar yetersiz gelmekte ve kırsal kesim odaklı tarımsal yatırımlar ile sınırlı kalmaktadır. Fakat kişilerin göç sebepleri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel gerekçelere dayanmaktadır. Kırsal kesimlerdeki ekonomik faaliyetlere odaklanan önlemler de tek başına bu denli güçlü ve çok yönlü bir hareketliliği kontrol altına almak için yeterli olmamaktadır.¹⁰³ Kentlerdeki aşırı nüfus artık önceden inanıldığı gibi kentleşmeye ve gelişmeye hizmet etmemekte, aksine kentlerdeki yaşam kalitesini düşürmektedir ve devlet kırsal göçleri kontrol altına almak üzere somut plan ve projeler gerçekleştirmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye’de kırdan kente yönelik göçleri önlemek adına gerçekleştirilen en önemli ve kapsamlı projelerden biridir. GAP, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan 9 ili kapsamaktadır. İlk olarak 1970’li yıllarda bölgede yer alan su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi olarak ortaya konan projede barajlar ve hidroelektrik santralleri yapılması hedeflenmiştir. 1989 yılında ise detaylandırılarak, altyapı hizmetleri, ulaşım, eğitim ve sanayi alanlarındaki yatırımları da kapsar hale getirilmiştir. Projenin hedefi kısaca “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, yöre halkının gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermek, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırarak ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmaktır.”¹⁰⁴

¹⁰² Murat Öztürk, Ferhat Kentel ve Perrin Öğün Emre, “Geleneksel Kır Mekanında Sosyoekonomik ve Kültürel Dönüşüm: Yeniden Kurulan Anlamlar.” F. Gür, M. Bayramoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. (İstanbul: 2018), s.172.

¹⁰³ Ertuğrul Güreşçi, “Türkiye’de Kentten - Köye Göç Olgusu.” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11:1, (2010), s.78.

¹⁰⁴ “GAP Nedir?” Son erişim tarihi: 4 Ekim 2019. <http://www.gap.gov.tr./gap-nedir-sayfa-1.html>

Kırsal göçü yavaşlatmak adına kırlara yatırım yapmanın yanında, kentler yönünden de birtakım önlemler alınması gerektiği düşünülmüştür. Bir dönem, İstanbul'a göçü sınırlandırabilmek için kente girişi kontrol altına almaya yönelik fikirler gündeme gelmiştir. 19. Yüzyıl'da Osmanlı tebaasının imparatorluk sınırları içerisinde seyahat etmesini mümkün kılan "mürur tezkeresi" adı verilen belgeler gibi 90'lı yılların başından itibaren, diğer illerden İstanbul'a giriş için vize gibi uygulamalar gündem edilmiş olsa dahi, kentlere yönelik iç göçleri önlemek adına böylesine kesin bir uygulama hiçbir zaman yürürlüğe konulmamıştır.¹⁰⁵

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselen kırdan kente göç furyası, kentteki işgücü ihtiyacını karşılamamanın çok ötesine geçince kentlere göçü kontrol altına almaya yönelik birtakım çalışmalar yapılmış, fakat bu çalışmalar hiç bir zaman muazzam büyüklükteki göç hareketini kayda değer bir biçimde önleyebilecek yeterlilikte olmamıştır. Nitekim kırdan kente göçler bugün bile halen devam etmektedir. Artık kırsal göçü azaltma çabası tek başına yetersiz görünmekte, bununla beraber daha önce kente göçmüş kişilerin memleketlerine geri dönmeleri teşvik edilmektedir. Bunun yanı sıra, kırdan kente göçün önüne geçmek adına yapılan her yatırım, aynı zamanda tersine göçü teşvik edici birer unsur haline gelmektedir.

Ülke genelindeki politikalarla kırsal kalkınma hedeflenerek kentlere olan ilgi ve yönelimin azalması hedeflenmektedir. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2007-2013 yıllarını kapsayan kırsal kalkınma proje ve hedeflerinin yer aldığı Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belgesi yayınlanmıştır. "...Kırsal Kalkınma Stratejisi, tarımın yeniden yapılanması sürecinde tarım sektöründen ayrılacak işgücünün kentsel alanlarda yaratacağı göç ve işsizlik baskılarının giderilmesi amacıyla belirlenen politikaları içermektedir."¹⁰⁶ Belgedeki kırsal kalkınma ifadesinin kullanım açıklaması ise aşağıdaki gibidir;

¹⁰⁵ Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)". Tarih Araştırmaları Dergisi. 21: 33, (2003), s.114.

¹⁰⁶ "Ulusal Kalkınma Stratejisi." (son erişim tarihi: 14 Ekim 2019), 29, <https://kcp.tarim.gov.tr/>

Bu strateji belgesinde kırsal kalkınma; kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelik, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözeterek, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁷

Kırsal bölgelerdeki yaşam şartları geliştirilerek büyükşehirlerle arasındaki farkların en aza indirgenmesi hedeflenmektedir. Bu şekilde kişilerin kente doğru yönelmesinin önüne geçmek ve tersine göçün kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda belgede dört adet stratejik amaç yer almaktadır. Bunlardan ilki olan “Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Artırılması”nı sağlamak adına tarım ve gıda sektörlerinde rekabetin artırılması, bununla birlikte tarım dışı sektörlerin de geliştirilip çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. Tarım piyasasında rekabetin yükselmesi için üreticilerin bilgi düzeylerinin artırılması, su ve toprak kaynaklarının etkin kullanımı ve gıda kalitesine yönelik kontrollerin güçlendirilmesi gibi öncelikli hedefler yer almaktadır. Kırsal bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi adına tarımsal faaliyetler yoluyla kalkınması mümkün olmayan bölgelerin alternatif faaliyetlere yönlendirilmesi, tarımdan ayrılan işgücü için iş alanları sağlama gibi hedefler bulunmaktadır. Belgedeki ikinci stratejik amaç ise “İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Geliştirilmesi” de eğitim ve sağlık hizmetlerinin artması, dezavantajlı kişiler için iş olanaklarının sağlanması ve yerel halkın bilinçlendirilerek sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi ile hedeflenmektedir. Üçüncü stratejik amaç, “Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması”, dördüncü stratejik amaç ise “Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi”dir. Kırsal çevrenin korunması için bölgenin ekolojisine uygun ürünlerin yetiştirilmesi, organik tarımın yaygınlaştırılması ve orman bölgelerinin korunması hedeflenmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ A.g.m., s.3.

¹⁰⁸ A.g.m., s.13-23.

1970'li yıllardan itibaren kırsal bölgelerin kalkınması adına gerçekleştirilen birçok projenin bulunduğu belirtilmektedir. "Kırsal kalkınma projeleri; tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, sulama, sulu alanın ıslahı, köy yolları yapımı, orman yolları yapımı, içmesuyu göletleri, içmesuyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması, ağaçlandırma faaliyetleri gibi alanları kapsamaktadır." Kırsal bölgelere yapılan her türlü yatırım, kırsal alanlardaki yaşam kalitesini yükseltmesi sebebiyle tersine göçü kolaylaştıran birer faktör olmaktadır. Bahsedilen kırsal kalkınma projelerinden bazıları, "Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi", "Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri", "Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi", "Doğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi", "Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi", "Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi", "Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi"dir.¹⁰⁹

Tarıma destek projelerinden bir tanesi, 2005 yılı itibarıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Halk Ekmek' tarafından gerçekleştirilen, Ağrı, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Kars, Sivas ve Muş illerini kapsayan organik buğday alımı projesidir. "Alım garantili ekim" yapan yerel çiftçilerin ürettiği organik buğdaylar piyasanın yüzde otuz üzerinde bir ücretle sözleşmeli çiftçilerden alınmaktadır. Bu sayede ürettiği ürünün satış garantisi olan çiftçiler, zarar etme ve işsiz kalma riski olmadan buğday ekimini sürdürebilmektedirler.¹¹⁰

Avrupa Birliği'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve bunu kapsayan Ortak Tarım Politikası da kırsal bölgelerin geliştirilmesi adına önem teşkil eden uygulamaları barındırmaktadır. Kırsal Kalkınma Politikası, 2000 yılı itibarıyla her yedi yıllık dönemi kapsayan ve Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarımsal Fonu (EAFRD) tarafından finanse edilen bir uygulamadır. Tarımda rekabetin teşvik edilmesi, doğal kaynak ve iklim değişikliği ile mücadelenin sürdürülebilirliği ile beraber kırsal ekonomi ve toplulukların kalkınması olmak üzere üç

¹⁰⁹ A.g.m., s.37.

¹¹⁰ Ahmet Doğan Alperen, a.g.t., s.60-61.

temel hedefi bulunmaktadır.¹¹¹ Avrupa Birliği'nin de aday ve potansiyel aday ülkelerde kırsal kalkınma adına uyguladığı IPARD adlı bir destek programı da bulunmaktadır, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma gibi politikaların uygulanması ve geliştirilmesi, ayrıca kırsal kalkınma adına gerçekleştirilen projelere destek programı niteliğindedir. Bu proje, "Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) Kırsal Kalkınma bileşeni" şeklinde tanımlanmaktadır. Meyve ve sebze ürünlerinin, süt ve süt ürünlerinin, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması gibi bir çok destek programını barındırmaktadır. "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" desteği ile de, "Yeni işler yaratmak suretiyle istihdamın desteklenmesi ve iş faaliyetlerinin geliştirilmesi yoluyla mevcut işlerin korunması, bu şekilde kırsal alanlarda ekonomik faaliyet düzeyinin yükseltilmesi ve kırsal nüfusun azalmasının tersine çevrilmesi ... [hedeflenmektedir]."¹¹²

Kırsal kalkınmayı amaçlayan ve kırsal bölgelere yatırım biçiminde gerçekleştirilen projeler dışında, direkt olarak tersine göçü teşvik edici uygulamalar da bulunmaktadır. İstanbul özelinde gerçekleştirilen projelerden biri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından sağlanan göç yardımudur. 1996 yılından itibaren devam eden proje, memleketlerine geri dönmek isteyen fakat dönüş masraflarını karşılayamayacak durumda olan ailelere destek şeklinde gerçekleşmektedir. Zabıta Daire Başkanlığı Yoksul Sevk Zabıta Amirliği, proje kapsamında ihtiyaç sahibi ailelere nakliye ve bilet yardımı yapmaktadır.¹¹³ 2005-2011 yıllarını kapsayan 7 yılda toplam 5.295 kişiye göç yardımı sağlanmıştır.¹¹⁴ Göç yardımı 2014 yılından itibaren İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından "Tersine Göç Projesi" adı altında sürdürülmektedir.¹¹⁵ İstanbul'da ikamet edip, İstanbul dışında herhangi bir ile göç etmek isteyen ve nakliye masraflarını karşılayamayacak durumda aileler İstanbul

¹¹¹ Ortak Tarım Politikası, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/>, (Son erişim tarihi: 15 Ekim 2019).

¹¹² IPARD Programı Yönetim Otoritesi, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://ipard.tarim.gov.tr/destekdetay/3>, (Son erişim tarihi: 15 Ekim 2019).

¹¹³ Nail Yılmaz, a.g.m., s.32-33.

¹¹⁴ Emel İslamoğlu, Sinem Yıldırım ve Abdurrahman Benli, a.g.m., s.82.

¹¹⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, <https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/shmyardim.html> (Son erişim tarihi: 13 Ekim 2019).

Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Sosyal Yardım Merkezi'ne müracaat etmektedirler. Başvuruları değerlendirilip ekonomik durum araştırması ve tespiti sonucunda ihtiyaç sahibi olduğu görülen ailelere nakliye aracı temin edilmektedir. Tersine göç talebinin artmasıyla beraber 2015-2017 arasında 12.836 kişiye tersine göç imkanı sağlanmıştır.

3.3. Türkiye’de Tersine Göçün Seyri

1950’li yıllardan itibaren hız kazanan kırdan kente göçlerin ve sanayileşme sürecinin bir sonucu olarak kırsal yerleşim birimlerinin ilçe statüsü kazanmasıyla beraber Türkiye’de kırsal kesimde yaşama oranı hızlı bir azalma göstermiştir. 1950 sonrasındaki dönemde kırdan kente göçler artarak devam etmektedir. “[Fakat] 1970’lerde artık kentten köye geri dönüşlerin de başladığı gözlenir; bunlar daha çok kentlerdeki işlerinden emekli olan ailelerdir.”¹¹⁶ Kırdan kente göçler kadar hızlı bir gelişme seyri göstermemiş olsa da, tersine göçlerin ilk örnekleri bu yıllarda görülmeye başlanmıştır.

Son yıllarda şehir hayatının ekonomik yükünün altından kalkamama, büyük kentlerdeki kalabalık ve kaotik yaşama uyum sağlayamama veya yalnızca doğal hayata dönüş isteği ile birlikte organik tarım yapma gibi gerekçelerle artan tersine göç eğilimi, büyük şehirlerden memleketlere ve şehirlerden köylere geri dönüşler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tablo 3.1’de, 2000 yılında Türkiye’deki şehir – köy bölgeleri arasındaki göç sayıları verilmektedir.

Tablo 3.1. Şehir ve Köy Yerleşim Birimleri Arasındaki Göç Miktarları, 2000.

Şehirden şehire	Köyden şehire	Şehirden köye	Köyden köye
3 867 979	1 168 285	1 342 518	313 481

Kaynak: TÜİK, GNS, İllerin Yerleşim yerlerine Göre Aldığı Göç, 2000.

¹¹⁶ Murat Öztürk, Ferhat Kentel ve Perrin Ögün Emre, “Geleneksel Kır Mekanında Sosyoekonomik ve Kültürel Dönüşüm: Yeniden Kurulan Anlamlar.” F. Gür, M. Bayramoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. (İstanbul: 2018), s.177.

Şehirlerden köylere, kentlerden kırsal bölgelere doğru gerçekleşen tersine göç hareketleri 2008 yılı itibariyle ekonomik krizin etkisiyle daha da hız kazanmıştır. Kriz sebebiyle artan işsizlik oranları, tersine göçün yükselmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir.¹¹⁷

3.3.1. İstanbul'dan Tersine Göçler

Son yıllarda büyük şehir ve metropol hayatının eskisi kadar talep edilmediği gözlenmektedir. Türkiye'de kırdan kente göçte en büyük paya sahip ve sürekli daha fazla göç alma eğiliminde olan İstanbul'un 2015 ve 2017 yıllarında aldığı göç bir önceki yıla göre azalma gösterirken, verdiği göç miktarı da bir önceki yıla göre artış göstermektedir. İstanbul'un 2016 yılında aldığı göç 416.587 iken, bu sayı 2017 yılında 385.482'ye düşmüştür. 2016 yılında verdiği göç ise 422.559 iken, 2017 yılında 595.803'e yükselmiştir. İstanbul'dan sonra en çok göç alan üç il olan Ankara, Antalya ve İzmir'in aldığı göç miktarındaki artışta da azalmalar görülmektedir.¹¹⁸ Tablo 3.2'de, farklı bir ilde doğmuş olup İstanbul'da ikamet eden kişilerin 2014-2018 yılları arasındaki İstanbul toplam nüfusundaki oranları verilmektedir.

Tablo 3.2. İstanbul'da ikamet edip, farklı ilde doğmuş olan kişiler

	2014	2015	2016	2017	2018
Farklı ilde doğup İstanbul'da ikamet eden kişilerin İstanbul nüfusundaki payı (%)	51,4	50,9	50,2	49,4	48,2

Kaynak: TÜİK. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. İkamet edilen il ve doğum yeri durumuna göre nüfus verileri, 2014-2018.

¹¹⁷ Emel İslamoğlu, Sinem Yıldırım alp ve Abdurrahman Benli, a.g.m., s.81.

¹¹⁸ TÜİK ADNKS Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067, (son erişim tarihi: 5 Kasım 2019).

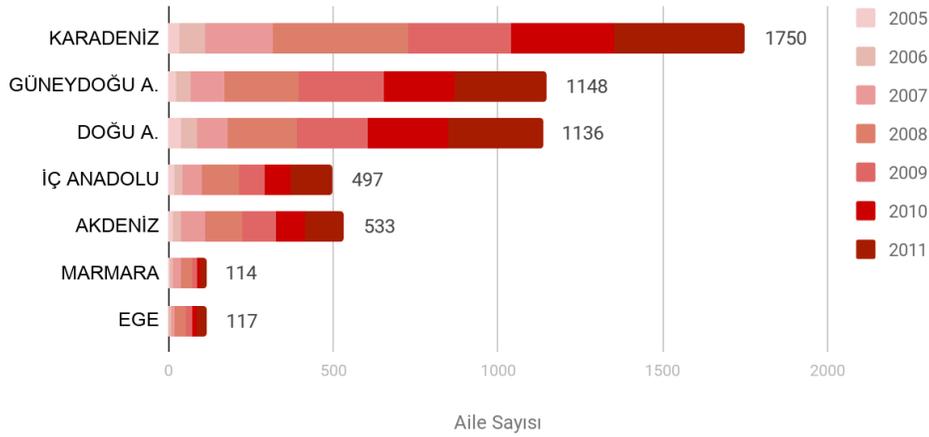
İstanbul nüfusu 2014 yılından 2018 yılına dek sürekli artış gösterirken, tablodan okunduğu üzere farklı bir ilde doğup İstanbul'da yaşayan kişilerin il toplam nüfusundaki oranı sürekli bir azalma göstermektedir. Bu durum da göstermektedir ki İstanbul dışında doğan kişilerin İstanbul'a göç eğilimi her geçen yıl azalmaktadır.

1950 itibariyle gerçekleşen kırsal göçlerde, bazı bölgelerin diğer bölgelere göre kentlere daha fazla göç verdiği görülmektedir. Ferhunde Özbay ve Banu Yücel'in belirttiğine göre, "Kırdan kente göç edenler arasında ilk sırayı Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi'nden gelenler almaktadır. Güneydoğu Anadolu köyleri gelişmişlik açısından en son sıralarda yer almakla birlikte ilk dönemde kitlesel göçe katılmamışlardır."¹¹⁹ Aktaş Mazman'ın ifade ettiği üzere de Kuzey Alanı'nın merkezi konumunda olan İstanbul'a göçler, istisnalar hariç olmak üzere Marmara Bölgesi, Kuzey Karadeniz ve Kuzeydoğu bölgesinden gerçekleşmektedir.¹²⁰ Her iki tespitin de ortaklaştığı nokta, Karadeniz Bölgesi'nin kırsal göç bağlamında İstanbul için stratejik bir öneme sahip oluşudur. Karadeniz Bölgesi'nin kırdan kente göçlerde bu denli önem arz etmesi, geriye dönüşlerde de muhtemel bir öneme sahip olmasını beklenir kılmaktadır. Nitekim İstanbul'un tersine göç sürecinde Karadeniz Bölgesi dikkat çekici biçimde öne çıkmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yoksul Sevk Zabıta Amirliği tarafından 2005-2011 yılları arasında nakliye ve bilet yardımı yapılan ailelerin varış noktalarının coğrafi bölgelere göre dağılımı Şekil 3.1'de gösterilmektedir.

¹¹⁹ Ferhunde Özbay vd., a.g.e., s.14.

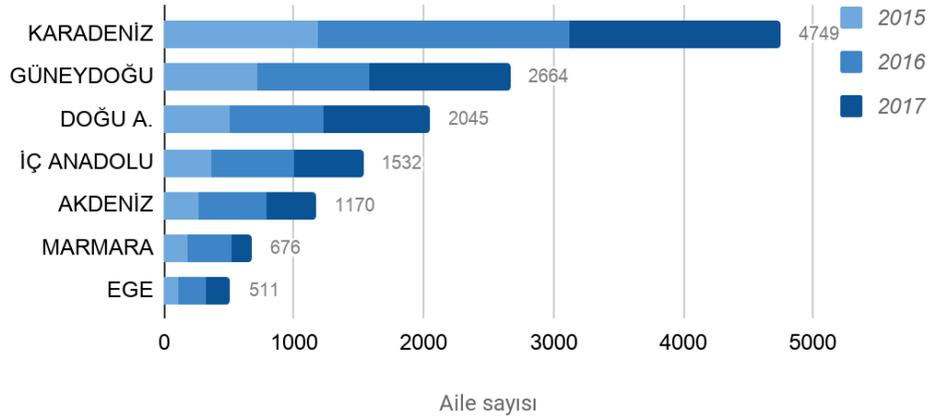
¹²⁰ Özge Aktaş Mazman ve Murat Güvenç, a.g.m., s.25.

Şekil 3.1. Tersine Göç Projesi Kapsamında Gerçekleşen Göçlerin Varış Bölgelerine Göre Dağılımı, 2005-2011

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, Ocak 2009. Aktaran: Benli ve diğerleri. 2014. S.82.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafında nakliye ve bilet yardımı yapılarak geri göçleri sağlanan 5.375 ailenin 1.750 tanesi Karadeniz Bölgesi'ne göç etmiştir. Yukarıdaki verilere göre Karadeniz Bölgesi'nin, İstanbul'dan tersine göçün en çok gerçekleştiği bölge olduğu görülmektedir. Yoksul Sevk Zabıta Amirliği tarafından verilen nakliye yardımı, 2014 yılından itibaren İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından Tersine Göç Projesi kapsamında sağlanmaktadır. 2015-2017 yılları arasında kamyon tahsis edilerek İstanbul dışında bir ile göçü gerçekleştirilen ailelerin, gittikleri bölgelere göre toplam sayıları Şekil 3.2'de gösterilmektedir.

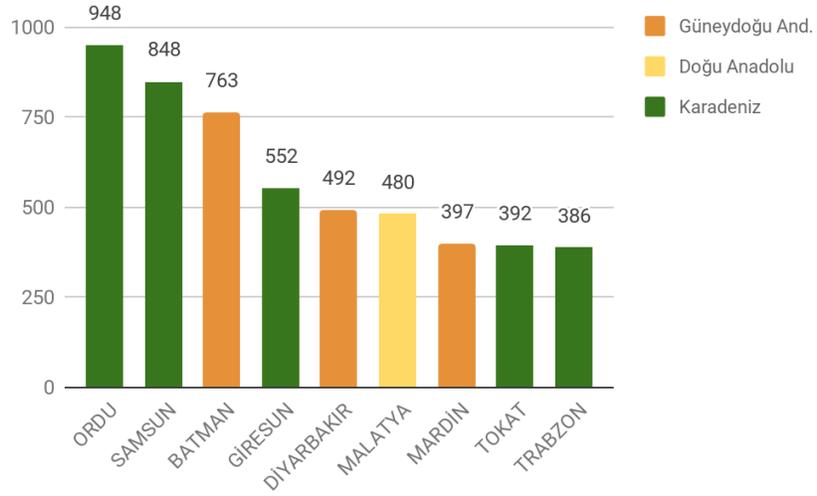

Şekil 3.2. Tersine Göç Projesi Kapsamında Gerçekleşen Göçlerin Bölgelere Göre Dağılımı, 2015-2017

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Tersine Göç Birimi.

Tersine Göç Projesi kapsamında 2015 – 2017 yılları arasında toplam 13.347 aile göç etmiştir. Bu göçler, her üç yılda ve toplamda olmak üzere en çok Karadeniz Bölgesi'ne gerçekleşmiştir. Toplamda 4.749 ailenin gönderildiği Karadeniz Bölgesi'nin ardından en çok göçün gerçekleştiği bölge ise 2.664 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Ardından sırasıyla Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi ve Ege Bölgesi gelmektedir. Bu verilere göre de Karadeniz Bölgesi, büyük bir farkla İstanbul'dan tersine göçün en çok gerçekleştiği bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yıllar arasında proje kapsamında gerçekleştirilen göçlerde tercih edilen ilk 9 il Şekil 3.3'de yer almaktadır. Grafikte bulunan her bir renk farklı coğrafi/siyasi bölgelere işaret etmektedir. Yeşil renk Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illeri, turuncu Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerini, sarı ise Doğu Anadolu Bölgesi illerini göstermektedir.

Şekil 3.3. Tersine Göç Projesi Kapsamında En Göç Edilen İller, 2015-2017

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Tersine Göç Birimi.

Grafiğe göre proje kapsamında varış ili olarak en çok tercih edilen ilk 4 ilden 3'ü (Ordu, Samsun ve Giresun) Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Grafikte bulunan toplam 9 ilden 5'i Karadeniz Bölgesi'nde yer alırken, 3'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, 1'i de Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Bu çalışmada Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ve proje verilerine göre en çok tercih edilen dördüncü il olan Giresun, İstanbul'dan tersine göçler bağlamında incelenecektir.

BÖLÜM 4

İSTANBUL'DAN GİRESUN'A TERSİNE GÖÇLER

Tarih boyunca coğrafi konumu sebebiyle tüm dünya için kritik bir geçiş bölgesi olan İstanbul, her zaman nüfus hareketliliği olan dinamik bir şehir olagelmıştır. Bu sebeple Türkiye'nin oluşum ve gelişim sürecinde de önemli bir yere sahiptir. Bugün halen önemini koruyan İstanbul, özellikle son altmış yıldır cazip bir iş ve yaşam merkezi olarak ülkenin diğer bölgelerindeki insanları kendine bir mıknatıs gibi çekmektedir. Nüfusu her geçen yıl biraz daha artmakta, öyle ki artık barındırdığı nüfusu kaldıramayacak noktaya gelmiş bulunmaktadır. Bir göçmen şehri olarak tanımlanabilecek olan İstanbul'un nüfusunun büyük bir bölümü başka şehirlerden göç ederek gelmiş kişilerden oluşmaktadır. 2018 yılında toplam nüfusu 15.067.724 iken, bu nüfus içinde İstanbul doğumlu olan kişi sayısı 6.820.535'tir. Bu da, İstanbul'da yaşayan kişilerin çoğunun bir başka şehirde doğduğu ve sonradan İstanbul'a geldiği anlamına gelmektedir. İstanbul'da yaşayan ve kütüğü İstanbul'a kayıtlı olan kişi sayısı ise 2.137.116'dır.¹²¹ Bu da demek oluyor ki İstanbul'da yaşayan kişilerin yaklaşık olarak yalnızca 7'de 1'inin kütüğü İstanbul'a kayıtlı görünmektedir. Dolayısıyla İstanbul'un, yakın veya uzak geçmişte herhangi bir sebeple göç ederek gelmiş kişilerin karakterize ettiği bir metropol olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 2018 yılında İstanbul'da ikamet etmekte olup kütüğü farklı bir il ile kayıtlı olan kişilerin, kayıtlı oldukları ilk yedi il Tablo 4.1'de gösterilmektedir.

Tablo 4.1. İstanbul'da ikamet eden kişilerin kütüğünün kayıtlı olduğu ilk yedi il.

Kayıtlı olunan il	Sivas	Kastamonu	Ordu	Giresun	Tokat	Erzurum	Malatya
Kişi sayısı	752 808	553 898	505 608	484 423	468 855	421 399	408 055

Kaynak: TÜİK, ADNKS, İkamet edilen il göre nüfus kütüğüne kayıtlı olunan il, 2014-2018.

¹²¹ TÜİK ADNKS İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, (son erişim tarihi: 5 Kasım 2019).

İstanbul’da ikamet etmekte olup, başka bir ilde doğmuş olan kişilerin doğduğu ilk yedi il Tablo 4.2’de gösterilmektedir.

Tablo 4.2. İstanbul’da ikamet eden kişilerin doğduğu ilk yedi il.

Doğum yeri	Tokat	Ordu	Samsun	Erzurum	Trabzon	Malatya	Giresun
Kişi sayısı	273 310	269 198	264 231	248 982	225 200	224 043	222 610

Kaynak: TÜİK, ADNKS, İkamet edilen il ve doğum yerine göre nüfus, 2014-2018.

Yukarıdaki iller, İstanbul nüfusunda büyük payı olan dolayısıyla demografik yapısının incelenmesinde büyük önem arz eden illerdir. Dolayısıyla İstanbul’un iç göç süreçlerinin incelenmesinde de dikkat edilmesi gereken öncelikli iller olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki tablonun kesiştiği, yani İstanbul’da ikamet eden kişilerin çoğunlukla doğduğu veyahut kütüğünün bağlı olduğu iller olarak Erzurum, Giresun, Malatya, Ordu, ve Tokat öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, İstanbul’un demografik yapısında ve tecrübe ettiği iç göç süreçlerinde en büyük öneme sahip illerinden biri olan Giresun ele alınacaktır.

4.1. Yöntem ve Örneklem: Temel İstatistikler

Göç süreçlerini mikro çerçevede inceleyebilmek adına nitel araştırma yöntemi benimsenerek yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kişilerin özgün göç süreçlerini rahat bir şekilde aktarabilmeleri için, yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır.¹²² Örneklem Giresun’dan İstanbul’a göç etmiş, daha sonra geri dönme kararı alarak Giresun’a tersine göç eden kişilerden oluşmaktadır. Örneklem oluşturulurken kullanılan kartopu tekniği, göç sürecinde önem teşkil eden akrabalık ilişkileri ve sosyal çevreler hakkında bilgi edinmeyi kolaylaştırmıştır. Çeşitli kartopları izlemek suretiyle, çalışmanın yanıltıcı benzer örüntüler üzerine inşa edilmesinden kaçınmaya özen gösterilmiştir. İstanbul’dan Giresun’a geri göç etmiş olan 7’si kadın, 10’u erkek olmak üzere 54-80 yaş aralığındaki 17 kişiyle görüşülmüştür. Bu kişilerin İstanbul’a gidişlerinden başlanarak Giresun’a geri dönüş süreçleri değerlendirilecektir.

¹²² Bkz. Ek A: Görüşme Soruları.

Kişilerin ortak söylemleri üzerinden göç süreçlerine dair birtakım temalar belirlenmiştir. Bu temalar ayrı ayrı başlıklar olarak incelenecek, kişilerin söylem analizleri yapılarak bahsi geçen temaların teorik alandaki karşılığı tartışılacaktır. Her alıntı sonrasındaki parantez içerisinde alıntı sahibi kişilerin İstanbul’da yaşadıkları süre ile birlikte geri döndükten sonra Giresun’da yaşadıkları süre ve yerleşim birimi verilmektedir. Kullanılan isimlerin hiçbiri gerçek kişilere ait olmayıp, takma isimler kullanılmaktadır. Tablo 4.3.’de görüşülen kişilerin cinsiyet, yaş, medeni hâl ve eğitim durumu verilmektedir. Tablo 4.4’de ise kişilerin çalışma durumu, İstanbul’da meşgul olduğu meslekler, İstanbul’da yaşadıkları süre ve Giresun’da yaşadıkları yerleşim birimi yer almaktadır.

Tablo 4.3. Görüşülen Kişilere Dair Bilgiler I.

Kişiler	Cinsiyet	Yaş	Medeni Hal	Eğitim Durumu
1	Kadın	66	Boşanmış	İlköğretim
2	Kadın	60	Dul	İlköğretim
3	Erkek	75	Evli	İlköğretim
4	Erkek	80	Dul	İlköğretim
5	Erkek	54	Boşanmış	Lise terk
6	Kadın	56	Evli	İlköğretim
7	Erkek	58	Evli	İlköğretim
8	Erkek	59	Evli	Ortaöğretim
9	Kadın	66	Dul	-
10	Erkek	73	Dul	İlköğretim
11	Erkek	60	Evli	Ortaöğretim
12	Erkek	56	Evli	Ortaöğretim
13	Kadın	54	Evli	Ortaöğretim
14	Erkek	55	Evli	Lise

Tablo 4.3. (devam)

15	Kadın	66	Evli	İlköğretim
16	Erkek	66	Evli	Ortaöğretim
17	Kadın	54	Evli	Ortaöğretim

Tablo 4.4. Görüşülen Kişilere Dair Bilgiler II.

Kişiler	Çalışma Durumu	İstanbul'da Yaptığı İş	İstanbul'da Yaşadığı Süre	Giresun'da Yaşadığı Birim
1	Emekli	Tekstil ve deri fabrikasında işçi	28 yıl	Merkez
2	Emekli (eşinden)	Ev hanımı	5 yıl	Merkez
3	Emekli	Dokuma fabrikası, inşaat işçisi	2 yıl	Merkez
4	Emekli	Dokuma fabrikasında işçi	53 yıl	Köy
5	Organizatör	Nakliyecisi	23 yıl	Merkez
6	Emekli	Fabrika'da çaycı, temizlikçi	22 yıl	Köy
7	Günlük işler	Marangoz	36 yıl	Köy
8	Emekli	Bakkal	8 yıl	Köy
9	Emekli (eşinden)	Ev hanımı	25 yıl	Köy
10	Emekli	Terzi	40 yıl	Merkez
11	Emekli	Bakkal	5 yıl	Köy
12	Emekli	Marangoz, pazarcı	43 yıl	Köy
13	Emekli	Terzi	50 yıl	Köy
14	Emekli	Belediye çalışanı	29 yıl	Köy
15	Ev hanımı	Ev hanımı	40 yıl	Köy
16	Emekli	Polis, ticaret, taksici	40 yıl	Köy
17	Ev hanımı	Ev hanımı	36 yıl	Köy

4.2. Analiz ve Bulgular

Yapılan görüşmeler sonucunda kişilerin İstanbul'a göç ve Giresun'a tersine göç tecrübelerinin sebep, sonuç ve süreçleri itibariyle öne çıkan benzer noktaları olduğu görülmüştür. Bulguların bu ortaklıklar üzerinden analiz edilebilmesi için 8 başlık belirlenmiştir. Çalışma Mekanı Olarak İstanbul'a Geliş, Ekonomik Sebeplerle İstanbul'dan Gidiş, Betonlaşmaya Karşı Doğal Çevre, Kalabalıktan Sakinliğe Kaçış ve Güvensizliğe Karşı Tanıdık Çevre başlıkları, kişilerin bu şehirlerle özdeşleştirdikleri birtakım özellikleri, hayat beklentileri çerçevesinde ve İstanbul-Giresun karşıtlığında ifade etmeleri dolayısıyla oluşturulmuştur. Kişilerin İstanbul'a dair düşünceleri, ilk geldiklerinde tanıştıkları İstanbul ile ayrılırken zihinlerinde kalan İstanbul arasındaki değişime dair anlatıları, Eski İstanbul – Yeni İstanbul başlığı altında yer almaktadır. Dönüş yeri olan memleket ile, yani Giresun ile kurulan manevi ilişki, Toprak Mülkiyeti, "Ata Toprağı" ve Geçmişle Kurulan Bağlar başlığında tartışılmaktadır. Son olarak tersine göç sürecinin geçiş aşaması olarak sürdürülen yaşam biçimi ve akrabalık ilişkilerinin tersine göç sürecindeki yeri, "İkili Yaşamlar" ve Akrabalık Ağları başlığı altında incelenmektedir.

4.2.1. Çalışma Mekanı Olarak İstanbul'a Geliş

Görüşülen kişilerin söylemlerinde ortaklaştığı en büyük payda, İstanbul'u bir çalışma yeri şeklinde tanımlamış olmalarıdır. Kişilerin tamamına yakını, Türkiye'nin kırdan kente göç sürecinde izlendiği gibi, Giresun'dan İstanbul'a çalışma ve iş bulma amacıyla gittiğini ifade etmektedir. Yunus bey, İstanbul'a gidiş sebebinin ekonomik oluşunu "Kalabalık bir aileydik, fakir bir aileydik. 8 kardeş çok açlık kıtlık çektik. Bugünkü gibi mahsül falan da olmuyordu, para da etmiyordu. Ben de İstanbul'a gitmeye karar verdim." Sözleriyle aktarmıştır (53 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy). Ayşe hanım ise İstanbul için şunları söylemektedir, "İstanbul çalışma yeri, yaşama yeri değil. Yani ben İstanbul'da emekli olduktan sonra çalışmayınca ne yapayım? Evde oturacağım. Evde oturacağıma en azından köyümde oturayım dedim" (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy). Ekrem bey de, "Yahu iş yapamadıktan sonra niye gideceksin İstanbul'a" sözleriyle İstanbul'u çalışma

mekanı olarak algıladığını açıkça ifade etmektedir (40 yıl İstanbul, 3 yıl Giresun – köy). İstanbul’da yaşamak, kişilerin çalışıp para kazandığı, hayatını kurduğu, çocuklarını evlendirip onların hayatlarının da düzene konduğu bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Emine hanım İstanbul’a gidişlerinden bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır, “İstanbul’un tadı büyüktü, taşı toprağı altın diye film vardı. O zamanlarda öyleydi. Ama aslında köyün taşı toprağı altın. İstanbul’da çalışmazsan hiç bir şey yok, çalışırsan var” (25 yıl İstanbul, 24 yıl Giresun – köy).

Görünen o ki, Türkiye’de kırsal göç sürecinde çalışmak ve para kazanmak için fırsatlarla dolu bir yer olarak görülen İstanbul, aynı imajını sürdürmektedir. İstanbul’da beş yıl yaşamış olan, işleri kötü gidince memleketine dönmek durumunda kalan Hikmet bey, Giresun’da iş olmadığını belirterek, İstanbul’da kısa bir süre yaşamış olması sebebiyle oradaki iş fırsatlarını yeterince değerlendirip tecrübe edememiş olmanın üzüntüsünü şu sözlerle ifade etmektedir; “Ben şimdi genç birisi olsam, mesela bir yirmi yaşında olsam yine İstanbul’a gittiğim gibi güzel bir iş ayarlarım, çeviririm. Genç olsam bunları yaparım, İstanbul’da ticaret yaparım, başka yerde ticaret yok, kısır... Kazanç orada... İstanbul’a gidip yükünü yükleyen çok insan var mesela, ama biz yükleyemedik o başka...” (5 yıl İstanbul, 36 yıl Giresun – merkez).

İstanbul enerji, gençlik ve güç gerektiren bir yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır. Ömür boyu yaşanacak bir yer olmanın aksine emekli oluncaya dek durmaksızın çalışılan, emekli olduktan sonra ise köye geri dönmeyi neredeyse zorunlu kılan bir yaşam biçimini dayatmaktadır. “Diyordum giderken, emekli olduk mu döneriz... Öyle niyetle gittik çünkü. Daha kalmama gerek yok, benim de yaşım gelmişti hani. İstanbul’da ne yapayım yani?” (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy). İstanbul’a terzilik yapmak için giden ve orada kırk yıl yaşadıkten sonra emekli olup geri dönüş kararı alan Hüseyin bey de, dönüş kararına ilişkin benzer biçimde şunları söylemektedir, “Çünkü benim İstanbul’da işim kalmadı daha, işim bitti. İstanbul bana yaramadı. İstanbul’u beğenmedim, sıkıcı geldi. Ben de memleketime geldim” (40 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun – merkez). İstanbul’a tekrar

yerleşmeyi düşünüp düşünmediği sorusunu ise, “Bu yaştan sonra benim ne işim var İstanbul’da daha? İstanbul’da ne yapacağım?” şeklinde yanıtlamıştır.

İstanbul’daki yoğun çalışma şartları bir süre sonra insanlarda bıkkınlık ve yorgunluk oluşturmakta, hatta kimilerinde sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. İstanbul’daki evinde terzilik yapmış olan Aysel hanım, eşinin MS hastalığı sebebiyle Giresun’a geldiklerini söylemektedir. Eşinin uzun yıllar boyunca İstanbul’da bir telefon santralinde çalıştığını, ardından taksi şoförlüğü yaptığını ve oradaki çalışma şartları sebebiyle hastalandığını şu sözlerle ifade etmektedir; “Taksi şoförlüğü yaptığı için buradayız zaten. Ondan önce on yedi yıl da telefon santralinde o şık-şık-şık sesleri arasında, ince kablolar arasında çalıştı. Yirmi yıl da gece şoförlüğü yapınca tamamen koptu artık büyükşehirden, hiç adını da anmıyor. Ben arada gidip geliyorum ama o hiç istemiyor (50 yıl İstanbul, 8 yıl Giresun – köy).

İstanbul Üsküdar’da kırk üç yıl pazarcılık yapmış olan Eyüp bey, çocuklarını evlendirdikten sonra Giresun’a dönmeye karar verdiğini ifade etmiştir. İstanbul’a giderken geri dönmek gibi bir niyeti olmamasına rağmen kırk üç yıl yoğun çalışma temposunun ardından aldığı dönüş kararını şu sözlerle açıklamaktadır;

Çok heyecanlı gittim... Yani böyle gelmek hiç aklımda yoktu. Ama yaş ilerleyince, artık ne bileyim bir bıkkınlık geldi bana. Saat 5’te pazara gidiyordum, akşam 9’da çıkıyordum. Yoruldum artık. Emekli olduk, çocukları da evlendirdik geldim. Büyükşehir bir süre sonra sıkıyor insanı, siz de sıkılacaksınız. Sıkıldığı zaman da ne yapıyorsun? Ya memlekette yerin evin barkın varsa diyorsun en güzel kurtuluş orası. Bundan sonra rahat rahat yaşayayım. (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun-köy).

Ayşe hanımın İstanbul’da yaşayan çocukları için söyledikleri de İstanbul’un gençler için daha uygun olduğu yönündedir; “Burası tatil yeri. Ben onların orada okuyup çalışmalarını istiyorum, dursunlar orada. Gençken çalışsınlar, buraya yaşlanınca gelsinler” (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun-köy). Emine hanım da benzer şekilde İstanbul’da yaşayan çocuklarının Giresun’a gelmesini isteyip istemediği sorulduğunda, “Yok, hiç birine gelin demem. Çocuklarıma demem, herkesin işi gücü var. Orada duracaklar” (25

yıl İstanbul, 24 yıl Giresun – köy) şeklinde cevap vermiştir. Giresun'da çalışıp para kazanılacak imkanlar olmadığı gerekçesiyle 1984 yılında evlenip İstanbul'a göç eden Akif bey çocuklarının şuan çalıştıkları için gelemeyeceklerini fakat ileri bir tarihte onların da tersine göç etmeyi kesinlikle düşüneceklerine inandığını ifade etmiştir. "Biliyorum onların da bir gün benim yerimi alacaklarını, adım kadar eminim. Yani nereye kadar İstanbul? Gençken öyle ya da böyle çalışırken, hayat mücadelesi içerisinde gelip geçiyor ama belli bir saatten sonra, yok ya..." (29 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun – köy).

Tersine göç gerçekleştirmiş kişiler için İstanbul durmaksızın çalışılan, evden işe, işten eve gidilen ve sosyal yaşantının kısıtlı olduğu bir yaşam düzeni anlamına gelmektedir. İstanbul'da bir fabrikada çay ve temizlik işleri ile ilgilenen Ayşe hanım İstanbul'daki yaşantısına dair, "Yani ben öyle çok gezemedim, hep çalıştım. Sabah git akşam gel, sabah git akşam gel." (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy) şeklinde ifade etmektedir. Hüseyin bey de Giresun'a dönüşünü şu sözlerle açıklamaktadır; "Emekli olduktan sonra döndüm, çünkü evden işe işten eve, evden işe işten eve... Öyle sağa git sola git bir şeyimiz yoktu ki... Emekli olunca işi bıraktım, ondan sonra İstanbul'da daha duramam ben dedim" (40 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun – merkez). Eyüp bey de İstanbul ve Giresun'daki yaşantısını kıyaslarken şunları söylemektedir; "Monoton bir hayat var orada (İstanbul'da). Ben şimdi burada canım istedi mi çarşıya gidebiliyorum, canım istedi mi başka bir yere gidebilirim. Yayla istersem yaylaya gidebilirim. Ama orada öyle bir şansın yok. Sabah kalkıp pazara başlıyorsun, akşam eve geliyorsun saat 9-10 gibi. Düşünü al, yemek ye saat 11 oluyor. Yat, saat 4:30'da bir daha kalk." (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun – köy).

Diğer yandan Giresun, İstanbul'un aksine emekliler için uygun bir dinlenme yeri olarak tanımlanmaktadır. Aysel hanım, yaşlanınca huzurun Giresun'da olduğunu söylemiştir. İstanbul'daki çalışma hayatından yorulunca emekli olup Giresun'a gelen erkeklerin çoğu, burada günlük işler yapmaya devam etmektedirler. Fakat bu günlük işler fiziksel güç ve efor gerektiren işler olmasına rağmen esnek olması ve kurumsal olmaması

nedeniyle kişilere yorucu ve bunaltıcı gelmemektedir. Eyüp beyin ifadesine göre, “Burada emeklilik çok güzel. Burada yatıyorsun kalkıyorsun, iş olduğunda iş yapmaya gidiyorsun. Kimse sana sormuyor, stres yok. Yemeğin geldi mi yiyorsun, namaz vakti geldi mi kılıyorsun. Akşam saat 6 oldu mu çıkıp geliyorsun. Burada daha rahatım. Kafam rahat, daha dincim. İstanbul’da durduğum müddetçe her sene benim bir on senemi yer.” (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun-köy).

Bunların yanında Giresun, gençlerin sıkılacağı veya yeterli iş olanağı olmaması sebebiyle geçimini sağlayamayacağı bir yer olarak tanımlanmaktadır. “Burada çocuklarımın evi olsa, durumu iyi olsa burada okusun derim. Ama durumları olmayınca çalışıp da geçiniyorlar. Burada geçinemezler, orada (İstanbul’da) yine çalışıp geçimlerini sağlıyorlar.” (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun-köy). Akif bey de İstanbul’da yaşayan çocuklarının kendisi gibi dönüş yapmalarını isteyip istemeyeceği sorulduğunda, “Ama çalışıyorlar, burada ne yapacaklar ki? Orada çalışıyorlar” (29 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun-köy) şeklinde cevap vermiştir. Hasibe hanım da, “Burada gençlere iş imkanı yok, gençler çalışmıyor” demiştir. Çocuklarının tersine göç etmeleri konusunda ise, “Yok yok istemem. Ne yapacak burada çocuklar? İmkanları yok ki burada, nasıl geçinsinler? İstanbullu çoluğunu çocuğunu nasıl yetiştirecek burada, ne kazanıp ne yapacak... Burada fabrika olsa, bir iş yeri olsa, İstanbul’da gençler hiç durmaz.” (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-köy) sözleriyle Giresun’un mevcut haliyle gençler için uygun bir yaşam alanı olmadığını ifade etmiştir. Ekrem beyin de, “Burası emekli yeri, Anadolu’nun her tarafı öyle” (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-köy) sözlerinden Türkiye’de kırsal bölgelerinde halen çalışmak için yeterli imkan olmadığı, para kazanmak için büyükşehirlere gidilmesi gerektiği inancı olduğu görülmektedir.

Görüşme gerçekleştirilen kişilerin söylemlerine göre, 1950’li yıllardan itibaren kırsal bölgelerden İstanbul’a gerçekleşen göçlerin ardındaki en büyük motivasyon iş imkanları ve ekonomik fırsatlar olarak görünmektedir. Aradan yaklaşık elli yıl geçmiş olmasına rağmen, İstanbul’u cazip kılan tüm ekonomik faktörler halen geçerliliğini

sürdürmektedir. Bununla beraber zamanında kişilerin kente yönelmesine sebep olan kırsal bölgedeki istihdam alanlarındaki yetersizlik, bugün de açıkça görülmektedir. Bu durumda İstanbul'daki iş olanakları, halen kişileri kentlerde tutan en temel faktör olmak üzere, Stouffer'in kesişen fırsatlar teorisine uygun biçimde önemli bir fırsat olarak geçerliliğini sürdürmektedir. Kırsal alandaki yetersiz ekonomik imkanlar, en azından gençler için itici bir faktör olmayı sürdürürken, büyük şehirlerdeki iş olanakları ve yüksek gelir imkanları çekici faktörler olarak varlığını sürdürmektedir. Neoklasik teoriye göre de, bireysel faydasını yüksek tutmak isteyen kişiler, her türlü ekonomik imkanın ve kazanımın yüksek olduğu kentlerde yaşamlarını sürdürme konusunda istikrarlı görünmektedirler. Bu eğilimle meydana gelen kentsel yığılmaların önüne geçmek ve nüfusun kır-kent dağılımını daha dengeli bir noktaya getirebilmek için küçük şehirlerde istihdam alanları oluşturmak kritik bir öneme sahiptir.

4.2.2. Ekonomik Sebeplerle İstanbul'dan Dönüş

Görüşülen kişilerin çoğunun İstanbul'a gidişlerinin arkasında ekonomik gerekçeler olduğu gibi, dönüş motivasyonları arasında da ekonomik sebeplerin önemli bir yeri olduğu gözlenmektedir. Görüşülen 17 kişiden yalnızca 6'sı hayatlarının bir döneminde ev sahibi olabilmıştır. Geri dönen kişilerin neredeyse tamamı, temel geçim kaynağının emekli maaşı olduğunu ifade etmiştir. Bu durum bir rastlantı olmanın çok ötesinde, Giresun'a göç eden kişilerin emekli olmayı beklemesinden kaynaklanmaktadır. Göç eden kişilerin bir kısmı İstanbul'a giderken geri dönmek gibi bir düşünceleri olmadığını, bir kısmı ise bir gün geri dönme fikriyle gittiklerini ifade etmişlerdir. Fakat her iki durumda da, kişiler için emekli maaşı hakkı kazanımı Giresun'a geri dönüş için neredeyse bir ön koşul olarak görülmektedir. İstanbul'da yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan gelir düzeyi, yoğun bir çalışma temposunu zorunlu kılmaktadır. Emekli maaşı geçim sağlamak için gerekli olan asgari miktarın altında kalmakta, bu durum da İstanbul'da çalışmadan yalnızca emekli maaşı ile geçim sağlamayı neredeyse olanaksız kılmaktadır. Dolayısıyla Giresun ile bağları bir şekilde kopmamış olan, orada herhangi bir mülkleri veyahut akrabaları bulunan kişiler, emekli maaşları ile geçim sağlayabilecekleri memleketlerine dönüş kararı almaktadırlar. Görüşülen kişilerden

bazıları, emekli olduktan sonra bir süre İstanbul'da çocuklarının yanında kalmışlardır, Hatice hanım da bu kişilerden biridir; "Hep birlikte yaşıyorduk. Ben maaşımla İstanbul'dan ev tutsam maaşımla geçinilmezdi. İstanbul'da ev, hayat pahalı. Onun için ben de buraya gelmeyi tercih ettim. Allah bereket versin, burada geçiniyorum. 500 lira kiram, çok da değil. İstanbul'da hiç var mı 500 liraya ev?" (28 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-merkez). Eşinden on sekiz yıl önce boşanan ve çocuklarını tek başına yetiştirip evlendirmenin ekonomik yükünü taşımak durumunda kalan, emekli olduktan sonra da Giresun'a dönen Hatice hanım şunları eklemiştir;

Kafam rahat. Çocukları evlendirdim hepsi üst üste oldu, borç harç... Sen çalışıyorsun, çocuklar çalışıyor ama yani bir erkeksiz bütün her şey senin elinden geçiyor. Para senin elinde, hayat senin elinde, her şey... Ona yetiştirebilecek misin, bunu yapabilecek misin... Acaba o olacak mı... Oğlanlar evlenirken benden çok şey isteyecekler mi... Allah razı olsun hiç biri de istemedi, ama gücümün yettiğini de ben yaptım. Ama ben burada rahatım, hiç bir şeyim yok. (28 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-merkez).

Emekli maaşıyla yaşamının mümkün olmadığı İstanbul'da, asgari ücretle çalışanların da geçimlerini zoraki sağladıkları, ekstra sayılabilecek herhangi bir masraf yapma gibi bir imkanları olmadığı ifade edilmektedir. İstanbul'da yaşarken bir fabrikada çaycılık ve temizlik işi yapan Ayşe hanım, orada yaşadığı ekonomik zorlukları şu sözlerle ifade etmektedir;

Ne kadar para kazanıyorsun ki... Şuraya köşeye bir elli lira koyamıyorum orada. Orada sadece geçimimi sağladım ben. Sadece aç kalmadım, ele muhtaç olmadım. Ama çalıştığım için. Bir ay çalışmayayım içeri giriyordum. Asgari ücret alıyordum, 800 lira kira veriyordum, 200-300 lira faturam oluyordu. Sonra kalıyordu bana 200-300 lira ekmek parası. Onunla market eksikliği görüyordum, bir dahaki ay başını bekliyordum. Başa baş geliyordu. Bir hasta olsan, bir kıyafet alsan parasız kalıyorsun. Onun için geçim çok zor orada. İstanbul'da bir evde iki üç kişinin maaş getirmesi lazım eve geçinmek için. Ben bir maaşla uç uca getirdim, bir de çocuk okuttum. Ben orada çok zahmet, çok sıkıntı çektim. Ondan sonra da orada kalmak istemedim. Çalışıp da emekli paramı kiraya verip de orada durmamın anlamı yok. (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy).

Giresun'a geldikten sonra emekli maaşı ve eşinin günlük işlere gitmesi ile rahat rahat geçindiklerini, hatta İstanbul'daki çocuklarının kredi borcunu ödemelerine yardımcı

olabildiklerini söylemiştir. İstanbul’da bakkal dükkanı işleten, üç çocuk sahibi Selim bey, Giresun da emekli maaşı, fındık işi ve gündelik işlerle çok rahat geçim sağladıklarını ifade etmiştir (8 yıl İstanbul, 29 yıl Giresun-köy). Ekrem bey de Giresun ve İstanbul’un ekonomik şartlarını kıyaslarken, “İstanbul’da aldığın 5 bin lira aylıktan buranın 2 bin lirası daha iyidir. Yol parası vermezsin en azından. Bir öğün yemeğini yersin mesela, çalışırsın parayı kazanırsın. Geldiğin zaman kira vermezsin, su parası vermezsin, elektrik parası yok, köy elektriği o da yani şehirden %20 - %30 daha ucuz. Rahat yani” (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-köy) ifadelerini kullanmıştır.

Giresun’da çoğu kişi, küçük de olsa bir tarlada kendi meyve sebzelerini yetiştirmektedir. Görüşülen kişilerin tamamına yakınının tarlası olduğu, olmayanların da birinci derece yakınlarının tarlası olduğu görülmüştür. Coğrafi koşullar sebebiyle tarım için çok uygun bir bölge olmadığı söylene de, kişilerin bahçelerinde yetiştirdikleri ürünlerin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte olduğu ifade edilmektedir. Giresun’daki geçim kolaylığında, bu tarlaların etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Eyüp bey, memlekette yaşamının İstanbul’da yaşamaktan daha kolay olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir; “Benim emekli maaşım 2.100 lira, İstanbul’da olsa on günde biter o maaş. Çünkü her gün marketten alacaksın ne alacaksın. Ama biz ne yapıyoruz, domatesi tarladan alıyoruz, fasulyeyi biberi tarladan alıyoruz. Meyveyi ağaçlardan alıyoruz yiyoruz. Asma yaprağı toplayıp sarma yapıyoruz. Her şey cebimizde kalıyor” (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun – köy). İstanbul’dan ayrılmak için emekli olmayı beklemeyen Yakup bey, Giresun’da tarlası olmayan kişilerin de geçim konusunda zorlanmadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir, “Ekonomik olarak hiç bir korkum olmaz burada. Burada kimse aç kalmaz, çünkü hayat çok ucuz. Çarşıdan pazardan 50-100 liraya bir haftalık sebzeni alırsın. Et alamazsın belki ama sebzelerle rahatlıkla geçinilebilir yani.” (23 yıl İstanbul, 10 yıl Giresun – merkez).

Yakup bey, herhangi bir iş sahasında yetkin olmayan kişilerin artık İstanbul’da iş bulmakta çok zorluk çektiğini söylemektedir. “Gidiyorsun, sana meslek sahibi misin diye

soruyor. İş biliyorsan ona göre alıyor, iş bilmiyorsan yok diyor. Her gün iş arıyorsun, mağdur oluyorsun. Hele de evin falan yoksa kira derdin de oluyor. Burada cebinde para olmasa da özgüvenin yüksek oluyor.” (23 yıl İstanbul, 10 yıl Giresun-merkez). İstanbul’da bakkal dükkanı işletirken iflas edip Giresun’a dönen Selim bey de aynı şekilde “Bir zanaat sahibi olsaydım, bir mesleğim olup devamlı bir işte çalışsaydım kalabilirdim İstanbul’da. Ama şimdi meslek yok, bu yaştan sonra da işe kim alacak seni...” (8 yıl İstanbul, 29 yıl Giresun-köy) sözleriyle İstanbul’da meslek sahibi olmanın önemine değinmiştir. Giresun’da ise kurbanlık alım satım işleriyle kendi evini inşa edebildiğini ifade etmiştir. İstanbul’da ekonomik gelir düzeyi kişilerin yaşam koşullarını oluşturma noktasında birinci derecede belirleyici iken, Giresun’daki yaşantıda gelir düzeyinin günlük hayattaki yansımaları daha arka planda görünmektedir. Kişilerin birkaç farklı yerden gelirleri olduğu, en kötü ihtimalle günlük işlere giderek geçimlerini sağlayabildikleri görülmektedir.

İstanbul’a fabrikalarda çalışmak için giden kişilerin yanısıra, sanayileşme dolayısıyla İstanbul’daki işini eskisi gibi yerine getiremeyen kişilerin de olduğu görülmüştür. 1973 yılında İstanbul’a giderek orada terzilik yapan Hüseyin bey, 1980-1985 yıllarında konfeksiyonların giyim sektörüne girmesiyle terzilik mesleğinin gözden düştüğünü, terzilerin ancak pantolon paçası yapma, giysilerin boyunu kısaltma gibi işlerle meşgul olmaya başladığını ifade etmiştir. Bu gibi işlerden yeterince kazanamayınca kirayı ödemekte dahi zorlandığını bu sebeple emekli olduktan sonra Giresun’a geldiğini söylemiştir. (40 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun-merkez). Oğlu ile birlikte İstanbul’da tekstil boyası ticareti yapan Ekrem bey de, Çin’in piyasaya girmesi ile beraber işlerinin kötü gittiğini, iflas sonrası evlerini satarak borçlarını ödeyip Giresun’a geri döndüklerini ifade etmiştir. (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun – merkez).

İstanbul’da sosyal hayatın kısıtlılığı da ekonomik gerekçelere bağlanmaktadır. Mehmet beyin sözlerine göre, İstanbul’da ulaşımın kendisinin bile başlı başına bir masraf olarak görülmektedir. “İstanbul’da para var mı gezersin, paran yoksa gezemiyorsun.

Dolmuştan in, elini cebine atacaksın. Evden in, elini cebine atacaksın. Ama burada araba olmasa bile yürüyerek 20 dakikada Giresun merkezindesin” (36 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun-köy). İstanbul’da bir belediyede çalışmış olan Akif bey ortalama maaş alan biri olduğunun altını çizerek İstanbul’da sosyal hayatın masraflı oluşundan bahsetmektedir. “Burada aracıma mazot koyuyorum 15 gün gidiyor, orada muhtemelen bir hafta gitmez. Çünkü emekliyim, çalışmak da istemiyorum. Gezmek istiyorum evde de oturamam. Burada hep dışarı atarım kendimi, balığa giderim, denize giderim. Evden çıkınca birkaç dakika içinde denizdesin, İstanbul’da böyle bir şeyi hayal edebilir miyiz?” (29 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-köy). Ekrem bey de “İstanbul’da gezme hep maddiyata bağlıydı. Evden çıkmış olsan, hiç bir şey almasan 50 lira harcıyorsun” ifadelerini kullanmıştır. (40 yıl İstanbul, 3 yıl Giresun-köy).

Tersine göç gerçekleştiren kişilerin bir kısmı da, İstanbul’daki ekonomik şartların getirdiği stresten dolayı sağlık durumlarının kötü etkilendiğini ifade etmektedir. Hatice hanım rahatsızlığıyla ilgili, “Epilepsi hastalığı dedi doktor, yani stres sinir kaynaklı. Yılların birikimi...” (28 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-merkez) demiştir. İstanbul’daki stres seviyesinin Giresun’a kıyasla çok daha yüksek olduğunu, burada daha özgür ve rahat hissettiğini ifade etmektedir. Hasibe hanım da, İstanbul’daki yorucu yaşam düzeni sebebiyle sağlıklarını kaybettiklerini ve bu nedenle köyde hayvancılık yapamadıklarını belirtmiştir. “Şimdi biz ağırlardan sızılardan kalkıp da öyle bir şey yapamıyoruz. İstanbul’da ömrümüzü çürüttük” (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-köy) demiştir.

İstanbul’a göçlerde şehrin sağladığı imkanlar ve kırlarda yaşanan maddi zorluklar doğrultusunda ekonomik şartlar kentlerin çekici, kırların itici faktörü iken, tersine göçlerde durumun tam aksi olabildiğini görmekteyiz. Büyük şehirlerde giderek artan masraflar ve düşük maaşlar kişilerin yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durumda kırdaki şartlar büyük şehirlerle kıyaslandığında daha yaşanabilir görünmekte ve ekonomik şartlar büyük şehirlerdeki en önemli itici faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiler İstanbul’da çalışırken aldıkları maaşların geçimlerini zoraki

karşılığını, emekli olduktan sonra ise emekli maaşlarının başka bir gelir olmadan İstanbul'daki yaşantılarını sürdürmek için oldukça yetersiz kaldığını ifade etmektedirler. Diğer bir deyişle İstanbul, düşük gelirli kişileri emekli olduktan sonra barındırmamakta, daha kolay geçim sağlayacakları memleketlerine geri dönmeye zorlamaktadır. Küçük şehirlere yapılacak olan kapsamlı ve stratejik yatırımlar iş imkanları sağlayarak büyük şehirlerde yaşama talebini azaltacak, böylece kişiler İstanbul'a çalışmak için gidip emekli olduktan sonra memlekete geri dönmek zorunda kalmadan kendi talepleri doğrultusunda küçük şehirlerde yaşamayı tercih edebileceklerdir.

4.2.3. Betonlaşmaya Karşı Doğal Çevre

Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, kişilerin tersine göç kararında doğal çevreye olan özlemin de katkısının olduğu görülmektedir. Kişiler İstanbul'daki yapılaşmaların kendilerini boğduğunu ve bunalttığını, Giresun'da yeşil alanlarla ve doğayla iç içe olmanın kendilerini dinlendiren ve rahatlatan bir etkisi olduğunu ifade etmektedirler. Doğa ile iç içe yaşamının insan sağlığına olumlu etkilerine dair birtakım çalışmalar bulunmaktadır. "İnsanın doğa ile iç içe olmasının yaşam kalitesini ve refahını olumlu yönde etkilemesinin farkındalığı noktasında son zamanlarda doğa/bahçe kavramları yaşam kalitesi kavramı ile eşdeğerde görülmektedir."¹²³

İstanbul'dayken sağlık sorunları yaşadığını ifade eden Hatice hanım, Giresun'da rahat ve özgür hissettiği belirterek, "Şuraya balkona çıkayım, şöyle bir baktığımda denizi gördüm mü gayet iyiyim" demiştir. İstanbul'a tekrar taşınmak isteyip istemediği sorulduğunda ise, "Allah göstermesin! Herhangi bir hastalık, elden ayaktan kalma olmadığı sürece göç gitmem. Bura daha güzel, İstanbul'da nereye gidebiliyorsun ki? Orada mutlu değildim, gittiğin her yer taş yığını... O evden çık o eve, o evden çık o eve" sözleriyle de doğal çevrenin Giresun'da yaşama tercihindeki payını ortaya koymuştur. (28 yıl İstanbul, 3 yıl Giresun – merkez). Çocukları ve torunları halen İstanbul'da yaşayan Yunus beyin, "İstanbul'da çoluk çocuk var, yanına gelir giderler, burada o yok ama buranın da temiz

¹²³ Ayşe Özdemir ve Bilgin Kıray Vural, "Yaşlıların Doğa/Bahçe Algıları Üzerine Bir Araştırma: Denizli Örneği", *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. 5:11, (2015), s.66.

havası var. Baktın mı yemyeşil... Zenginlik oluyor göze. Kuşlar sabahleyin cıvı cıvı ötüyor..." sözleri de benzer niteliktedir.

Giresun'da köylerde yaşayan kişilere, şehir merkezinde evleri olsaydı orada yaşamak isteyip istemeyecekleri sorulduğunda tamamı olumsuz cevap vermiştir. Kişiler, İstanbul ile Giresun şehir merkezi arasında benzerlik kurmakta ve daha doğal olduğu gerekçesiyle köyde yaşamayı tercih edeceklerini ifade etmektedirler. Köyde yaşamının hangi yanını sevdikleri sorulduğunda ise en çok verilen cevaplar temiz hava, yeşillik ve deniz manzarası olmuştur. 1970-1995 yılları arasında İstanbul'da yaşamış olan ve çocuklarını ziyaret etme amacıyla arada bir İstanbul'a gidip gelen Emine hanım, kendi yaşadığı dönemde İstanbul'da evlerin daha seyrek olduğundan, komşularıyla çay demleyip zeytinliklere oturmaya gittiklerinden bahsetmiştir. Zeytinburnu'nda yaşamış olan Akif bey, 2006 yılı itibariyle yapımı başlayan Onaltı Dokuz İstanbul olarak adlandırılan gökdelenlerin yaşadıkları evin hava sirkülasyonunu engellemesinden muzdarip olduklarını söyleyerek İstanbul'daki dikey yapılaşmadan şikayetçi olduğunu ve yatay yapılaşma söylemlerinin gerçekleşmesine dair ümidinin olmadığını üzümlere ifade etmiştir. Eyüp bey de, "Ben betonlaşmadan dolayı İstanbul'dan bıktım, burada mutluyum. Burada huzurluyum, ben burada neşeliyim. Valla daha gençleştim, daha dinçleştim." ifadelerini kullanmıştır. Şehir merkezinde yaşamayı tercih edip etmeyeceği sorulduğunda ise, "Asla düşünmüyorum. Şehirde binalar benim üstüme geliyor. Bıkmışım artık yani. İstanbul'da oturuyorsun duvar, bakıyorsun duvar. Bahçe de kalmadı, önceden ne güzel parklar bahçeler, piknik alanları vardı. Şimdi onların hepsi kayboldu, yok... Her yer beton..." (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun-köy) şeklinde cevap vermiştir.

Neoklasik teoriye göre faydayı maksimize etmeye çalışan ve buna göre göç eden bireyler, artık yalnız ekonomik faydayı gözetmemekte bunun yanında doğal hayat ve yeşil çevrenin sağlıkları açısından daha öncelikli olduğunun bilincinde olarak hareket etmektedirler. Sanayileşme ile yükselişe geçen ve rağbet edilen metropol yaşantısı,

dikey ve aşırı yapılaşma ile büyük şehirlerdeki yeşil alanların gittikçe azalmasına neden olmaktadır. Uzun vadede bu yapılar arasında yaşamının kişilerde bunalmışlığa sebep olduğu ve doğal yaşama dair bir özlem doğurdu görülmektedir. Metropollerde hakim olan beton çevre ile park ve bahçelerin azalması, kentlerin itici faktörü haline gelirken kırsal bölgelerin doğal kalmış oluşu çekici bir faktör haline gelmiştir. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde coğrafi koşullar sebebiyle bolca bulunan yeşil alanların kişiler için direkt bir göç sebebi olmasa da İstanbul'dayken özlem duyulan, göç sonrasında ise özel kıymet atfedilen bir etmen olduğu görülmektedir.

4.2.4. Kalabalıktan Sakinliğe Kaçış

Tersine göç gerçekleştiren kişilerin bir diğer motivasyon kaynağı İstanbul'un giderek artan kalabalığı ve alternatif bir yaşam alanı olan Giresun'un sakinliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşülenlerden biri Giresun için, "İstanbul'dan daha iyi, çünkü İstanbul'da nefes alınmıyor. İstanbul'da çok gürültü patırtı var, burası daha sakin yani. İnsan yaşlandığı zaman kafası bir şey götürmüyor" (53 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun) demiştir. Şehrin kalabalığı, köyde yaşayan kişilerin Giresun merkezde yaşamak istememe gerekçelerinden biri olarak da görünmektedir. Kişiler İstanbul'un kalabalık ve karmaşasından kaçtıklarını, bu sebeple şehir merkezinin kendileri için cazip olmadığını ifade etmektedirler. Emine hanım İstanbul'un kalabalığına dair şunları söylemiştir;

İstanbul'u hiç sevmiyorum, çok sıcak ve kalabalık. Kalabalığı hele hiç istemez oldum. Cahillikte durmuşum yani demek ki kabul etmişim o kalabalığı. Şimdi götürmüyor kafam, onun için burada duruyorum işte. Köyden hiç Giresun'a gitmek (yerleşmek) istemedim. Çarşı hayatı istemiyorum daha. Gürültü istemiyorum. Bir pazara gitsem sanki Keşap üstüme biniyor. İyi ki de gelmişim diyorum yani. Ben ne yapardım oralarda şimdi... Ölürdüm bu zamana kadar yaşayamazdım, duramazdım. Kalabalık yeri sevmiyorum. Böyle kafamı dinlemeyi çok seviyorum. Oralarda hasta olup da geliyorum. (25 yıl İstanbul, 24 yıl Giresun – köy).

İstanbul'un trafiği de kalabalık nüfusun sonuçlarından biri olarak en çok şikayet edilen faktörlerden biridir. İstanbuldayken işi ve evi aynı semtte olduğu için günlük hayatında trafikte çok kalmayan Eyüp bey, buna rağmen bir defa Üsküdar'dan Avcılara özel

aracıyla dört buçuk saatte gittiğinden bahsederek trafiğin de İstanbul'un çekilmez bir yanı olduğunu belirtmiştir. (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun). Fadime hanım İstanbul'daki trafik ve kalabalığın büyük bir stres faktörü olduğunu, herkesin sürekli olarak bir yerlere yetişme çabası içinde olduğunu belirterek, bu durumun insanların birbirlerine karşı olan tahammülsüzlüğünü artırdığını ifade etmektedir. (36 yıl İstanbul, 5 yıl Giresun – köy). Akif bey de bu kalabalığın sonucu olarak "Her gün kavga dövüş, haberlerde izliyoruz. Üçüncü sayfa haberleri gibi. Ama burada bakın sakiniz, nefes alıp verebiliyoruz. İstanbul'un keşmekeşinde yaşamak mümkün değil, öyle olsa kimse dönmezdi herhalde" (29 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun – köy) demiştir.

İstanbul standartlarında, ev ve iş mekanının aynı semtte olması büyük bir lüks olarak görülmektedir. Her gün milyonlarca insan kalabalık toplu taşıma araçları veya özel araçları ile saatlerce yol katederek işyerlerine ve evlerine ulaşmaktadırlar. Kalabalık nüfusun bir sonucu olarak meydana gelmiş olan trafik ve ulaşım sorunu, yoğun çalışma hayatı ve ekonomik kaygıların yanında ayrı bir stres faktörü olarak İstanbul'daki günlük hayatta yerini almaktadır. Göç teorileri, kentlerin gelişmesiyle meydana gelen metropollere özgü sorunların ve dolayısıyla doğal hayata geri dönüş ile sakin bir yaşantıya duyulan özlemin henüz ortaya çıkmadığı bir dönemde ortaya konulmuş olduğu için, kişilerin kalabalıktan uzaklaşma eğilimlerini açıklayamamaktadır. Yalnızca her göç eylemine uygulanabilecek olan itme-çekme kuramı burada da İstanbul'daki kalabalık nüfusun itici bir faktör, küçük şehirlerdeki düşük nüfusun sağladığı sakin yaşantının ise çekici bir faktör olarak açıklanmasına olanak sağlamaktadır.

4.2.5. Güvensizliğe Karşı Tanıdık Çevre

İstanbul'dan Giresun'a tersine göç gerçekleştiren kişilerin ortak söylemlerinden bir diğeri de İstanbul'un barındırdığı çeşitli arka planlara sahip kişilerden oluşan kalabalığın bir güvensizlik ortamı oluşturmasıdır. Kişilerin yaşadıkları çevrede tanıdık insanların veya akrabalarının olması onlara güven vermektedir. İstanbul'da, bir metropol olmanın getirisi olarak, insanların birbirine karşı duyarsızlaştığından ve saygı ve güven

kavramının yitirildiğinden şikayet etmektedirler. İstanbul'dan Giresun'a dönmek için emeklilik döneminin gelmesini beklememiş olan ve şuan Giresun merkezinde yaşayan Yakup bey, dönüş sebeplerinin başında Giresun'un sağladığı güven ortamının geldiğini ifade etmektedir. "Buradaki insanlar hep birbirini tanıyor. Burası küçük bir şehir, uyuşturucu olayları yok, yaşam rahat. O yüzden seviyoruz burayı. Memleketimiz olduğu için de seviyoruz ama burası tam bir yaşanacak şehir." (23 yıl İstanbul, 10 yıl Giresun – merkez). İstanbul'un kalabalığının yanı sıra sahip olduğu yabancı nüfus da insanları tedirgin eden ve güvende hissetmelerine engel olan bir durum gibi gözükmektedir.

İstanbul güzel bir şehir, ama bizim zamanımızda daha güzeldi. Tramvaya bindim bir tane Türk göremedim. Arkamızı, cüzdanlarımızı telefonlarımızı kollamaktan başka bir şey yapamadık. Burada arabanın kapısını kilitlemiyoruz bile. Şuraya park etsen dönüp bakan yok. Burada hırsızlık olma şansı yok. Buradaki yabancıların bir şey yapma şansı bile yok, anında yakalanırlar. Bir bayan mesela sahilde sabaha kadar gezebilir, kimse neden geziyorsun burada demez. Ama İstanbul'da öyle değil. Biz inerdik Bakırköy sahile, gece saat on bir buçuğu geçirmezdik çünkü sarhoşu alkoliği hapçısı hepsi piyasaya çıkmaya başladılar. (23 yıl İstanbul, 10 yıl Giresun – merkez).

Eyüp bey, İstanbul'da gençlerin büyüklere saygısının olmadığını, birbirlerine yabancı kişilerin toplumun nizamına müdahale etmekten çekindiklerini ve bu durumun da şiddet olaylarının artmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Giresun'da ise bu değerlerin görece korunduğunu söylemektedir.

Gençlere hiç bir şey söylenmiyor, sanane sen kim oluyorsun diyorlar. Bıçak, muşta, jilet her şey var. Eyvallah diyorsun mecburen. Burada öyle değil, burada bir yanlışını gördüğünde uyarabilirsin. Sana karşılık verse bile seni tanıyan birileri var, onlar gelir arkanda durur. Ben bu adamı tanıyorum bu benim köylümdür, abimdir dersin. İstanbul'da öyle bir şey yok, seni kim tanıyacak da kollayacak? Yolda adamı kesseler kimse yanaşmıyor yanına, yanaşıyor mu? Dövse yanaşılıyor mu? Yok. Adam kadını dövüyor, yanaşılıyor mu? Diyorsun ki neyidir nesidir... Yani neyi olursa olsun işte, neticede bir kadındır dövdürmemek müdahale etmek lazım ama işte, edilmiyor. Sıkıntı burada, anlatabiliyor muyum? (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun – köy).

Kişiler Giresun'da sürekli tanıdığı insanlarla bir arada olmanın, adım başı tanıdık biriyle karşılaşip selam vermenin, muhabbet edebilmenin mutluluk verici olduğunu ifade

etmektedirler. “Bura memleketimiz, her adım attığımızda tanıdığımız insanlar, arkadaşlarımız, akrabalarımız... İstanbul’da herkesi tanımıyorsun yani, büyük yer. Orada tanıdığın on kişi ise burada yirmi otuz kişidir” (22 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy). Eyüp bey, İstanbul’da insanların birbirlerine selam dahi vermediklerini, aynı apartmanda yaşayan kişilerin birbirlerini tanımadıklarını bunun da güvensizliğe sebep olduğunu ifade etmektedir. Dairelerde oturan kişilerin hızla değişmesiyle henüz tanışılmayan komşuların habersizce ayrılıp yenilerinin gelmiş olduğunu bu sebeple de sürekli yabancı insanlarla bir arada yaşandığını söylemektedir. İstanbul’da yaşarken, Giresun’daki akrabaların önemli günlerinde yanlarında olamadığı için üzüldüğünü de ifade etmektedir. “Yani ne bileyim bir düğün oluyor, cenaze oluyor, gidemiyorsun üzülyyorsun. Burada herkesin yanında olabiliyorsun. Bayram namazından sonra camiden çıkar kimseyle konuşmadan eve dönerdik, şimdi burada namazdan çıkınca herkesle bayramlaşıyoruz. Bakın şimdi ne kadar mutluyum.” (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun – köy).

Köydeki yakın çevre ile kurulan ilişkiler ve büyük şehirde kurulan ilişkiler gözle görülür biçimde ayrılmaktadır. Simmel’e göre “...toplumsal oluşumların en erken aşaması şudur: komşulara, yabancıya ya da bir bakıma çatışmacı çevrelere karşı sıkı bir biçimde kenetlenmiş nisbeten küçük bir muhit.”¹²⁴ Simmel’in tanımladığı küçük yerleşim birimlerindeki ilişkiler köyde ve kırsal bölgelerdeki ilişki biçimlerini tanımlamaktadır. Metropolde ise insanlar birbirlerine karşı duyarsızlaşmakta ve kendi içlerine kapanmaktadırlar. Görüşülen kişilerin İstanbul’daki insan ilişkilerine dair ifadeleri, Simmel’in “Metropol ve Zihinsel Yaşam” makalesinde tasvir ettiği metropol insanının davranışları ile örtüşmektedir. “Caddenin her geçilişiyle, ekonomik, mesleki ve toplumsal hayatın temposu ve katlanarak çoğalmasıyla birlikte, şehir ruhsal hayatın duyumsal temelleri bakımından küçük kasaba ve taşra hayatına derin bir tezat teşkil eder.”¹²⁵ Metropol hayatı insanların kendilerini dış faktörlere karşı korumalarını telkin ederek tedbirli bir davranış biçimi sergilemelerini talep etmektedir. “...insanların haklı

¹²⁴ Georg Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, *Şehir ve Cemiyet*, (İstanbul: 2005), s.176.

¹²⁵ A.g.m., s.168.

olarak kapıldığı güvensizlik hissi ihtiyatlı olmamızı gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyatın bir sonucu olarak, yıllardır komşumuz olan kimselerin çok kere şekli şemalini bile bilmeyiz. Küçük kasaba insanların gözünde bizi soğuk ve kalbsiz gösteren işte bu ihtiyatkar tavidir.”¹²⁶

İlişkiler Ağı teorisine göre, göç edilen yerde akraba ve tanıdıkların olması, yeni göçmenler için güven verici bir faktördür. Kırdan kente göçlerde kişiler İstanbul’a ilk geldiklerinde önce bir süreliğine akrabalarının yanında kalmakta, ekonomik yeterliliğe ulaştıklarında ise ayrı eve çıkmaktaydılar. Dolayısıyla kentteki ilişkiler ağı, göçmenleri güvende hissettiren bir “tampon mekanizma” işlevi görmekteydi. Fakat son dönemde artık İstanbul’daki akrabalar birbirleriyle daha az görüşmekte, akrabalık ve komşuluk ilişkileri zayıflamaktadır. Metropol hayatının temposu içinde akrabaları ve halihazırda tanıdıkları kişiler ile görüşme sıklıkları azalmış, mevcut ilişkileri zayıflamış olan insanlar yeni kurulan ilişkilerde de tedbirli ve tedirgin bir tavır sergilemektedirler. Bu tedbirli yaklaşım kişilerin arasına görünmez bir duvar örmekte ve ilişkileri yüzeysel kılmaktadır. Dolayısıyla küçük yerleşim birimlerinde halen korunmakta olan samimi ilişki biçimleri insanların uzak kaldığı ve özlemini duyduğu çekici bir etmen olarak görünmektedir.

4.2.6. Eski İstanbul – Yeni İstanbul

Görüşme yapılan kişilerden İstanbul’a görece daha erken giderek 1970’li yıllarda orada yaşamış olan kişilerin İstanbul’un son yirmi otuz yıl içerisinde çok değiştiği ve eskiden sahip olduğu birtakım güzellikleri kaybettiği yönünde görüşleri bulunmaktadır. Bu durumun İstanbullular tarafından değil, daha sonra birtakım sebeplerle memleketinden İstanbul’a göç etmiş ve gençlik yıllarını İstanbul’da geçirdikten sonra memleketine geri dönüş kararı alan kişilerce fark edilmesi dikkate değer görünmektedir. Tasvir edilen eski İstanbul’un, bugün insanların Giresun’da tercih etmiş olduğu koşulları sağladığı fakat zamanla değişerek bu özellikleri yitirdiği görülmektedir. Bu değişimlerden bir tanesi İstanbul’un giderek kalabalıklaşması sonucu kişilerin birbirine yabancılaşması, ve tanıdık

¹²⁶ A.g.m.,s.175.

kişilerle geçirilen vaktin azalıp seyrekleşmesidir. Kişilerin anlattığı eski İstanbul'da ilişkiler küçük yerleşim birimlerindeki ilişkilerle daha benzer niteliktedir. İstanbul'da 1970'li yıllarda yaşamış olan Emine hanım, "İstanbul çok değişti. O zaman ben çalışırken bir gördüğüm kişiyi günde iki üç defa görüyordum. Şimdi curcuna oldu, her yer doldu. Onun için beni sarmadı" (25 yıl İstanbul, 24 yıl Giresun-köy) demiştir.

İstanbul'un geçirdiği bir diğer gözle görülür değişim de artan yapılaşma ile yeşil alanların azalması olarak görülmektedir. Üsküdar'da yaşamış olan Eyüp bey şu ifadeleri kullanmaktadır;

Bahçe de kalmadı, önceden ne güzel parklar bahçeler, piknik alanları vardı. Şimdi onların hepsi kayboldu, yok... Her yer beton. Mesela Marmara İlahiyat Fakültesi'nin olduğu yerler, siz bilmezsiniz oranın eski hallerini. Olduğu gibi bahçeydi oralar. Eski ahşap binalar vardı orada ne kadar güzel. Salacak, Burhaniye, Kiraztepe, Erzurum Sitesi... Ne kadar güzeldi oralar, git gidebildiğin kadar... Şimdi bloklar oldu hep. Emniyet mahallesi... Hep yeşillik alandı, şimdi var mı yeşillik... Nereye baksan beton... (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun – köy).

Hasibe hanım da, "İstanbul'da çok şey değişti. Hayat şartları değişti, geçim değişti, trafik değişti, çok kalabalık oldu. İş yapmak çok zorlaştı." (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun-köy). İfadeleriyle değişen ekonomik şartlara, artan nüfus ile birlikte büyüyen trafik sorununa değinmiştir. Eski polis olan Ekrem bey de, değişen sosyal şartlar dolayısıyla İstanbul'da aile ile vakit geçirmenin zorlaştığından bahsetmektedir.

70'li yıllarda ben memurdum, hanımla beraber haftada iki üç kez sinemaya giderdik. Her akşam gider parka otururduk, gider Yeşilköy'de orada burada otururduk. Pikniğe giderdik, hep gezerdik yani. Şimdi ne pikniğe gidebiliyorsun, ne parka gidip oturabiliyorsun. Bir parka gidemiyorsun çoluk çocuğunla, hanımınla beraber. Sağa sola gidemiyorsun. Her taraf çakal yatağı olmuş. (40 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun – köy).

İstanbul 70'li yıllarda sakin, suç oranlarının az olduğu, insanların tanıdığı ve bildiği kişilerden oluşan sosyal çevrelerde yaşadığı, tanışmayan insanların da birbirlerine karşı henüz duyarsızlaşmadığı güvenli bir şehir olarak anlatılmaktadır. O günlerin sakin ve

güvenilir sokakları da nostalji ile anılmaktadır. İstanbul'a tekrar dönmek isteyip istemediği sorulan Eyüp bey, şu şekilde cevap vermiştir;

Yok gitmem, daha gitmem. İstanbul'da bir şey yok ki. Ben 1974'te İstanbul'daydım, o zaman o kadar güzeldi ki... Mesela yoğurtçular vardı, siz bilmezsiniz. Omzunda askılar böyle, elinde zili... "Yoğurtçu... diye bağırdı. Öyle bakkalarda yoğurt falan yoktu. Omuzlukları vardı aşağı çökmüş böyle, iki tane tava var büyük tepsi. Kürekleri vardı, iki kilo yoğurt ver derdik. Hemen oradan koyardı kabına, sen sepetle çekerdin. Eskiden arnavut kaldırımları vardı böyle, patika taş yollar. Sucular vardı böyle uzun at arabaları, damacınalar böyle sepette, cam şişede. Su getirirlerdi tak rak taka rak giderlerdi, ne güzeldi... Bozacılar vardı, yine var bozacılar ama eski bozacılar yok. Şuruplar satılırdı. Efendime söyleyeyim insanlar birbirlerine selam verirdi. Mahallenin esnafına hep selam veriyordun, hal hatır ediyordun, nasılsın diyordun. Şimdi bakkala merhaba diyorsun başka bir şey yok. (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun-köy).

Görüşülen kişilerin İstanbul'dan ayrılma gerekçelerinden kalabalık oluşu, dikey yapılaşmaya sahip olması ve güvensiz bir çevre sunmasının, şehrin birtakım vasıflarını yitirmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. İstanbul, önceden yeşil alanların yaygın olduğu, park ve bahçelerde insanların ailecek güven içinde vakit geçirdiği ferah ve sakin bir şehir olarak tasvir edilmektedir. İstanbul nüfusunun artması ve ülkenin diğer bölgeleriyle kıyaslandığında orantısız bir gelişme göstermesi ile şehrin bu nitelikleri zamanla yitirdiği görülmektedir. İş ve ekonomik imkanlarıyla beraber İstanbul'da yaşamayı cazip kılan etmenler, bugün şehrin itici faktörleri haline gelmiştir. Kişilerin ifade etmiş olduğu İstanbul'un değişen özelliklerinin metropolleşmeden kaynaklandığı görülmektedir. Yıllar içinde, Ravenstein'ın bahsettiği gelişmiş kentlere doğru gerçekleşen göçün en önemli muhatabı haline gelmiştir. Kesişen Fırsatlar Teorisi'nde belirtildiği gibi, imkanlar arttıkça bölgeye gerçekleşen göç miktarının da o nispette arttığı bir yer haline gelmiştir. Yapılan yatırımlarla şehrin göç alma eğilimi beslenmiş, nüfus katlanarak artmış, artan nüfusu barındırmak için şehir giderek yapılanmış, yapılandıkça da sahip olduğu yeşil alanlar gün geçtikçe azalmıştır. Artan nüfusla beraber birçok farklı kesimden insana ev sahipliği yaparak sakin bir şehir olmaktan çıkmıştır. Görüşülen kişilerin eski İstanbul olarak niteledikleri şehir, büyüyüp gelişerek devasa bir metropol haline gelmiştir.

4.2.7. Toprak Mülkiyeti, “Ata Toprağı” ve Geçmişle Kurulan İlişkiler

Giresun’da her ailenin mutlaka büyük veya küçük, bir fındık bahçesi bulunmaktadır. Fındık bahçeleri, miras yolu ile çocuklar arasında paylaşıldığı için nesilden nesile aktararak küçülmektedir. Dolayısıyla yalnızca babadan kalmış olan bir fındık bahçesi ile geçim sağlamak olanaksız görünmektedir. Kişiler, geçim sağlamak için yetersiz olduğu ifade edilen fındık bahçelerini bir ek gelir kaynağı olarak görmektedirler. Yaz sonunda fındıkların olgunlaşmasıyla başlayan ve fındık sezonu olarak adlandırılan dönem, fındık toplama kurutma ve satma süreçlerini kapsamaktadır. Dik ve yamaç arazilerde yetişen fındıklar her yıl tutulan sezonluk işçiler yardımıyla toplanmakta, çotanağından ayrılarak kurutulmakta ve çuvallanarak satılmaktadır. Sezonluk getirisi olan ve sezonluk bir uğraş gibi görünen fındık işi, aslında yıl içerisinde de düzenli bakım gerektirmektedir. Fındık bahçelerinin bakım süreci şu aşamaları kapsamaktadır;

Asgari olarak yılda iki defa ot kesmek gerek. Fındık ağaçlarının diplerinde taze sürgünler var onları almazsan büyüyorlar sürekli. Onların dipleri tertemiz olacak. Bakımı var, gübre atılacak, ilaç atılacak falan... Bir sürü şey var. Yıl içerisinde bir ay yoğun çalışılıyor ama 12 ay içerisinde de 2-3 aylık periyotlarla inilip yapılması gereken standart işler var. Onlar yapılmaz ise fındık bahçesi formundan çıkıyor, ormana dönüyor. (29 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun – köy).

Yıl içinde yapılan budama, temizleme, ilaçlama gibi bakımlar fındıkların olgunlaşma sürecini ve kalitesini etkilemektedir. Fındık sezonu geldiğinde ise kişilerin günlük yaşantısının merkezine oturan ve diğer her şeyi ikinci planda bırakan bir önceliğe sahip olmaktadır. Bütün yıl boyunca bahçeye yapılan yatırımların ve verilen emeklerin karşılığı bu sezonda alınmaktadır. Görüşme yapılan kişiler fındık işini zor, zahmetli ve maliyetli olarak nitelendirilmektedirler. Küçük bahçe sahipleri, fındık işinin parasal getirisinin verilen emeği karşılamadığını ifade etmektedirler. Bütün iş yüküne ve zahmetine karşın bu bahçelerin elden çıkarılmaması ise, toprağa yüklenen anlamda karşılık bulmaktadır. Bir zamanlar iş bulmak ve ekonomik kazanç sağlamak amacıyla hayvanlarını satarak İstanbul’a giden kişilerin şartlar ne olursa olsun bu bahçeleri ellerinde tutmaya özen gösterdikleri dikkat çekmektedir. Giresun’daki hayvanlarını satarak İstanbul’a gidip orada bakkal dükkanı işletmiş, bir dönem de Arabistan’a ticaret yapmaya gitmiş olan

Selim bey, ticari girişimleri iflas ile sonuçlanmasına rağmen babasından kalma toprakları satmayışını şu sözlerle açıklamaktadır;

Bahçe satılır mı ya!? Toprak atadan, babadan kalma, satılır mı o... Nereye gideceksin ondan sonra? (Babasının yaptırdığı, eski evi kastederek) 1955'te yapmış adam o evi, yol yok, elektrik yok, su yokken patika yoldan bahçenin içinden gelip gidip yapmış, elde avuçta yok. Buraya derme çatma fındık evi diye yapmış adam. Şimdi onu satıp nereye gideceksin? Şimdi altında ahır var, fındık zamanı işçiler kalıyor. Vatana dönüp geldik işte toprak var diye, satsaymışım demek daha gelememişim buraya, nereye gideceğim başka? Memleketten başka nereye gideceksin? Başka bir yere gidemezsin ki, nereye gideceksin? (8 yıl İstanbul, 29 yıl Giresun-köy).

Geri dönmek gibi bir niyeti olmamasına rağmen, Eyüp beyin de İstanbul'a giderken Giresun'daki toprağını satmamış olması dikkat çekicidir. Niçin satmadığı sorusunu ise şu şekilde yanıtlamaktadır;

Satmayı düşünmem. Topraktır, gelir giderim yani toprağım dursun burada. O yüzden satmak istemiyorum. Dönecek bir yeri olur insanın, döneriz gideriz. Dursun toprak. Toprak her zaman topraktır. Toprağı hiçbir zaman kaybetmezsin. Şimdi burada biri toprağı ezse de, üstündekiler kurusa da sana kalır. Yani toprağa hiçbir şey olmaz. Bir bina eskiyor, çürüyor, dökülüyor ama toprak hiç bir şey olmuyor. Bizim kullandığımız bahçe babaannemin babasınınmış. O kullandı, babaannem kullandı, babaannem babama verdi. Babam öldü, anamıza verdi. Şimdi anamız öldükten sonra kime kalır bilmem... (43 yıl İstanbul, 2 yıl Giresun – köy).

Akif bey de babasından kalan fındık bahçesini satmayı hiç bir zaman düşünmediğini ifade etmektedir. İstanbul'da yaşarken Zeytinburnu'ndaki evlerinin terasında çeşitli meyve, sebze ve çiçekler yetiştirdiğini söyleyerek her zaman organik tarım yapma isteği olduğunu belirtmiş, Giresun'a geliş sebebinin de doğal bir çevrede doğal besinler tüketerek yaşamak olduğunu ifade etmiştir. Coğrafi koşullar nedeniyle Giresun'da tarım yapmanın zor olduğunu, eğer Giresun'da babadan kalma bir bahçeleri olmasaydı Ege'de bir yere yerleşmeyi düşüneceğini söylemiştir. Fındık bahçesi ile ilişkilerini şöyle anlatmaktadır; "Fındığa yönelik değil buradaki ekonomik beklentimiz. Hatta hiç olmasa daha iyi olur çünkü çok, çok zahmetli bir iş." Fakat buradaki araziyi satmak ile ilgili düşüncelerini ve kendisi için kıymetli oluşunu şu sözlerle ifade etmektedir;

Kendi adıma ben bunu hiç düşünmedim. Yani ata yeri bizde önemli. Çocukluğumuz buralarda geçti, babaannemin yanında büyüdüm ben. Her taşını toprağını, her karınca yuvasının yerini bildiğim bir bahçe burası. O çocukluktan kalma sebeplerden dolayı satılmaz durumda burası benim için. Çocukluk birikimlerimden dolayı buradayım ben. Aksi halde burada olmazdım. (29 yıl İstanbul, 6 yıl Giresun – köy).

Fındık bahçesinin zahmetli ve maliyetli oluşundan dolayı elden çıkarılmak istendiği durumlar olduğu da elbette görülmektedir, fakat çoğunlukla ya aile büyüklerinin engel olması ile ya da toprak sahibi olmanın sağladığı güvenceden mahrum kalmamak adına bu düşünceden vazgeçilmektedir. Önce İstanbul'a, oradan da Almanya'ya giderek ekonomik olarak belli bir refah düzeyine ulaşabilmiş olan Yunus bey, babasından miras kalan fındık bahçesini satın alma yoluyla büyütmüş ve tek başına bir geçim kaynağı olabilecek düzeye ulaştırmıştır. Fakat bunu maddi kaygılarla değil, tamamen bahçenin manevi değerinden dolayı gerçekleştirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir;

Bu bahçeleri alacağımıza İstanbul'da iki-üç tane daire alırdık. Ne gübresi var, ne sıkıntısı var, ne toplaması vardır. Kirası ne ise alır otururduk aşağıya, her ay para gelirdi. Şimdi burada sıkıntıdan ağzılarım sakat oldu. Yok işçi gelmedi, yok o gelmedi, yok gübre satılacak. Çok masraf ediyorum ben. O zaman keşke satsaydım, çok pişmanım. Ben almayacaktım buraları da, rahmetlik annem "Oğlum babanızın yeri, el girmesin. Altından yel geçmiyor" dedi. Rahmetlik annemi kırmadım. (53 yıl İstanbul, 1 yıl Giresun – köy).

Kendisine "altından yel geçmemek" deyişinin anlamı sorulduğunda, bahçelerin herhangi bir yapıdan farklı olarak yıkılıp zarar görme durumunun olmadığı, üzerindeki bitkilerin başına ne gelirse gelsin toprağın bir zarar görmeyeceği ve her zaman bir güvence olarak ellerinde kalacağı şeklinde açıklamıştır. Yakup bey de fındık bahçesi ile ilgili düşünceleri ve İstanbul'a giderken bahçesini satmayı düşünüp düşünmediği sorulduğunda şunları söylemektedir; "Biz hiç bir zaman fındıktan kar etmedik ki, fındığa kaldıysak biz acımızdan ölürüz. Giresun 114 bin kişi, 500 kişi yoktur fındıktan tam anlamıyla geçinen. Şuan bile annem olmasa hepsini satarım." (23 yıl İstanbul, 10 yıl Giresun – merkez).

Fındık bahçeleri, Giresun halkının hayatında iş yükü çok fazla olan külfetli bir meşgale olarak yer almaktadır. Yılın yalnızca belli bir bölümünde maddi getiri sağlaması dolayısıyla bu dönemin büyük bir stresle geçmesine sebep olmaktadır. Buna karşın, miras yoluyla aile büyüklerinden kalmış olması, kendi ifadeleri ile “atadan kalma toprak” olması sebebiyle çoğu zaman manevi değerinin maddi giderlerinin önüne geçtiği görülmektedir. Niceliğinden bağımsız olarak, memlekette sahip olunan bahçenin kişilere bir güvence sağladığı bunun yanında manevi bir anlam taşıdığı görülmektedir. Aile büyüklerinden miras kalan bu topraklar, geçmiş ile kurulan bir ilişkiyi mümkün kılmaktadır. Aile büyüklerinin ekonomik zorluklarla edindiği topraklara ve fındık bahçelerine verilen değer, büyüklere gösterilen bir saygı ve hürmet ifadesi olarak algılanmaktadır. Herhangi bir göç sürecinden farklı olarak, memlekete gerçekleşen tersine göçlerde motivasyon kaynakları yalnızca maddi olmamakta, bunun yanında memleketle kurulan ilişkiler dolayısıyla manevi bir yanı da barındırmaktadır. Bu anlamda memlekete tersine göçler ile, yabancı olunan ve halihazırda derin ilişkilerin kurulmamış olduğu herhangi bir şehre gerçekleştirilen göçleri ayırt etmek önemlidir. Çünkü her iki göç tipinde de büyük şehirden ayrılış nedenleri ve motivasyonları benzerlik gösterse de, varış noktası tercihleri itibarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Literatür incelendiğinde, yapılan çalışmalarda memlekete tersine göçler şeklinde bir ayırım üzerinde durulmadığı, dolayısıyla bu göçlerin manevi motivasyonları konusunda da bir eksiklik olduğu görülmektedir.

4.2.8. “İkili Yaşamlar” ve Akrabalık Ağları

Giresun’dan İstanbul’a göç ederken kişilerin hayatlarını tamamen beraberinde götürmedikleri, memleketleri ile olan bağlarını bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir. Bir önceki bölümde ele alınmış olan toprak ile kurulan maddi ve manevi bağ, bu ilişkinin sürdürüldüğünün açık bir göstergesidir. İstanbul’da görülen, yaz tatillerinde memlekete gitme adetinin yanı sıra, Giresun özelinde fındık sezonunun yazın memlekete gitmek için daha bağlayıcı bir etken olduğu görülmektedir. Her sene Giresun’a gitmek, köy ile olan bağlantıların canlı tutulmasını ve oradaki gelişmelerin takibini sağlamaktadır.

Dolayısıyla İstanbul'a giderek memleketi ile irtibatı tamamen kesilmiş olan biri ile, her yıl belli dönemlerde düzenli olarak köyüne giderek oradaki yaşantıyı tecrübe eden birinin memleketi ile kurduğu ilişki oldukça farklıdır. Her sene fındık sezonunda Giresun'a gelen kişiler için "geri dönmek" her zaman için daha muhtemel ve kolay görünmektedir. Hiç bilinmeyen bir şehre gitme kararı, memlekete geri dönme kararı ile kıyaslandığında büyük bir bilinmezlik ve birçok risk barındırmaktadır. Dolayısıyla memleketi ile ilişkisini sürdüren kişiler için geri dönüş kararı almanın daha kolay olduğu görülmektedir. "[Çünkü] dönmek için alternatif olan yer "bilinen" bir yerdir ve her ne kadar aradan geçen zaman içinde köy değişmiş olsa bile, gidenler bağlantılarını koparmadıysa, bilinmezliğin getirdiği risk azalmıştır."¹²⁷

İstanbul'da çalışıp yaşamlarını orada sürdüren kişiler, fındık sezonunu geçirmek üzere Giresun'a gelerek en az bir ay olmak üzere köyde kaldıklarını ifade etmektedirler. Birçok kişi bu süreyi birkaç aya kadar uzattıklarını da belirtmektedir. Bu yaşam biçimiyle hem şehirdeki hem de köydeki yaşantılarını, düzenlerini ve ilişkilerini sürdürerek bir "ikili yaşam" örneği sergilemektedirler.¹²⁸ Köydeki gelişmeleri yazdan yaza takip eden kişiler olduğu gibi, yılın 6 ayını İstanbul'da, 6 ayını Giresun'da geçiren kişiler de mevcuttur. Geri dönenlerin bir kısmı, kesin dönüş yapmadan önce bu biçimde bir geçiş sürecini tecrübe ettikten sonra temelli dönme kararı aldığını ifade etmektedir. İstanbul'da ev sahibi olan kişiler için bu yaşam formu ekonomik olarak bir problem teşkil etmezken, ev sahibi olmayan kişiler için bu süreç emekli maaşları ile hem kira ödeyip hem geçim sağlayamayacakları gerekçesi ile kiracı oldukları evi boşaltıp İstanbul'da çocuklarının yanında kalma biçiminde ilerlemektedir. Görüşme yapılan kişilerden birkaç tanesi hariç tamamının çocukları İstanbul'da yaşamaktadır. Fakat çocukları ile yaşayan kişilerin bir süre sonra çocuklarının evinde uzun vadede rahat edemediklerini ve bu durumun Giresun'a taşınma sürecinin hızlanmasında etkili olduğunu ifade etmektedirler. Emekli olduktan sonra çocuklarının yanında kalmaya başlayan Hatice hanım, bir süre sonra bu

¹²⁷ Perrin Öğün Emre, Ferhat Kentel ve Murat Öztürk, "Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekânlar ve Anlamlar." (İstanbul: Temmuz 2017), s.221.

¹²⁸ A.g.e., s.227-228.

duruma dair artan rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmektedir; “Hep birlikte yaşıyorduk, 5 sene sonra dedim ben artık olmuyor göç göç üstünde, çocukların yanında... Onlar da benden rahatsız oluyor, ben de onlardan...” (28 yıl İstanbul, 4 yıl Giresun – merkez).

İstanbul’a göç sürecinde, İlişkiler Ağı teorisinde bahsedildiği gibi kişiler kendilerinden önce göç etmiş olan akrabalarından İstanbul’a dair bilgi almakta ve göç sonrasında bir süreliğine bu akrabaların yanında kalmaktadırlar. Aynı zamanda bu ilişki ağları sayesinde kentte ulaşım ve diğer fırsatlara dair bilgi sahibi olabilmekte ve iş imkanlarına erişebilmektedirler. Dolayısıyla kırdan kente akrabalık ağları vesilesiyle gerçekleştirilen bu göç, zincir göçü olarak tanımlanabilmektedir. Kente göçün gerçekleştiği yıllarda akrabaların yanında kalmak göç sürecinin olağan bir parçası sayıldığı gibi, İstanbul’dan Giresun’a geri dönüşlerde yılın bir kısmı İstanbul’da bir kısmı Giresun’da şeklinde geçirilen ara süreçte de İstanbul’daki akrabaların yanında kalmak tersine göç sürecinde yer alan bir geçiş aşaması olarak ele alınabilir. Fakat tersine göçlerde gidilecek yerin zaten bilinen bir yer olması, göç sonrasında dair soru işaretlerini minimize etmekte ve kişilerin birbirlerinden bağımsız olarak göç kararı vermesini kolaylaştırmaktadır. Tersine göç sürecindeki ilişki ağları, İstanbul’da yaşarken dahi kişilerin memleketleri ve orada yaşayan akrabaları ile kurdukları ilişki ve geri dönme sürecindeki gidip gelme aşamasında İstanbul’daki çocuklarının yanında kalmaları dolayısıyla işlevsel görünmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ

Türkiye, her zaman toplumsal hareketliliğe sahip bir ülke olmakla beraber son yıllarda hem iç hem dış göç hacminin artması ve nüfusundaki dalgalanmalar ile demografik anlamda oldukça dinamik bir hâl almıştır. Diğer faktörlerle birlikte göç çalışmaları da ülkenin demografik yapısını takip ve analiz etme noktasında büyük önem teşkil etmektedir.

Türkiye’de iç göçler 1950’li yıllardan itibaren kırsal-kent yönünde yükselen bir eğilim göstermiş ve son yıllarda kırsal-kent arasındaki oranlar kentler lehine en yüksek seviyesine ulaşmış görünmektedir. Bu sebeple de akademik çalışmalar kırsaldan kente göçler odağında gerçekleştirilmiştir. Sanayileşme ile başlayan ve her türlü teknolojik, ekonomik ve kültürel gelişmişlik seviyesinin yükselmekte olduğu kentler, gelişen imkanları dolayısıyla yaklaşık 70 yıldır adeta bir mıknatıs gibi kitleleri kendisine çekmeyi sürdürmüştür. Bu anlamda her türlü imkân ve fırsatın yoğunlaşmış olduğu İstanbul, istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri gibi olanaklara erişim sağlamak amacıyla Türkiye’nin her bölgesinden gelen insanların bulunduğu bir merkez konumundadır. Yüzölçümü olarak ülkenin 1/143’üne tekabül eden İstanbul, toplam ülke nüfusunun 1/5’inden fazlası olan yaklaşık 15 milyon kişiyi barındırmaktadır. Dolayısıyla şehrin, sahip olduğu nüfusa sorunsuz bir şekilde ev sahipliği yapması olanaksız hale gelmiştir. Nüfusun ve dolayısıyla talebin yüksek olması sebebiyle ev kiralari artmış, yaşam pahası yükselmiş, artan kalabalık nedeniyle trafik büyük bir sorun haline gelmiş ve toplu ulaşım giderek artan kalabalık sebebiyle yetersiz kalmıştır. Artık İstanbul’da yaşamak birtakım zorluklara karşı direnmeyi, zamandan feragat etmeyi ve stresli bir günlük yaşantıyı kabul etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu gibi zorluklar sebebiyle son yıllarda İstanbul’dan ayrılma yönünde bir eğilim ortaya çıkmaya başlamıştır. Metropolden uzaklaşma olarak ifade edilebilecek olan bu eğilim, yeni bir iç göç biçimi olarak tersine göçleri meydana getirmiştir. Bir kesim metropol yaşantısını arkasında bırakarak organik tarım gibi bazı

işler yapmak üzere daha küçük sahil kentlerine yerleşme eğilimi gösterirken diğer bir kesim ise daha önce memleketinden İstanbul'a daha çok iş bulma amacıyla gelerek yaşantısını burada kuran, fakat bahsedilen zorluklar sebebiyle memleketlerine geri dönen kişilerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin kentleşme ve iç göç süreçlerinde İstanbul'un önemli bir pozisyonda olması, tersine göçleri ilk aşamada İstanbul'dan gidişler olarak ele almayı gerekli kılmaktadır. İstanbul'a göçlerde büyük paya sahip olan Karadeniz Bölgesi illerinin tersine göçlerde de önemli bir varış noktası olması ve İstanbul nüfusunda Giresunluların önemli bir paya sahip olması nedeniyle araştırma sahası olarak Giresun ili tercih edilmiştir. İstanbul'dan memleketleri Giresun'a tersine göç eden kişilerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu göç kararlarının altında yatan gerekçeler, kişilerin İstanbul'a dair yıllar içinde değişen düşünceleri ve mevcut günlük yaşantıları analiz edilmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin söylemlerinden yola çıkılarak zihinlerinde İstanbul ve Giresun illerini nasıl anlamlandırdıkları ve konumlandıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. İstanbul'a gittikleri dönemdeki ve Giresun'a geri dönme kararından itibaren olan düşünceleri irdelenmiş, kişilerin söylemlerinde ortaklaştığı noktalar temel başlıklar altında incelenmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde kişilerin ortaklaştığı en büyük nokta İstanbul ve Giresun'un sunduğu yaşam biçimleri olmuştur. Kişilerin İstanbul'u uzun vadeli bir yaşam alanı olarak değil, gençlik ve yüksek enerji isteyen, durmaksızın yorulmayı gerektiren bir çalışma mekânı olarak algıladıkları görülmüştür. İstanbul yaşlıların ve hastaların rahat edebileceği bir yer değil, gençlerin çalışıp para kazanacağı ve eğitim göreceği bir mekan olarak görülmektedir. İstanbul'un aksine Giresun, yaşlılar ve emekliler için bir dinlenme ve huzur bulma yeri iken, gençlerin sıkılacağı ve tercih etmeyeceği bir yaşam biçimi mekanı olarak sunulmaktadır. Giresun'a geri dönen kişilerin hemfikir olduğu bir diğer nokta, İstanbul'daki yaşantının ekonomik olarak Giresun'dan çok daha zorlayıcı oluşudur. Emekli maaşı ile İstanbul'da kira ödeyerek geçim sağlamanın neredeyse olanaksız olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca kişiler yüksek

çalışma temposunun yanı sıra ekonomik kaygılar sebebiyle de sosyal faaliyetlere katılamadıklarını ifade etmektedirler. Çoğu kişinin aileden kalma evleri olması ve kiraların da İstanbul ile kıyaslandığında uygun olması sebebiyle ekonomik olarak Giresun'da daha rahat ettikleri görülmektedir. Giresun'da her ailenin bir fındık bahçesi olması ile bir ek gelir sağlanmakta, bunun yanı sıra özellikle erkeklerin günlük bahçe işlerine giderek aile bütçesinde katkı sağlama imkanları bulunmaktadır. Bunlarla birlikte kişilerin çoğunlukla kendilerine yetecek miktarda ekim dikim yapabildikleri bir tarlaları bulunmaktadır. Tarladan elde edilen meyve sebzelerin alışveriş masraflarını önemli miktarda azaltıyor oluşu da Giresun'daki ekonomik şartları kolaylaştıran bir diğer faktördür.

İstanbul'da yükselen nüfusla beraber artan yapılaşma, kişilerin şikayetçi oldukları bir diğer husustur. Yeşil alanların giderek azalması ile dikey yapılaşmanın hakim olması bunaltıcı bir faktör olarak görülmektedir. Giresun'un coğrafi koşullar sebebiyle sahip olduğu zengin yeşil alanlar ve köylerin yüksek konumları sayesinde deniz manzaralı olan evler kişilerin Giresun'a dair en rahatlatıcı buldukları etmenler olarak görünmektedir. Kişiler, doğal ve yeşilliğin hakim olduğu bir çevrede yaşamının ruhsal ve fiziksel olarak kendilerine iyi geldiğini, buna karşın İstanbul'u betonlaşmadan dolayı sıcak ve bunaltıcı bulduklarını söylemektedirler.

Yüksek nüfusun bir sonucu olarak artan güvensizlik ortamı, kişileri İstanbul'dan uzaklaştıran bir diğer faktördür. Uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, hırsızlık ve gasp olaylarının artması ile İstanbul'da güvenli bir kamusal yaşantı olmadığı yönünde bir algı oluştuğu görülmektedir. Metropolün ortaya çıkarmış olduğu kişilerin birbirlerine karşı yabancılaşması ve duyarsızlaşması durumu, komşuluk ve her türlü sosyal ilişkinin daha yüzeysel bir hâl almasına neden olmuştur. Yoğun iş temposu ve ekonomik gerekçelerle sosyal yaşantısı zaten sınırlı olan insanlar mevcut ilişkilerin de zayıflayarak yok olma noktasına gelmesinden şikayet etmektedirler. Giresun'da ise şehrin küçük olması sebebiyle tanıdık bir çevrede olmanın, köyde de sürekli akraba ve tanıdık kişilerle bir

arada olmanın kişileri rahat ve huzurlu hissettirdiği görülmektedir. Yabancı insanların azınlıkta olması sebebiyle de herhangi bir güven sorunu yaşanmadığı gözlenmektedir.

Giresun'a geri dönme kararında etkili olan bir diğer faktör olarak toprağa yüklenen manevi anlam karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin İstanbul'a giderken sahip oldukları toprakları ve fındık bahçelerini elden çıkarmadıkları, zorunda kalmadıkça da bu yola başvurmadıkları dikkat çekmektedir. İstanbul'da çekilen ekonomik sıkıntılara rağmen aile büyüklerinden miras kalan topraklar satılmamış, her yıl fındık sezonunda ziyaret edilmek üzere fındık bahçeleri işlevsel tutulmuştur. Bu bağlamda "ata toprağı" olarak anılan fındık bahçeleri satılabilen bir meta olmaktan öte, babadan oğula aktarılan bir değer ve kültür niteliği taşımaktadır. İstanbul'da yaşarken düzenli ziyaretler dolayısıyla memleketteki ilişkilerin sürdürülüyor olması, İstanbul'dan ayrılma kararında gidilebilecek alternatif bir yaşam mekanı sunmaktadır. Bu mekan zaten tanınan ve bilinen bir mekan olması dolayısıyla alınacak riskleri minimize ederek göç kararını kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir. Bazı geri dönüşlerde, İstanbul'dan ayrılma fikrini gündemine alan kişiler fındık sezonundaki ziyaretlerini uzatmak suretiyle yılın yarısını Giresun'da yarısını İstanbul'da geçirmektedirler. Bu gidiş geliş süreci her iki taraftaki yaşam düzenini aynı anda sürdürmeyi olanaklı kılarak göç kararını ve göç gerçekleştikten sonraki adaptasyon sürecini kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmada 1950'den itibaren Türkiye'nin iç göç süreci ele alınmış, kırdan kente yönünde gerçekleşen göçlerin ardından ortaya çıkan yeni bir göç süreci olarak tersine göçlerin seyri incelenmiştir. İstanbul'dan Giresun'a tersine göçler, göç eden kişilerin söylemleri üzerinden analiz edilmiştir. İç göç süreçlerine karşı benimsenen politik yaklaşımlar, çalışmada üzerinde durulan bir diğer konudur. Kırsal göçlerin başlangıçta kentleşmeye katkı sağladığı düşünülerek desteklenmesinin ardından kentlerde meydana gelen yığılmalar ve aksaklıklar sonucunda kırsal nüfusu kırdan tutmaya yönelik birtakım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kentlere göçü kontrol almaya yönelik çalışmalar daha çok kırsal bölgelere yatırım şeklinde karşımıza çıkarken, küçük şehirlere

geri dönüşlerin başlaması ile büyük şehirlerde tersine göçleri teşvik eden uygulamalar da görülmeye başlanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği Tersine Göç Projesi ile İstanbul dışına göç etmek isteyen kişilere nakliye yardımı sağlaması bu uygulamaların en önemli örneği olarak görülmektedir.

Kuramsal çerçevede yer verilen teoriler, elli yıldan uzun bir süre önce dönemin göç dinamikleri üzerine yazılmış ve geliştirilmişlerdir. Dolayısıyla bugünün değişen şartlarındaki mevcut göç süreçlerini açıklama noktasında oldukça yetersiz kalmaktadırlar. Mevcut hâllerleriyle ancak göçmenlik, çıkış noktası, varış noktası gibi göç sürecinin temel taşlarına dair başlangıç seviyesinde bir rehber niteliği taşımaktadırlar. Temel göç teorilerinin kullanımı ile güncel göç çalışmalarında daha ileri seviyede bir analiz, ancak bu teorilerin değişen parametrelere uygun olarak yeniden yorumlanmasıyla mümkün görünmektedir. Ravenstein'in göç çalışmasını kırsal bölgelerden daha gelişmiş olan kentlere doğru gerçekleşen göç hareketlerinden yola çıkarak gerçekleştirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla üzerinden yüzyıldan uzun bir süre geçmiş olan bu teoriyi bugün bambaşka dinamiklere sahip olan tersine göç süreçlerine uyarlamaya çalışmak anlamsız olacaktır. Bu çalışmada Ravenstein'in teorisine yer verilmesinin sebebi ise Türkiye'de tersine göçlerin kırdan kente göçler sürecinden başlanarak inceleniyor olmasıdır.

Stouffer, Kesişen Fırsatlar Teorisi'nde dönem itibarıyla kentlere doğru gerçekleşen göçleri inceleyerek mesafe ve varış noktasındaki fırsatlar arasındaki ilişkiselliği sorgulamaktadır. Bu teoride fırsatlar, ekonomik olanaklar biçiminde ele alınmaktadır.¹²⁹ Türkiye'de kırdan kente göç süreçleri incelenirken, kentin çekici unsurlarının ekonomik imkânlar çevresinde yoğunlaştığı söylenebilirken, tersine göçlerde ekonomik şartların, kişileri göçe yönelten birçok farklı unsurdan yalnızca bir tanesi olduğu görülmektedir. Göçte mesafe unsurunu varış bölgesindeki fırsatlar ile açıklamaya çalışan Kesişen Fırsatları Teorisi'ndeki fırsat kavramının güncel şartlar çerçevesinde yeniden

¹²⁹ Samuel A. Stouffer, a.g.m.

tanımlanması, teorinin tersine göçleri açıklama noktasında daha işlevsel hâle gelmesini sağlayabilir. Neoklasik teoride de göçlerin işgücündeki arz-talep farklılıklarından kaynaklandığı öne sürülmektedir. Kırdan kente göç döneminde insanların beklentileri daha çok ekonomik koşullar ve imkânlar odağında şekillenirken, bugünün yaşam şartları ile değişen beklentiler göç motivasyonlarını da değiştirmektedir. İstanbul'dan Giresun'a geri göçlerde daha fazla gelir elde etme gibi bir motivasyon söz konusu olmamakla beraber, bunun yerine güvenlik, doğal ve sakin yaşam gibi şartlar yeni fırsatlar niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla günümüzde gerçekleşen kır-kent arasındaki göçlerin tek başına ekonomik şartlar ile açıklanamayacak düzeyde karmaşık bir arka plana sahip olduğu görülmektedir.

Kişilerin göç tercihleri artık birtakım yeni beklentiler odağında gerçekleşmektedir. İtme-çekme faktörleri ise temel bir taslak sunması sebebiyle tersine göçleri açıklama noktasında işlevsel olmaktadır. Çıkış ve varış bölgesine dair faktörler, araya giren engeller ve bireysel faktörler sabit bir tanımlamadan uzak olduğu için değişen şartlara adapte edilmesi kolay bir teoridir. Örneğin kırsal göç döneminde İstanbul'daki iş imkanları çekici faktör, Giresun'daki ekonomik yetersizlikler itici faktör olarak adlandırılabilirken, bugün tersine göçlerde İstanbul'daki kalabalık nüfus itici faktör, Giresun'daki yeşil alanlar çekici faktör olabilmektedir. Dolayısıyla her göç sürecinin kendine özgü nitelikleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda itme-çekme teorisinin işlevsel olduğu görülmektedir.

Denge Kuramı'nda kır-kent göçlerinin bu bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkları düzenleyerek bir denge noktasına ulaşmayı sağlayacağı öne sürülmektedir. Merkez-çevre kuramında ise az gelişmiş bölgelerden çok gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşen göçlerin bilakis dengesizliklere sebep olacağı ileri sürülmektedir.¹³⁰ Büyük şehirlerden küçük şehirlere tersine göçlerde bu tür bir öngöründen bahsedebilmek için, tersine göçlerin ilerleyen dönemdeki seyrini takip etmek gerekmektedir. Tersine göçlerin

¹³⁰ Sabri Çakır, a.g.m., s.135-136.

giderek hacim kazanarak kitlesel bir geri dönüşlere evrilip evrilmeyeceği, veya aksine dönemsel bir eğilim olup olmadığı da bu noktada önem teşkil etmektedir.

İlişkiler Ağı Teorisi, göç sürecini bireysel ilişkilerin göç sürecine etkisi üzerinden incelemektedir. Varış noktasındaki ilişki ağları göçün maliyetini ve risklerini azaltan bir sosyal sermaye olarak görülmektedir.¹³¹ Eski göçmen akraba ve tanıdıklar, müstakbel veya yeni göçmenlerin göç sürecini kolaylaştırmaktadır. Göçmenlerin göç sonrasında ne ile karşılaşacakları konusunda bilgi sahibi olmaları süreci kolaylaştırmaktadır. Göç edilen bölgede kişilerin ilişki ağları içinde yaşaması, memleket ile olan ilişkilerin sürdürülmesini sağlamaktadır. Kişilerin ilişki ağları, göç edilecek yer ve göç edecek kişilerin yanı sıra göç hareketlerinin hızı ve miktarını da öngörülebilir kılmaktadır. Memlekete geri dönüş sürecinde varış ilinin zaten bilinen bir yer olması, göç karar sürecine farklı bir boyut kazandırmakta ve risk unsurlarının başkalaşmasına neden olmaktadır. Giresun'da maddi ve daha çok manevi değeri sebebiyle muhafaza edilen fındık bahçeleri, her yaz fındık sezonunda memlekete gitme ritüelini meydana getirmektedir. Düzenli olarak gidilen ve en az birkaç hafta olmak üzere orada bulunmak memleket ile kurulu bağların devamını sağlamaktadır. Böylece İstanbul'da yaşamını sürdüren kişiler, Giresun'daki ilişkilerini de sürdürmekte, mevcut gelişmeleri ve değişiklikleri takip etmektedir. Dolayısıyla varış noktasındaki ilişki ağları farklı bir biçimde geri dönüş kararını kolaylaştırmaktadır.

Tersine göçlerin kent-kır ya da kent-kent arası göçlerden farklı olarak büyük şehirlerden memlekete geri dönüşler ve memleket olmayan herhangi bir küçük şehre göçler olmak üzere iki farklı göç tipi olarak değerlendirilmesi belki daha isabetli olacaktır. Özellikle İstanbul'dan olmak üzere, büyük şehir ve metropollerden kaçma noktasında benzerlik gösteren bu göç tiplerinin, varış ili seçimi noktasında ayrıştığı görülmektedir. Literatürde bu tür bir ayrımın eksikliği görülerek çalışmada bu eksikin giderilmesi hedeflenmiştir. Memlekete geri dönüş biçiminde gerçekleşen tersine göçlerde çıkış iline dair

¹³¹ Massey ve diğerleri, a.g.m., s. 448-449.

değerlendirmelere ve varış ili ile kurulan maddi-manevi bağlar ile bu bağların göç kararı üzerindeki etkisine dikkat çekerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Büyük şehirlerden memleketlere dönüş süreçlerinde dış faktörlerin etkisi, akrabalık bağları veya sosyal ağlar dolayısıyla oluşan tersine göç zincirleri, büyük şehir yaşantısında ve geri dönüş kararında hemşehri derneklerinin rolü gibi yaklaşımlarla tersine göç süreçlerinin farklı örnekler üzerinden incelenmesi gerekmektedir. Hızla artan bir eğilim olduğu göz önünde bulundurularak memleket dışı varış noktalarına gerçekleşen tersine göçlerin küçük şehirlerde meydana getirebileceği yeni kentleşme biçimleri, mekansal dönüşümler ve doğurabileceği yerel yönetim sonuçları da çalışılması gereken konulardır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Yusuf. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.
- Aksoy, Adem, vd. "Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Kırsal Alandan Göç Etme Eğilimini Etkileyen Faktörlerin Analizi". *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*. (16-18 Eylül 2004), 139-144. (Erişim tarihi: 31 Ekim 2019)
- Akşit, Bahattin. *Türkiye'de "Azgelişmiş Kapitalizm" ve Köylere Girişi*. Ankara: Şark Matbaası, 1967.
- "İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış" Türkiye'de İçgöç: Türkiye'de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6-8 Haziran 1997. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.(22-35)
- Aktaş Mazman, Özge ve Murat Güvenç. "Türkiye İç Göç Çalışmalarında Yeni Bir Evreye Doğru: 1985-1990, 1995-2000 Göç Akımları ve Göçmen Profilleri Sonuç Raporu", (Nisan 2014), 9-25. (Erişim tarihi: 15 Kasım 2018)
- Alperen, Ahmet Doğan. "Organik Tarımın İstanbul'dan Geriye Göç Üzerindeki Etkileri: Erzincan - Üzümlü ve Tercan İlçeleri Örneği." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Arlı, Alim. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Şehirleşme ve Gecekondu Araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3:6, (2005), 283-352
- Aslanoğlu, Rana A. *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: ASA Yayınları, 1998
- Baş, Setenay Mirza. "Yeni Bir Göç Modeli olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul İncelemesi" Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2019.
- Berg, Bruce L. ve Howard Lune. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Çev., Hasan Aydın. Konya: Eğitim Yayınevi, 2015.
- Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 17 (Güz 2006), 67-91. (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2019)
- Çakır, Sabri. "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24, (2011 Aralık), 129-142. (Erişim tarihi: 11 Nisan 2019)

- Develi, Erdem Selman. "21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politigi". Süleyman Demirel Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt:22, Göç Özel Sayısı, (2017), 1343-1353. (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019)
- Erder, Sema. *İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1996.
İstanbul Bir Kervansaray (mı?). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Ertek, Bengisu. "İstanbul'dan Geriye Göç". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015.
- Grigg, D. B. "The Laws Of Migration." review of *The Laws of Migration* by Ravenstein, *Journal of Historical Geography* 3, No.1, (1977): 41-54. (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020).
- Gümüş, Nevzat, Ali İlhan ve Ali Ekber Gülersoy. "Bir Tersine Göç Örneği: Köprücük Köyü (Varto-Muş)" . International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8:6 (Spring 2013), 233-261. (Erişim tarihi: 20 Kasım 2018).
- Güreşçi, Ertuğrul. "Türkiye'de Kentten - Köye Göç Olgusu." Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11:1, (2010), 77-86. (Erişim tarihi: 5 Kasım 2019).
- IPARD Programı Yönetim Otoritesi. "Destekler." (Erişim tarihi: 15 Ekim 2019). <https://ipard.tarim.gov.tr/destekdetay/3>
- İslamoğlu, Emel, Sinem Yıldırım alp ve Abdurrahman Benli. "Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği." Sakarya İktisat Dergisi. 3:1 (Mart 2014) 68-93. (Erişim tarihi: 16 Ekim 2018).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı, (Erişim tarihi: 13 Ekim 2019). <https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/shmyardim.html>
- Karpat, Kemal. *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. Çev., Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık, 2003.
- Kepenek, Emek Barış ve Tülay Uğuzman. "Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeniöl Köyü Örneği." Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 40:2 (Ekim 2018), 11-36
- Kıray, Mübeccel B. *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998.
- Lee, Everett S. "A Theory of Migration." *Demography* 3, no. 1 (1966): 47-57. (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020.) www.jstor.org/stable/2060063.

- MacDonald, John S., and Leatrice D. MacDonald. "Chain Migration Ethnic Neighborhood Formation and Social Networks." *The Milbank Memorial Fund Quarterly* 42, no. 1 (1964): 82-97. (Erişim tarihi: 11 Kasım 2019.) doi:10.2307/3348581.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, and J. Edward Taylor. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal." *Population and Development Review* 19, no. 3 (1993): 431-66. (Erişim tarihi: 16 Ocak 2020). doi:10.2307/2938462.
- Meriç, Ümit. "İstanbul'a Muhtemel Göç Dalgaları". *İstanbul'u Bekleyen Sosyal Riskler Araştırması 2*. (İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, 2004)
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*. Çev. Özge Sedef. Ankara: Yayınodası Yayınları, 2014.
- Öğün Emre, Perrin, Ferhat Kentel ve Murat Öztürk. "Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekânlar ve Anlamlar." (İstanbul: Temmuz 2017). TÜBİTAK Raporu.
- Özbay, Ferhunde vd., *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2001.
- Özcan Ela, E. Deniz. "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme" *İş ve Hayat*, 2:4, (2016), 183-215. (Erişim tarihi 13 Temmuz 2019.) <http://dergipark.org.tr/isvehayat/issue/29036/310477>
- Özdemir, Ayşe ve Bilgin Kıray Vural. "Yaşlıların Doğa/Bahçe Algıları Üzerine Bir Araştırma: Denizli Örneği". *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. 5:11, (2015), 65-77.
- Öztürk, Murat, Ferhat Kentel, Perrin Öğün Emre. "Geleneksel Kır Mekanında Sosyoekonomik ve Kültürel Dönüşüm: Yeniden Kurulan Anlamlar." F. Gür, M. Bayramoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları, 2018. s.168-188.
- Özyakışır, Deniz. "İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması." Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Peker, Mümtaz ve diğerleri. *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. "Türkiye'de İç Göçün Değişen Yapısı". 1999. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Petersen, William. "A General Typology of Migration." *American Sociological Review* 23:3 (Haziran, 1958), 256-266. (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019). www.jstor.org/stable/2089239
- Ravenstein, E. G. "The Laws of Migration." *Journal of the Statistical Society of London* 48, no. 2 (1885): 167-235. (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020.) doi:10.2307/2979181.
- Sağlam, Serdar. "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, (2006), 33-44. (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).
- Sezer, Hamiyet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)." *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 21: 33, (2003), 105-124. (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).
- Simmel, Georg. "Metropol ve Zihinsel Yaşam." *Şehir ve Cemiyet*. 2005. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Stouffer, Samuel A. "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance." *American Sociological Review* 5, no. 6 (1940): 845-67. (Erişim tarihi: 16 Ocak, 2020). www.jstor.org/stable/2084520.
- Sürmeli, İpek. "Türkiye'de İç Göçün Değişim ve Dönüşümü: Kentten Kıra Yöneliş" *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı*. 275-286. (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).
- Şen, Mustafa. "Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi." *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 40, (2014), 231-256. (Erişim tarihi: 4 Kasım 2019). <https://www.researchgate.net/>
- Şenyapılı, Önder. *Kentlileşen Köylüler*. Milliyet Yayınları, 1978.
- Şenyapılı, Tansı. *Gecekodu: 'Çevre' İşçilerin Mekanı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1981.
- T.C. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. "GAP Nedir?" (Erişim tarihi: 4 Ekim 2019). <http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html>.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi." (Erişim tarihi: 14 Ekim 2019.) <https://kkp.tarim.gov.tr/>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. "Ortak Tarım Politikası." (Erişim tarihi: 15 Ekim 2019.) <https://www.tarimorman.gov.tr/>.
- Tekeli, İlhan. *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

“Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler.” O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi 1:1, (Bahar 1975), 153-176. (Erişim tarihi: 13 Temmuz 2019).

“Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, Türkiye’de İçgöç: Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6-8 Haziran 1997. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, 7-21

Tümertekin, Erol. *Türkiye’de İç Göçler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968.

Türkiye İstatistik Kurumu. Nüfus ve Demografi İstatistikleri. Son erişim tarihi: 24 Ekim 2019. <https://www.tuik.gov.tr/>.

Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Yılmaz, Nail. “Ekonomik Krizin Etkisiyle İstanbul’dan “Tersine Göç” Eden Ailelerin Toplumsal Özellikleri ve Beklentileri Üzerine Bir İnceleme.” Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XI, Sayı I. (2009), 27-62. (Erişim tarihi: 8 Kasım 2018)

EKLER

EK A: GÖRÜŞME SORULARI

- **İstanbul'daki Durum (bağlantılar/profil):**

1. İstanbul'da yaşarken ne iş yapıyordunuz? İstanbul'da mülkünüz var mıydı?
2. İstanbul'a kaç yılında/ne zaman ne sebeple geldiniz? İstanbul'da ne kadar yaşadınız?
3. İstanbul'da yaşarken Giresun ile bağlarınız sürüyor muydu? Yıl içinde kaç defa ziyaret ediyordunuz?
4. İstanbul'da yaşarken Giresun'da mülkünüz var mıydı? Toprak ekip/biçme, fındık toplama faaliyetlerini sürdürüyor muydunuz?
5. İstanbul'da iken kimlerle görüşüyordunuz? Sosyal çevreniz nasıl şekillenmişti? Hemşehri dernekleriyle bağınız var mıydı? Giresunlularla/İstanbul'daki Giresunlu akrabalarınızla görüşüyor muydunuz?

- **Karar Süreci ve Taşınma**

6. Göç süreci nasıl başladı? Geri dönme fikri ilk ne zaman ve neden düştü aklınıza?
7. Geri dönme fikri aklınıza ilk geldiğinde, bu fikirden vazgeçiren neydi? İstanbul'da tutan faktörler nelerdi? Nelerden vazgeçildi?
8. Geri dönme kararında bardağı taşıran son damla/kırılma noktası/son etkili faktör neydi? Neden geri göçtünüz?
9. Taşınma fikri aklınıza ilk geldiğinden/karar verdikten ne kadar sonra taşınma gerçekleşti?
10. Kimlerle istişare edildi? Aile bireylerinin fikrini aldınız mı yoksa aile reisinin kararı mıydı? Çevrenin tepkisi nasıldı? Hemşehri derneklerinin kararda payı oldu mu, yaklaşımları nasıldı?
11. Köye mi yoksa merkeze mi dönüş düşünülüyor ve nereye yerleşildi?
12. Gidince ne yapmayı planlıyordunuz? Herhangi bir yatırım veya planınız var mıydı? Ne umuyordunuz?

13. Sizden önce geri göç gerçekleştiren bir akrabanız veya yakınınız oldu mu?
14. Taşınma sonrası olabilecek en kötü ihtimal neydi/ne gibi riskler vardı?
15. Göç geçici olarak mı yoksa kalıcı olarak mı gerçekleşti?

- **Giresun'da Yaşam**

16. Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? (Ekonomik durum tespiti)
17. Bir gününüz nasıl geçiyor? Sosyal yaşantınız nasıl?
18. Umdüğünüzü buldunuz mu? İyi ki göçmüşüm diyor musunuz? Yoksa taşındığınız için bir üzüntü/pişmanlık hissediyor musunuz?
19. Bir gün tekrar İstanbul'da yaşayabilirim düşünceniz var mı?

EK B: ETİK KURUL RAPORU

ARAŞTIRMA ETİK KURUL KARARLARI

Toplantı Tarihi : 10.10.2019
Toplantı Sayısı : 33/2019
Toplantı Saati : 11:00
Toplantı Üyeleri : Doç. Dr. Eda YÜCESOY
Prof. Dr. Nihat BULUT
Prof. Dr. Cem BEHAR
Doç. Dr. Elif ÇELEBİ
Doç. Dr. Hızır Murat KÖSE
Doç. Dr. Sinem ELKATİP HATİPOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Betül NİZAM
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Said KAYA

Karar No : 1- İstanbul Şehir Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu, proje yürütücüsü Feyza Nur Bodur tarafından sunulan, **"İstanbul'dan Giresun'a Tersine Göçler ve Toprak Mülkiyetinin Göç Kararındaki Rolü"** isimli proje taslağını değerlendirilerek, projenin uygunluğuna karar verilmiştir.

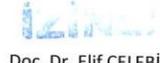
Aşağıda isimleri ve imzaları bulunan İstanbul Şehir Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu üyeleri, araştırmacı tarafından kurula sunulan yukarıdaki bilgiler ışığında, ekte belirtilen araştırmanın yürütülmesinde etik açıdan bir sakınca görmemektedir.

Prof. Dr. Nihat BULUT
Üye

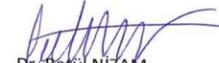

Doç. Dr. Hızır Murat KÖSE
Üye

Doç. Dr. Sinem ELKATİP HATİPOĞLU
Üye

Doç. Dr. Eda YÜCESOY
Başkan

Doç. Dr. Elif ÇELEBİ
Üye

Prof. Dr. Cem BEHAR
Üye

Dr. Betül NİZAM
Üye

Dr. Eyyüp Said KAYA
Üye